

ACTA

HUMANA

EMBERI JOGI KÖZLEMÉNYEK

ACTA HUMANA • Emberi jogi közlemények
A Nemzeti Közszolgálati Egyetem lektorált, emberi jogi folyóirata

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Trócsányi László elnök	Kis Norbert	Patyi András
Badó Attila	Kiss György	Polt Péter
Balogh Zsolt	Koltay András	Ujházy László
Bándi Gyula	Korhecz Tamás	Schanda Balázs
Csath Magdolna	Kondorosi Ferenc	Silvio Marcus-Helmons
Darák Péter	Kukorelli István	Smuk Péter
Halász Iván	Leo Zwaak	Varga Zs. András
Halmi Péter	Maciej Dybowski	Vizi Balázs
Herbert Küpper	Molnár Miklós†	Weller Mónika
Hörcherné Marosi Ildikó	Pap András László	

SZERKESZTŐSÉG

Péterfalvi Attila főszerkesztő
Auer Ádám
Balogh-Békesi Nóra
Horváth Anett
Téglási András

Olvasószerkesztők: Resofszi Ágnes, Orbán Áron, Mohay Zsuzsanna

Megjelenik negyedévente

Kiadó: Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

Székhely: 1089 Budapest, Orczy út 1.

Kapcsolat: www.ludovika.hu; info@ludovika.hu

A kiadásért felel: Koltányi Gergely ügyvezető igazgató

Nyomdai előkészítés: Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

Nyomdai munkák: Ludovika Egyetemi Kiadó Nonprofit Kft.

ISSN 0866-6628

Tartalom

Szerzőink..... 5

TANULMÁNYOK

AMBERG ERZSÉBET: A büntetőhatalom mint végső eszköz egykor és most 7

BEATRIX BORBÁS: Women's Equality from a Legal Perspective –
International and Transatlantic Overview 17

SIMICSKÓ ISTVÁN: Gyökerek és szárnyak 31

EMESE ÚJVÁRI: Die Haftung der Magistrate für die Vormundsbestellung
im römischen Recht 43

ZALAHEGYI ZOLTÁN: A világszintű vallásszabadság jogának történetileg
egyik legnagyobb fordulópontját adó magyar büntetőper 69

FIGYELŐ

BERKES BÁLINT: A Kúria gyakorlatából 87

LEHÓCZKI BALÁZS: Az internetes keresőmotor működtetőjének
az adatvédelmi szabályok betartásáért való felelősségének a terjedelme
a harmadik fél által közzétett weboldalakra mutató keresési eredmények
tekintetében 95

SZABÓ ATTILA: Az Alkotmánybíróság fontosabb döntései
2019. július 1-je és december 31-e között 105

Szerzőink

AMBERG Erzsébet dr., rendőr őrnagy, tanársegéd, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Rendészettudományi Kar Bűnügyi Tudományok Intézete Büntetőjogi Tanszékén. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának doktorjelöltje. Tagja a Rendészeti Doktoranduszok Országos Egyesületének.

BORBÁS Beatrix a Nemzeti Közszerológati Egyetem adjunktusaként a közjog és a magánjog határterületeit kutatja. Legújabb kutatási területe a jogegyenlőségi klauzula közjogi és magánjogi érvényesülése.

SIMICSKÓ István dr., jogász, közgazdász, a hadtudományok doktora, főiskolai tanár és a Nemzeti Közszerológati Egyetem magántanára. 1998 óta országgyűlési képviselő, illetve a NATO Parlamenti Közgyűlése Védelmi Bizottságának tagja. A hazafias és honvédelmi nevelésért és az ezzel összefüggő beruházásokért felelős kormánybiztos és a Honvédelmi Sportszövetség elnöke.

ÚJVÁRI Emese, dr, LL.M. egyetemi adjunktus a Debreceni Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának Jogtörténeti Tanszékén. Főbb kutatási területei a római kezeség, a római gyámság, a római *magistratusok* felelőssége, valamint a biodiverzitás megőrzésének jogi eszközei.

ZALAHÉGYI Zoltán jogász, a Széchenyi István Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolájának doktorandusza.

A Figyelő rovat munkatársai

BERKES Bálint dr. a Kúria Nemzetközi Kapcsolatok és Európai Jogi Irodájának munkatársa.

LEHÓCZKI Balázs dr., az Európai Unió Bírósága Sajtó- és Tájékoztatási Osztály csoportjának munkatársa.

SZABÓ Attila dr., az Alkotmánybíróság Elnökének kabinetfőnöke.

A büntetőhatalom mint végső eszköz egykor és most

AMBERG ERZSÉBET

A tanulmány „A büntetőjogi felelősség helye és ultima ratio szerepe a felelősségi alakzatok rendszerében” cím alatt folytatott doktori kutatási anyag egyes fejezeteiről nyújt áttekintést. A büntetőhatalom aktuális szerepfelfogásának megközelítéséhez látnunk kell, hogy milyen, illetve mekkora szerepet töltött be a társadalomirányításban az ősközösségek kialakulásától kezdve napjainkig. Az összehasonlító és történeti kontextusban szövegempirikus módszerrel végzett kutatás célja, hogy azonosítsa a büntetőhatalom felfogásának fejlődési folyamatában a büntetőjog mint a társadalomirányítás végső eszköze – párhuzamosan a büntetőhatalom korlátozásának igénye – felfogás eszmei gyökereit. Megállapítható, hogy ez a megközelítési mód a felvilágosodás időszakában jelent meg elsődlegesen jogi garanciák képében. A büntetőhatalom végső eszközként történő igénybevételének igénye azonban nem érvényesült maradéktalanul az idők során, így tiszteletben tartása a jelen jogrendszerekben is hangsúlyozandó kívánalomként van jelen.

Kulcsszavak: büntetőhatalom, ultima ratio, büntetőjogi felelősség, büntetőjogi garanciák, társadalomirányítás

Punitive Power as a Last Resort (Ultima Ratio) in Historical Aspect

*The study introduces briefly the historical and comparative aspects of a doctoral research entitled *The Position and Last Resort Role of Criminal Responsibility in the System of Legal Responsibility Forms*. In order to approach the current concept of the role of punitive power, we have to see what role criminal law has played in social governance, from the beginning of the human communities to the present day. The aim of the exploration, which uses the methodology of textual research in comparative and historical context, is to identify within the evolutionary process of criminal law perception the ideological roots of the need to limit punitive power, respectively the concept of criminal law as last resort. It can be stated that this approach appeared primarily in the form of legal guarantees during the Enlightenment period. However, the need to use criminal law as a final tool has not been fully realised over time, so its necessity has to be emphasised in the legal systems of nowadays.*

Keywords: punitive power, last resort (ultima ratio), criminal liability, criminal law guarantees, social governance

Bevezetés

Az ultima ratio latin eredetű kifejezés. Köznapi jelentése tükörfordításban végső eszköz, végső megoldás, végső érv.¹ A büntetőjog mint végső eszköz követelménye egyértelműnek tűnhet, azonosítva ezt a kritériumot a büntetőjog, a büntetőhatalom visszaszorítására irányuló igényként. A kérdéskör megközelítése mégis több irányba ágazik szét, amint magát a büntetőjogot is más-más aspektusokból közelítették meg a történelem során, ahogyan aktuálisan is eltérő fókuszpontú felfogásai ismertek. A kérdés a jelen kutatásban az, hogy – a büntetés jogának kialakításával párhuzamosan – a büntetés végső eszközként történő alkalmazásának igénye megformálódik-e, s ha igen, mely történelmi korszakokban és miként?

A végső eszköz jellegű büntetőjog-konceptió történeti formái

A bűncselekmény és a büntetés gondolata kezdetben vélhetően a maga gyakorlatias, ősi megjelenési formájában foglalkoztatta az emberiséget. A büntetőjog előtörténete és korai története során a büntetés enyhülésének több hulláma is megmutatta magát, kezdetben leginkább praktikus formában. Ekként vehető számba például a bosszú szelídülése a talio és a compositio elveinek megjelenésével, a testfenyítő és halálbüntetések körének csökkentése a kánonjogi nézetek, később a humanizáció jegyében, majd a halálbüntetés eltörlése. Mindezen tendenciák tartalmilag ugyan a büntetőhatalom korlátozását mutatják, lényegileg azonban távolról rokoníthatók csupán napjaink ultima ratio jellegű büntetőjog-felfogásával.

A felvilágosodás mint a büntetőhatalom korlátozásának bölcsője

A büntetőjog mint végső eszköz gondolatának megjelenése szorosabban a felvilágosodás korszakához köthető.² Az európai büntető joggyakorlatra a 10–11. századtól az *elrettentés elve és eszközrendszere* volt jellemző, amelynek abszolút határozott, kegyetlen büntetési rendszere volt a halálbüntetést fő büntetési nemként tételezve. Mindez a központi hatalom megerősödésének, az állami büntetőjogi igény érvényesíthetővé válásának következményeként jelent meg.³ A feudális viszonyok tarthatatlanságának felismerése és bizonyos történelmi-társadalmi szükségszerűségek jogegységesítésre – a szokásjogi és a törvényi előírások rendszerbe foglalására, a jogi partikularizmus korlátozására, a központi bíraskodás intézményének erősítésére, az egységes jogalkalmazói gyakorlat kialakítására – irányuló igényeket váltottak ki a kontinensen.⁴

1 Lásd például: *Latin–magyar szótár*.

2 Erre a következtetésre jutott kutatásában például Marcus Dubber, Sakari Melander, Young Cheol Yoon és Malcolm Thorburn is. Vö.: DUBBER, 2013, 1.; YOON 2001, 7–9., 20–21.; MELANDER 2013, 45.; THORBURN 2011, 85.

3 Vö.: BLASKÓ 2016, 30.

4 Vö.: BLASKÓ 2016, 31.

A felvilágosodás *individualista eszmeáramlata* lényegében tehát olyan államrendszer – büntetőjog – kiépítésére törekedett, amelynek célja *az államhatalom korlátozása az egyéni szabadság biztosítása érdekében*.⁵

Montesquieu felismerte, hogy egy államban sohasem a többé vagy kevésbé kegyetlen büntetések miatt engedelmessé válnak a törvényeknek, emiatt hangsúlyozta a *bűncselekmény és a büntetés arányosságának követelményét*.⁶ Beccaria a bűnmegelőzés jelentőségének, valamint az arányos büntetésnek a hangsúlyozása mellett rámutatott, hogy a bűncselekmények hatásos akadálya *a büntetések elkerülhetetlensége*, nem pedig a büntetés kegyetlensége.⁷ Hegel egy újabb lépéssel közelített a büntetőjog mai felfogásához azáltal, hogy *a büntetett nem az állam büntető hatalmának tárgyaként, hanem jogok alanyaként, méltósággal rendelkező személyként tekintette*, aki igényt formálhatott az állami hatalommal szemben, személyes szabadságjogait illetően bizonyos garanciák elismerésére.⁸ A fenti felismerések hozzájárultak a társadalmi szabályozórendszerek 18–19. századi átalakulásához, párhuzamosan a modern értelemben vett büntetőjog kialakulásához. A folyamat együtt járt *a szuverenitásból és a társadalmi szerződés doktrínájából fakadó, elvileg korlátlan állami büntetőhatalom (ius puniendi) keretek közé szorítását szolgáló alapelvek* – így a jogbiztonságban megtestesülő jogállamiság és a humanitás eszméje – kialakításához, fokozatos érvényesüléséhez.⁹

A hazai modern polgári büntetőjog kialakulásának időszaka

A fenti eszmék hazai interpretációja támogatta a modern polgári jogelmélet kialakulását Magyarországon, amelynek fókuszába *a jog eszközzelje* került, célja a *hatékony társadalomirányítás* volt.¹⁰ A büntetőjog végső eszköz jellegére irányuló igények ebben a korszakban hazánkban alapvetően az írott büntető törvények megalkotásában, a büntetés mértékének arányosságában, a bűnelkövető mint a büntetőeljárás jogalanya emberi jogainak felismerésében mutatkoztak meg, amely gondolatok visszhangja számos szerzőnél olvasható.

Szibenliszt Mihály az alapjogokat tisztelő *ius puniendi* felfogása,¹¹ Szemere Bertalannak a büntetés szükséges és igazságos mértékre szorítására irányuló felhívása jól mutatta a büntetőhatalom féken tartására irányuló korabeli elképzeléseket.¹² A büntetőhatalom végső eszköz jellegének gondolata hasonlóképpen felmerül Forster Károlynál.¹³

5 Vö.: IRK 1938, 3–4.

6 MONTESQUIEU 1955, 148.

7 HORVÁTH 1981, 47–48.

8 HORVÁTH 1981, 58–59.

9 Vö.: KARSAI 2015, 41.

10 Vö.: BÁRDOS 1988, 271.

11 Vö.: PETRASOVSKY 2005, 209., 212.

12 Vö.: SZEMERE 1841, 25.

13 Vö.: FORSTER 1874, 55.

A 20. század elején Somló Bódog felfogásában szintúgy hangsúlyos volt a büntetőjog végső eszközként történő igénybevételenek követelménye.¹⁴ Pikler Gyula a büntetés gyakorlati főelvei közé sorolta a legkisebb büntetés és annak korlátozott alkalmazása követelményeket.¹⁵ Vámbéry Rusztem a büntetőjogot az állami hatalom önkorlátozásaként fogta fel a társadalmi csoportok hatalmi viszonyainak megfelelő kompromisszum alapján azzal, hogy a büntetés jogáról egészében lemondani nem lehet.¹⁶ Angyal Pál a büntetőjog felelősségrendszerének szubszidiárius, a közjogi és magánjogi felelősségi formákat kiegészítő jellegét hangsúlyozta.¹⁷ Hacker Ervin óvott a büntetések célszerűségi határon túli, illetve túl gyakori alkalmazásától.¹⁸ Finkey Ferenc a büntetőjogot a társadalmi önvédelem rendszerének csupán egyik eszközeként jelölte meg a megelőzési intézkedések, a népjóléti és társadalomnevelési intézmények láncolata mellett.¹⁹

Büntetőhatalom-felfogás a szocializmusban

A szocializmus időszakát *organisztikus-etetista alkotmányfilozófiával* lehet jellemezni, amely az állam és a szervezett élet más formáinak elsődlegességét vallotta az egyénnel szemben, az alkotmányt tulajdonképpen a társadalomba való beavatkozás megvalósításának eszközeként, nem az emberi jogok védelmét garantáló instrumentumként vette figyelembe.²⁰ Tényleges büntetőjogi rendszerünkben, a korszakban *paternalista intervencionizmus* uralkodott, amelynek megnyilvánulási formái a büntetőjogi tilalmak inflálódása és a prevenciósz büntetésfelfogás voltak. Ez a büntetésideológia történelmileg egybecsengett a nyugati szociális-jóléti államok 1960–70-es években elterjedt *kezelésméletével*.²¹ A fenti eszméknek megfelelően arra a következtetésre juthatunk, hogy a *büntetőhatalom korlátozására igény artikulációja nem volt jellemző a korszakban*.

Az úgynevezett szocialista Btk. kommentárirodalma alapján emellett megjelent az a büntetőjog-felfogás, miszerint a *büntetőjogi kényszerelem* mellett egyre jelentősebb a meggyőzési elem – azaz *más jogágak preventív jellegű szabályaival* való operálás – szerepe a bűnözés elleni küzdelemben.²² A koncepció rámutat emellett, hogy a szocialista büntetőpolitika hosszú történelmi fejlődés során kialakult elve a *különösen súlyos cselekmények* büntetőjogi üldözése, illetve igazságos, egyúttal *méltányos mértékű büntetéssel* fenyegtetése.²³ A büntetőhatalom efféle moderálása

14 Vö.: SOMLÓ 1906, 25., 87., 107–108.

15 Vö.: PIKLER 1910, 123–125.; PIKLER 1897, 253.

16 VÁMBÉRY 1913, 38–39.

17 ANGYAL 1920, 2.

18 HACKER 1924, 34.

19 FINKEY 1933, 312.

20 Vö.: PACZOLAY 2003, 9–10.

21 SZABÓ 1992, 557.

22 KÁDÁR 1968, 20.

23 KÁDÁR 1968, 21.

a *gazdálkodási kötelességeket sértő bűncselekmények* szabályozási koncepciójában jelent meg legszembetűnőbben. Összességében arra a következtetésre juthatunk tehát, hogy a *büntetőhatalom korlátozására irányuló igény kifejeződése részlegesen* volt jellemző a korszakban.

Posztmodern felfogások

Az 1990-es években világszerte egyre több szerző emelte fel hangját a büntetőjog túlburjánzásával szemben. Így Herzog, aki szerint a *társadalmi kockázatok megelőzése* érdekében kriminalizált magatartástípusok megbontják a büntetőjog hagyományos kötődését a tett büntetőjog jogállami koncepciójához, illetve a tettes büntetőjog reaktív koncepciójához. Szakítva ezekkel a klasszikus alapvetésekkel, a büntetőjog kiterjedhet a veszélyeztető típusú helyzetek teljes körű szankcionálására, amely az erőszak eszközeivel vezet egy biztonságos jóléti állam kialakításához. A fenti tendencia elleni egyik fékként nevesíti az ultima ratio értelemben vett büntetőjogi követelményét.²⁴ A büntetőhatalom korlátozásának igénye számos német szerzőnél megfogalmazódik, olvasható például Hassemernél,²⁵ Nauckénél,²⁶ Lüdersennél,²⁷ Prittwitznél.²⁸ Az *ultima ratio elvének monografikus értelmezése* szintén a német büntető jogtudomány terméke, Yoon munkásságához köthető. A szerző álláspontja szerint *az ultima ratio elve a büntetőhatalmat generális értelemben, emellett a bűncselekmények körének meghatározása szempontjából is korlátozza*. Utóbbi kontextusban az ultima ratio elve kétféle korlátot fejez ki, amelyek érvényesülésére Yoon olvasatában bizonyos normatív és empirikus bizonyítékok, próbakövek (Prüfsteine) alapján következtethetünk.²⁹ Az elv *kvantitatív* aspektusból a büntetést érdemlő *magatartások* körét korlátozza, érvényesülése a jogtárgysérelem, a társadalomellenesség, a normavilágosság, illetőleg a tényállás körülhatároltságának (Tatbestandsbestimmtheit) vizsgálata alapján értékelhető.³⁰ Az ultima ratio elve *kvalitatív korlátként* áll fenn a *szankcióval* fenyegetés mértéke vonatkozásában,³¹ amelynek érvényesülését a bűnfelelősség elve, a büntetőjog szubszidiárius jellege (fragmentaritása), az eszköz-cél arányosságának követelménye, a tettarányosság kritériuma, illetve a szankciók meghatározottságának követelménye közvetíti.³²

Maria Kaiafa-Gbandi az ultima ratio elvének német interpretációját alapul véve elismeri az ultima ratio elvének szoros kapcsolatát az arányosság követelményével. Különbségüket abban ragadja meg, hogy míg az arányosság kritériuma esetén magát

24 Vö.: HERZOG 1990, 105–107.

25 Vö.: NAGY 2018, 85–86.

26 Vö.: KAIIFA-GBANDI 2011, 17.

27 Vö.: LÜDERSSEN 1995, 159.; KAIIFA-GBANDI 2011, 17.

28 Vö. KAIIFA-GBANDI 2011, 17.

29 YOON 2001, 23.

30 Vö.: YOON 2001, 23–30.

31 YOON 2001, 22.

32 Vö.: YOON 2001, 30–42.

a beavatkozás célját nem, pusztán annak jogkövetkezményét értékeljük, addig az ultima ratio követelménye (végső érv kivételes esetben), tekintve, hogy kvantitatív és kvalitatív korlátokat egyaránt kifejező elv, a jogkorlátozási cél értékelése körében is alkalmazható.³³

Nils Jareborg a kriminalizáció mint végső megoldás ideáját nem alkotmányos elvként, inkább *egy mellőzött jogalkotás-etikai elvként* kategorizálja, amely a büntetőjog szubszidiaritásához, valamint fragmentális jellegéhez kötődik, *azonosítható a pro-spektív tettarányossággal*, ezáltal önálló normatív funkciója nincs. Az ultima ratio jelentőséghez úgy juthat, ha a *kriminalizáció elveinek* – a büntetési érték (blame-worthiness), a hasznosság (utility) és a humanitás (humanity) elve – *gyűjtőelvként* tekintünk rá. Az ultima ratio üzenete gyűjtőelv minőségét, funkcióját tekintve kettős. Magas büntetési érték esetén *pro-kriminalizációs* felhívás, míg alacsony büntetési érték esetén *kontra-kriminalizációs* korlát, a hasznossági és humanitási szempontok határozottabb figyelembevételére irányuló felszólítás képében jelenik meg.³⁴

A büntetőhatalom korlátozására irányuló igény *angolszász jogterületen* is felmerült, így például Walkernél,³⁵ Ashworth-nél,³⁶ és Schonscheknél.³⁷ A büntetőjog végső védőháló (last resort) jellege *Husak* interpretációjában a kriminalizáció elméletének részeként jelenik meg, azonban önmagában nem oldja meg a büntetőjogi szabályozás kiszélesedésének problémáját anélkül, hogy a bűnről és büntetésről vallott hagyományos szemléletben ne következne be változás (paradigmaváltás).³⁸ Hazai viszonylatban a szegedi büntetőjogi műhely képviselői foglalkoznak legintenzívebben a büntetőjog mint végső eszköz értelmezési kérdéseivel.³⁹

Összefoglalás

Az ultima ratio elv értelmezésének történeti és összehasonlító vizsgálata alapján elmondható, hogy az a büntetendővé nyilvánítás hermeneutikus előkérdéseként, értelmezési bázisaként fogható fel, leginkább mint kapcsolódó elvek konstellációja. Az elv a büntetőjog kulturális örökségének része, amely jogerkölcsi vagy politikaerkölcsi elvként jellemezhető, feltételezhetően a túlzott kriminalizáció elleni beépített fék. *Értelmezése körében számos nyitott kérdés* merül fel, így vitatott az *alkotmányos rangú alapelvi minősége*, egyfajta *politikaikövetelmény-jellege*, illetve speciális *jogalkotás-etikát befolyásoló minősége*. Bizonytalanság mutatkozik abban a kérdésben is, hogy az elv vajon a büntetőjog és más jogágak által *szankcionált magatartások közötti speciális kvalitatív különbséget* jelöli-e?⁴⁰ A fenti elméleti bizonytalanságok mind

33 KAIAFA-GBANDI 2011, 17.

34 JAREBORG 2005, 521., 525., 531–532.

35 Vö.: WALKER 1994, 459.

36 Vö.: KARSAI 2015, 79.; Vö.: ASHWORTH 1999, 67–68.

37 Vö.: SCHONSHECK 1994, 64–70.

38 HUSAK 2004, 208.

39 Így például: NAGY 2014, 361–370.; KARSAI 2012, 253–260.

40 BENGOTXEÁ-JUNG-NUOTIO 2013, 3–4.

nemzetközi, mind hazai viszonylatban fennállnak.⁴¹ A büntetőjog mint ultima ratio értelmezése körül előrelépés abban látható, hogy fokozott tudományos érdeklődés övezi ezt a koncepciót, amelybe jelen tanulmány csupán bepillantást engedhetett a terjedelmi korlátok tisztelete mellett.⁴²

Felhasznált irodalom

- AMBERG Erzsébet (2012): Büntetőjogi ultima ratio? *Magyar Rendészet*, 12. évf. 4. sz. 41–47.
- ANGYAL Pál (1920): *A magyar büntetőjog tankönyve*. Budapest, Athenaeum.
- ASHWORTH, Andrew (1999): *Principles Of Criminal Law*. 3d ed. Oxford, Oxford University Press.
- BÁRDOS Péter (1988): Megjegyzések a jog módszertanához. *Jogtudományi Közlöny*, 43. évf. 5. sz. 269–272.
- BENGOETXEA, Joxerramon – JUNG, Heike – NUOTIO, Kimmo (2013): Ultima Ratio, is the Principle at Risk?: Editors' Introduction. *Oñati Socio-legal Series*, Vol. 3, No. 1, 1–5. Elérhető: <https://ssrn.com/abstract=2213166> (2020. 03. 25.)
- BLASKÓ Béla (2016): *Magyar Büntetőjog Általános Rész*. Tankönyv. Hatodik, átdolgozott és bővített kiadás, Budapest–Debrecen, Rejtjel Kiadó.
- DUBBER, Markus D. (2013): Ultima Ratio as Caveat Dominus: Legal Principles, Police Maxims, and the Critical Analysis of Law. *SSRN Electronic Journal*. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.2289479>
- FINKEY Ferenc (1933): *Büntetéstan problémák*. Budapest, A Magyar Tudományos Akadémia Jogtudományi Bizottságának Kiadványsorozata, 4. sz.
- FORSTER Károly (1874): *Jog, politika és bölcsészet*. 1. rész. Budapest, Zilahy Sámuel Bizománya.
- HACKER Ervin (1924): *Bevezetés a büntetőjog bölcséletébe*. Pécs, Dunántúl Könyvkiadó és Nyomda r-t.
- HERZOG, Felix (1990): Nullum crimen sine lege periculo sociali. Strafrecht als Fortsetzung der Sozialpolitik mit anderen Mitteln. – Vier Skizzen. In LÜDERSSEN, Klaus – NESTLER, Cornelius – WEIGEND, Ewa hrsg.: *Modernes Strafrecht und ultima-ratio-Prinzip*. Frankfurter kriminalwissenschaftliche Studien. Frankfurt am Main – Bern – New York – Paris, Peter Lang.
- HORVÁTH Tibor (1981): *A büntetési elméletek fejlődésének vázlatja*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- HUSAK, Douglas (2004): The Criminal Law as Last Resort. *Oxford Journal of Legal Studies*, Vol. 24, No. 2, 207–235. DOI: <https://doi.org/10.1093/ojls/24.2.207>
- IRK Albert (1933): *Az individualizmus és kollektívizmus gondolköre a büntetőjogban*. Pécs, Szent István Akadémia.
- IRK Albert (1938): A büntetőjog racionális és irracionális elemei. Székfoglaló értekezés. In LUKINICH Imre szerk: *Értekezések a filozófia és a társadalomtudományok köréből*, 5. köt. 4. sz. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- JAREBORG, Nils (2005): Criminalisation as Last Resort (Ultima Ratio). *Ohio State Journal of Criminal Law*, Vol. 2, No. 2, 521–534.
- KALIFA-GBANDI, Maria (2011): The Importance of Core Principles of Substantive Criminal Law for a European Criminal Policy Respecting Fundamental Rights and the Rule of Law. *European Criminal Law Review*, Vol. 1, No. 1, 6–33. DOI: <https://doi.org/10.5235/219174411798862640>

41 Vö.: AMBERG 2012, 45–47.

42 Az ultima ratio jellegű büntetőjog értelmezéséről bővebb információ áll rendelkezésre a szerző további publikációiban.

- KARSAI Krisztina (2012): Az ultima ratio elvéről – másképpen. In JUHÁSZ Zsuzsanna – NAGY Ferenc – FANTOLY Zsanett szerk.: *Sapientis sat: ünnepi kötet Dr. Cséka Ervin professzor 90. születésnapjára*. Szeged, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar. 253–260.
- KARSAI Krisztina (2015): *Az alapelvek rendszere az európai büntetőjogban*. MTA doktori értekezés, Szeged.
- KÁDÁR Miklós (1968): A büntető törvény feladata. In HALÁSZ Sándor szerk.: *A büntető törvénykönyv kommentárja*. Budapest, Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó.
- Latin–magyar szótár*. Elérhető: <https://dictzone.com/latin-magyar-szotar/ultima%20ratio> (2020. 03. 25.)
- LÜDERSSEN, Klaus (1995): Notwehrelemente in der Strafe–Strafelemente in der Notwehr. Ein vitiöser Zirkel oder Quelle neuer Einsichten in den Anachronismus der Strafe? In Institut für Kriminalwissenschaften Frankfurt/M (ed.) *Vom unmöglichen Zustand des Strafrechts*. Frankfurt am Main, Lang.
- MELANDER, Sakari (2013): Ultima ratio in European Criminal Law. *European Criminal Law Review*, Vol. 3, No. 1, 45–64. DOI: <https://doi.org/10.5235/219174413806915441>
- MONTESQUIEU, Charles-Louis (1955) [1721]: *Perzsa levelek*. Budapest, Új Magyar Könyvkiadó.
- NAGY Ferenc (2014): Új tendenciák a büntetőjogban. Búcsú a büntetőjog ultima ratio jellegétől. In BORBÍRÓ Andrea – INZELT Éva – KEREZSI Klára – LÉVAY Miklós – POOLETZ Léna szerk.: *A büntetőhatalom korlátainak megtartása: a büntetés mint végső eszköz. Tanulmányok Gönczöl Katalin tiszteletére*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó. 361–370.
- NAGY Ferenc (2018): Az állami büntetőhatalom korlátozása ellen ható tendenciák a büntetőjogban. *Állam- és Jogtudomány*, 59. évf. 1. sz. 78–92.
- PACZOLAY Péter (2003): Alkotmánybíráskodás a politika és jog határán. In SZABÓ Máté szerk.: *Alkotmánybíráskodás – Alkotmányértelmezés*. Rejtjel Kiadó, Budapest. 9–10.
- PETRASOVSKY Anna (2005): Az állam büntetőjogi hatalma Szibenliszt Mihály művében. In Jámborné Róth Erika szerk.: *Doktoranduszok fóruma 2005: Miskolc, 2005. november. 9.: Állam- és Jogtudományi Kar szekciókiadványa*. 209–215.
- PIKLER Gyula (1897): *A jog keletkezéséről*. Budapest, Politzer Zsigmond Könyvkereskedő Kiadása.
- PIKLER Gyula (1898): *A büntetőjog bölcselete*. 2. kiadás, Budapest, Politzer.
- PIKLER Gyula (1910): *A büntetőjog bölcselete*. 7. javított kiadás, Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- SCHONSHECK, Jonathan (1994): *On Criminalization I*. Dordrecht, Springer. DOI: https://doi.org/10.1007/978-94-015-8100-4_1
- SÓLYOM László (2001): *Az alkotmánybíráskodás kezdetei Magyarországon*, Budapest, Osiris Kiadó.
- SOMLÓ Bódog (1906): *Somló Bódog jogbölcséleti előadásai*. Második füzet. Kolozsvár, Sonnenfeld Adolf könyv- és műnyomdája.
- SZABÓ András (1992): Büntetőjogi gondolkodásunk jelenlegi állása. *Jogtudományi Közlöny*, 47. évf. 11–12. sz. 555–557.
- SZABÓ András (2004): Recepció és kreativitás a büntetőjogban. In SAJÓ András szerk.: *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban*. Budapest, Áron Kiadó.
- SZEMERE Bertalan (1841): *A büntetésről, s különösbbe a halálbüntetésről*. Buda.
- THORBURN, Malcolm (2011): Constitutionalism and the Limits of the Criminal Law. In DUFF, R. A. – FARMER, Lindsey – MARSHALL, S. E. – RENZO, Massimo – TADROS, Victor eds.: *The Structures of the Criminal Law*. 85–105. DOI: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199644315.003.0005>

A büntetőhatalom mint végső eszköz egykor és most

- TUORI, Kaarlo Heikki (2013): Ultima Ratio as a Constitutional Principle. *Oñati Socio-legal Series*, Vol. 3, No. 1, 6–20. Elérhető: <http://ssrn.com/abstract=2200869> (2020. 03. 25.)
- VÁMBÉRY Ruzstem (1913): *Büntetőjog*. Budapest, Grill Károly Könyvkiadóvállalata.
- WALKER, Nigel (1994): A büntetőjog alkalmazási köre. In HORVÁTH Tibor – SZÜK László szerk.: *Büntetőjogi szakirodalomgyűjtemény*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó. 458–469.
- YOON, Young-Cheol (2001): Strafrecht als ultima ratio und Bestrafung von Unternehmen. Bécs, Peter Lang.

Women’s Equality from a Legal Perspective – International and Transatlantic Overview¹

BEATRIX BORBÁS

This paper serves as a continuation of a preliminary study of the author entitled “Gender Balance in Economic Decision-making – Legal Backgrounds in Europe and in Hungary”, which presented a brief overview of the social and legal status of women both on national and international level – in the heart of Europe, in Hungary, and in the European Union as a framework for the member states in Europe.² This paper aims to map the net of the most important institutional protection of women’s rights under the aegis of the United Nations, and also gives an insight into the legal status of women in the United States, sketching an overview of the most significant legal provisions.

Keywords: fundamental rights, equality rights, equality of law, gender equality, women’s equality, women’s rights.

A nők egyenlősége jogi szempontból – nemzetközi és tengeretúli áttekintés

Jelen cikk a szerző egy megelőző tanulmányának folytatásaként íródott, amely a “Gender Balance in Economic Decision-making – Legal Backgrounds in Europe and in Hungary” címmel angol nyelven jelent meg, és amely a nők szociális és jogi státusának egy elnagyolt összefoglaló áttekintéseként szolgál, mind hazai, mind nemzetközi szinten. A szerző célja ezúttal a nők

-
- 1 The work was created in commission of the National University of Public Service under the priority project PACSDOP -2.1.2- CCHOP -15-2016-00001 entitled “Public Service Development Establishing Good Governance” in the Egyed István Postdoctoral Program.
  - 2 Borbás Beatrix: Felelős társaságirányítás és női participáció a gazdasági döntéshozatalban, Európában és Magyarországon, elméletben és gyakorlatban [Beatrix Borbas: Corporate Governance and Women’s Participation in Economic Decision-making in Hungary and in Europe – theory and practice], *Opuscula Civilia*, 12/2016. The study elaborates on the significant legal provisions of Hungary and EU, and also informs about some results of the research made in eleven EU member countries, entitled European Women Shareholders Demand Gender Equality (see details: www.ewsdge.eu), organised by the European Women Lawyers Association (see details: www.ewla.org). The article is available in Hungarian at: https://akk.uni-nke.hu/document/akk-uni-nke-hu/Opuscula_Civilia_2016_Borbás_Beatrice.pdf

jogainak legfontosabb intézményi garanciáinak feltérképezése az ENSZ égisze alatt; másfelől a tanulmány a legfontosabb amerikai jogi szabályozás bemutatásával a nők USA-beli jogi státuszába is betekintést nyújt.

Kulcsszavak: alapvető jogok, egyenlőségi jogok, jogegyenlőség, társadalmi nemek egyenlősége, női egyenlőség, női jogok.

Introduction

In theory, I do share those doubts which concede that equality is at once the most appealing and the most threatening idea, as it means the promise of impartiality on the one hand – which is one of the highest moral achievements –, and on the other hand, a kind of threat as well: namely, that the principle “people should be treated the same way” may lead to the unwished-for result that some people will be treated wrongly.³ Examining the equality of rights in general, one must bear in mind that anti-discrimination rights are not, as a conceptual matter, equal treatment norms: they do not require that all people (or people in a certain category) are treated the same way, but they allow for different treatment, while prohibiting different treatment only on some grounds.⁴ The third main phenomenon, which can be significant from the perspective of changes in women’s participation in public life, is the model of majoritarian system of government, which grants each individual an equal voice; this requirement was definitely not fulfilled at the time the constitutional structure was set up: at that time, women were denied equal rights. Furthermore, contemporary observers challenge the accuracy of the model’s assumption today – it is a truism that political influence correlates with socio-economic status.⁵

These thoughts, compared to the consideration of the idea that decision-making procedures of any group of people, society, who deal with representative democracy must face social justice issues – like women’s enforced participation in decision-making bodies –, raise interesting correlations.

However, first and foremost, there is a history of women’s participation in public life, and it can be investigated in order to understand better the current situation, when these kinds of questions are waiting for answers. Furthermore, it is perhaps unnecessary to mention that related legal provision plays a role in social changes; however, in this article – and I hope that in the next few ones as well – I intend to get closer to the referred answers.

3 PETERS 1997, 1211.

4 HOLMES 2005, 175.

5 DENVIR 1983, 1039.

Women's rights as human rights – international treaties globally

Development of women's participation in public spheres: social changes, followed by legal provisions

The power of knowledge must be considered as the basic foundation of intellectual and political decision-making, as well as the development of women's education who participate in it. If we concede that women's issues can be more effectively incorporated into decision-making if there are more women who participate in the bodies (which make the decisions in a given society), then – needless to say – the interests of half of the societies in general should be represented by women, but at least, women as well as men. Historically, during the 19th century, one of the most remarkable changes was the increase of literacy rates, therefore, women began to articulate their views of the world. The industrial revolution and the development of science and technology contributed immensely to women's emancipation. Beyond the fact that more women found employment outside the home, travel and communication became easier and cheaper. Beside these developments, there was another issue which proved significant from the perspective of women's participation in public life – and it was not the economic breakthrough, but the biological one, the development of safe and legal means of birth control.⁶

By the time the United Nations was formed in the middle of the 20th century, a critical mass of women had been educated and were employed outside home, and parallelly, they obtained legal and social freedom enough to participate in public life. Some of those women formed organisations, and after a few decades, there were numerous international women's organisations with serious professional experience behind them. These organisations had the power of lobbying. Owing to these activities of advocacy, as a result of several female representatives's support, the Universal Declaration of Human Rights used the term „everyone” rather than the personal pronoun „his” in most but not all of its articles.⁷ After the social changes of the last century, the United Nations showed a significant interest in women's equality issues, due to the facts mentioned above, to the consequences of World War I and II on the workforce, and to the civil rights movements in general.

The codification of women's equality of rights has been completed as part of the declaration of human rights in the basic Treaties under the aegis of the United Nations. From the 1950s to the 1970s, numerous treaties have been accepted, as the Convention on the Political Rights of Women (1954) – which concerned the basic rights of political participation of women –, the Convention on the Nationality of Married women (1957), the Discrimination Convention of Employment and Occupation (1958), and three other special treaties: the Convention to the Consent of Marriage, Minimum Age of Marriage, and Registration of Marriages (1964),

---

6 FRASER 2006, 6.

7 FRASER 2006, 6–7.

the Convention against Discrimination in Education (1960), and the Declaration on the Protection of Women and Children in Emergency and Armed Conflict (1974).⁸

Under the aegis of the United Nations – CEDAW and the most significant women’s advocacy organisations of the last century

Though in 1946, a request was submitted by the British Federation of Business and Professional Women to the UN General Assembly that a convention on sex discrimination would be in order, women still had to wait until 1963 when the general assembly called for the commission of the status of women to draft a declaration on eliminating discrimination, and invited member states and numerous NGOs to submit comments and proposals to it.⁹ It was the CEDAW treaty (Convention on the Elimination of Discrimination against Women), which included special regulations and was ratified worldwide with real effect. It was accepted in 1979, entered into force two years later and was ratified by twenty countries. By 1990, the number of the participating parties almost reached one hundred.¹⁰

The CEDAW Convention was preceded by thirty years of work by the United Nations Commission on the Status of Women.¹¹ The trend of promoting women’s rights seemed to go in the direction of bringing women into the focus of human rights concerns – so the fundamental human rights form the basis, and within that section, the principle of equal rights of women and men.

As for the content of the CEDAW document, it first and foremost laid down the legal definitions of the fundamental terms, as equality and equality of rights; furthermore, it served as an international bill of rights for women. Moreover, it contains several agenda for action to guarantee the enjoyment of the above enumerated rights. In the following fourteen articles, the Convention covers civil rights and the legal status of women, amongst other topics.¹² As for the civil rights of the equality of women, the Convention refers to the main previous treaties concerning human rights, like the Charter of the United Nations, and notes that the Universal Declaration of Human Rights states that “all human beings are born free and equal in dignity and rights” and that “everyone is entitled to all the rights and freedoms set forth” therein, without distinction of any kind, including distinction based on sex. Thirdly, it refers to the International Covenants on Human Rights, which have the obligation to ensure the equal rights of men and women to enjoy all economic, social, cultural, civil and political rights.

8 After ratifying the most significant and broadest provisions, specific treaties followed – for instance, the Declaration on the Elimination of Violence against Women in 1994

9 FRASER 2006, 39–41.

10 Hungary ratified the CEDAW Treaty amongst the first countries, in 1982, with no preservation.

11 This body was established in 1946, under the presidency of John Fitzgerald Kennedy. The first president of the committee was Eleanor Roosevelt, the recent first lady of the United States.

12 As well as specified topics like human reproduction or impact of cultural factors on gender relations.

After these reaffirmations, one could doubt the necessity of the CEDAW Treaty. However, it provides the answer to the theoretical question immediately: it states that despite these various measures extensive discrimination against women continues to exist, which situation violates the principles of equality of rights and respect for human dignity. In addition, CEDAW also concerns the participation of women on equal terms with men, in political, social, economic and cultural life as a factor, which provides the growth of social prosperity, as well as highlighting the principle, that the full and complete development of a country, the welfare of the world and the cause of peace require the maximum participation of women on equal terms with men in all fields.¹³

However, CEDAW does not stop at definitions and clarification of activities: there are articles¹⁴ which identify special – rather social than legal – measures, which shall be finished when the objectives of equality of opportunity and treatment have been achieved, and the second part of the Convention declares the basics about political and public life of women – as the requirement of taking all appropriate measures to eliminate discrimination against women in political and public life. In the section of public life, the representation of women is stated in the Convention,¹⁵ according to which all appropriate measures shall be taken to ensure women, on equal terms with men and without any discrimination, the opportunity to represent their Governments on international level and to participate in the work of international organisations.¹⁶ The Treaty demands that the participant states ensure the equality in several areas (like education, employment, health, economic and social benefits, rural women issues). These demands are given special emphasis regarding the situation of rural women and their particular struggles and vital economic contributions.¹⁷

International treaties are – due to their nature – beyond the participating countries' legal enforcement authority, they belong more to the field of intergovernmental diplomacy and international public policy. Since international treaties are hardly effective enough without special procedures and institutional background to enforce the provisions, CEDAW in its fifth part also establishes the Committee on the Elimination of Discrimination against Women, the system of National Reports, and elaborates on other procedures, as Committee meetings, reports and the role of

---

13 Beside the legal aspects and public policy issues, the introductory provisions also concern social issues, as the great contribution of women to the welfare of the family and to the development of society, as well as the social significance of maternity and the role of both parents in the family and in the upbringing of children. Moreover, it states that the role of women in procreation should not be a basis for discrimination; the upbringing of children requires a sharing of responsibility between men and women as well as society as a whole.

14 CEDAW, Article 3, 4, 5 and 6.

15 CEDAW, Article 8.

16 Although it seems unimportant, it is closely related to the public participation of women, that according to Article 9, *nationality of any women should not be changed* by the husband during marriage automatically, making them dependent on their husband's nationality rather than individuals in their own right.

17 CEDAW, Articles 10, 11, 13 and 14.

specialised agencies. As for the law enforcement of the Treaty, one of the obstacles were that the states are permitted to make reservations, provided that the reservations are not incompatible with the object and purpose of the Convention.¹⁸ At 31 December 2010, 59 of the 186 States parties maintained reservations to the Convention or declarations, amongst them several reservations which may be described as political, and many of them root in different cultural and religious approaches to the role of women, frequently reflected in domestic laws in several areas of private law.¹⁹ These reservations were handled very carefully by the other parties; however, all the states and the CEDAW Commission had the right to submit excuses against certain reservations.²⁰

As for entering to force these results of legislative efforts, the United Nations has always played a significant role in struggling the challenges of gender equality. However, in general the legal provisions are not considered effective enough without monitoring the law enforcement and the related social changes. In 2010, the General Assembly of UN created UN Women, as an entity for gender equality and the empowerment of women. UN Women activities are focusing on several priority areas, like increasing women's leadership and participation in political decision-making; empowering them politically as well as economically; ending violence against women; engaging women in peace and security progress; and making gender equality central to national development planning and budgeting, concerning that women are under-represented in political and economic decision-making processes.

Under the aegis of UN, other entities were established as well – the Division for the Advancement of Women (DAW), the International Research and Training Institute for the Advancement of Women (INSTRAW), the Office of the Special Adviser on Gender Issues and Advancement of Women (OSAGI), and the United Nations Development Fund for Women (UNIFEM).²¹

The Commission on the Status of Women is solely dedicated to the promotion of gender equality and the empowerment of women. The Commission has a priority theme in each year – in 2018 these are the challenges and opportunities in achieving gender equality and the empowerment of rural women and girls, and the review theme from the last year is the participation in and access of women to the media, as well as information and communications technologies, furthermore, their impact and their use as an instrument for the advancement and empowerment of women. In 2019, the priority topic was the social protection systems, access to public services and sustainable infrastructure for gender equality and the empowerment of women and girls.²²

18 Available: www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/reservations.htm (accessed 09. 03. 2020).

19 FREEMAN–CHINKIN–RUDOLF 2012, 567–568.

20 Academic Lecture of Professor Vanda Lamm, April 20, 2018, Eötvös Loránd University, Faculty of Law and Political Sciences, Budapest, Hungary.

21 Available: www.unwomen.org/en/about-us/about-un-women (accessed 01. 01. 2020).

22 Available: www.unwomen.org/en/csw (accessed 12. 01. 2020).

Women's rights in the judicial system of the U.S.

The United States' legal path to gender equality is as different as it can be, compared to the European countries. In the continental legal systems, the national regulations generally declare the equality of women on international and national level as well, as referred in the prior chapter. Otherwise, in the USA, in the last century a number of significant legal provisions were passed by the Congress, developing time to time the legal and social status of women, following the above mentioned social changes, which were significant in the American society as well.

Equality of rights in the U.S. constitution – the Reconstruction Amendments

On a constitutional level, the equality of rights were incorporated as amendments to the U.S. Constitution after the Civil War: these amendments –the Thirteenth, Fourteenth, and Fifteenth Amendments – were intended to „cleanse the nation of its sins against humanity”, and created a race-neutral standard of judicial review. The three amendments were designed to raise the recently freed men from the status of chattel slavery to that of free men and women, as equal participants of the white political community.²³

The codification issues of total social equality became more important than those of racial equality in the United States after the American Civil War. The first step was the Thirteenth Amendment, which eliminated slavery; the process continued in 1868 with the Fourteenth Amendment, which stated racial equality; finally, the Fifteenth Amendment, assured the voting rights for African-American people. The codification's important requirements were the Civil Rights Act of 1866. This was a necessary act of legislation, because, although the Civil War ended in 1865, the Southern states responded to the Thirteenth Amendment by enacting „Black Codes”, a broad series of legislative restrictions designed to keep newly freedmen in a condition functionally approaching slavery by denying them most of the rights associated with citizenship and full membership in the socio-community.²⁴ After the Congress accordingly adopted the Civil Rights Bill – which guaranteed equal rights for all citizens –, it immediately started the amendment process in order to assure the constitutional background for citizens against states and local governments.²⁵

The meaning of these amendments for women is quite controversial, and depends on how one interprets the constitution; however, it is clear that in the Fourteenth Amendment, three clauses are important concerning women's equality. The first is the *Privileges and Immunities Clause*: „no state shall make or enforce any law which shall abridge the privileges or immunities of citizens of the United States”.²⁶

---

23 HALL 1988, 32–43.

24 WASSERMAN 2013, 2.

25 Available: www.history.house.gov (accessed 21. 02. 2020).

26 The Constitution of the United States, Article IV. Section 2, Clause 1.

Secondly, according to the *Due Process Clause*, „...nor shall any state deprive any person of life, liberty or property without due process of law”²⁷ Lastly, the *Equal Protection Clause* reads „...nor deny to any person within its jurisdiction the equal protection of the laws”²⁸ There can be no doubt that the Framers of this sentence were closely related to the antislavery movement and were influenced more or less by the same theories of natural rights, embodied in the clause „all men are created equal” in the Declaration of Independence; still, the Framers told to those who hoped that the emancipation of slaves would lead to the emancipation of women, that „this is the Negro’s Hour”²⁹

Nowadays, although there has been much debate over the meaning, intention and limitation of these amendments, there is no more debate over the fact that at the time the Reconstruction Amendments were formulated, the Framers limited the Thirteenth and Fifteenth Amendment based on race – the Thirteenth Amendment is literally limited, the Fifteenth Amendment is at least arguably limited –, but not the Fourteenth, even though it was written broadly, in the historical moment of freeing the former slaves. It is distinguishable from the latter two – it can be applied to other classifications, too, like age, education, and, of course, gender. And if one could examine the jurisprudence of the recent decades in the higher courts of the judicial system of the U.S., it would become very clear that the Equal Protection Clause is extended to women and to other groups as well, and those issues were taken seriously by the official interpretators of the Constitution.³⁰

Civil society for women’s equality and the path to public life participation

The rights of political participation – the right to vote, and the passive side of the same liberty, the freedom of being elected – are amongst the most significant civil political liberties in every and each democratic system, because they allow citizens to act together, to form groups to express shared economic and social interests and so increase political influence.³¹ As the Court observed „...No right is more precious in a free country than that of having voice in the election of those who make the laws under which, as good citizens, we must live. Other rights, even the most basic, are illusory if the right to vote is undermined.”³²

Feminist movements rarely have common opinions in the issues of women’s rights, except for two short periods: between 1912-1920, when they signed on to a campaign to have the Nineteenth Amendment passed, which gave the right to vote for women; and between 1970-1982, when they worked together for the Equal Rights Amendment

27 Fifth Amendment to the US Constitution, US Bill of Rights.

28 Fourteenth Amendment to the US Constitution, US Bill of Rights.

29 McBRIDGE–PARRY 2011, 20.

30 In-depth interview with Professor Mario Mainero, June 8., Chapman University, Dale E. Fowler School of Law, 2018, Orange, USA

31 MURPHY–FLEMMING–HARRIS II. 1986, 23–26.

32 Supreme Court, 1964, in the case of *Wesberry v. Sanders*. CHEREMINSKY 2009, 1081.

campaign. However, the proposal itself immediately divided women activists to such an extent that they could not unite for other issues; some saw a constitutional standard of equality as the only way, while for others the ERA was too rigid to allow for the special needs of women as workers and mothers.³³

Since the Seneca Falls Convention, when the movement for women's rights began to develop at a national level, the idea of voting rights for women was on the table, but with the onset of the Civil War the suffrage movement lost some momentum, moreover, after the war, women's suffrage endured another setback. In 1918, President Wilson „switched his stand on women's voting rights from objection to support, and tied the proposed suffrage amendment to America's involvement in World War I and the increased role women had played in the war efforts.”³⁴ In 1919, the U.S. Senate passed the Nineteenth Amendment and by 1920, a total of 35 states had approved the amendment.

As we could see, the equality of rights of women started with the Civil Rights Movement, and its first goal was to gain women's suffrage. In the 1910s and 1920s, the Civil Rights Movement stood up for women who had no political power. This was the first non-violent movement, and finally it proved successful in the frameworks of the given historical circumstances. This was in line with President Wilson's intention to support women's suffrage, and after World War I, women had to enter the job market, and had to get employment, also to fill up the lost men's space.

As for the related public policy, there have been two major presidential commissions investigating the women's issues. The first took place during the presidency of John Fitzgerald Kennedy, the second belongs to the Nixon-era. The first was the 1963 report of the President's Commission on the Status of Women, which had been established a year before its first referred report, under the leadership of then ex-first lady, Ms. Elenor Roosevelt. The report reviewed education, workforce, and public policy-making, and did not forget about the family roles. The second report, made in 1970, is shorter and more specific; it is entitled „A Manner of Simple Justice: The Report of the President's Task Force on Women's Rights and responsibilities”. Both reports have recommendations; the latter one includes recommended legislation as well, of course, endorsing ERA. President Kennedy's commission on the status of women proposed a compromise, agreeing that equality of rights under the law for all women and men is basic to democracy, but it maintained that the constitution already contained this principle in the fifth and fourteenth amendment, therefore there would be no need for ERA, but just „judicial clarification.”³⁵ In the field of education, the next step was the so-called Title IX in 1972, a federal law, passed by the Congress, which prohibits discrimination on the basis of sex – in any federally financed education program or activity.

---

33 McBRIDGE-PARRY 2011, 18–19.

34 Available: www.history.com/topics/womens-history/19th-amendment/videos/19th-amendment (accessed 02. 02. 2020).

35 McBRIDGE-PARRY 2011, 20.

As for the procedure of joining the CEDAW, in 1980 President Carter signed the treaty and sent it to the Senate for ratification, but Carter, in the final year of his presidency, did not have the political leverage to get senators to act on the measure. Since then, the Senate Foreign Relations Committee – the committee charged with ratifying treaties and international agreements – has debated CEDAW five times, but it has not been ratified yet. Although there are many social organizations, NGOs and grassroots movements which support the ratification, CEDAW is unlikely to be ratified by the Senate anytime soon.³⁶ Some studies state that the strong equality guarantees of CEDAW stand in contrast to the definitions of equality employed by the Supreme Court, therefore, the ratification of CEDAW would have a radical impact on American women's right to equality.³⁷

After these achievements and conflicts of women's movements, the referred facts of the controversial interpretation of the Fourteenth Amendment led to a new feminist movement, which considered ERA, the Equal Rights Amendment,³⁸ to be only a formal amendment to the Constitution, believing that the equal protection clause is hardly applied to women. In the 1970s, Americans anyway rang in the bicentennial with a decade of tense and gloomy events like Nixon's resignation, revelations of domestic spying, racial separatism, and fights over the Equal Rights Amendment.³⁹ After a brief debate, a number of organisations and political parties agreed that the enactment of the ERA would end special benefits for women, and equal rights would improve the status of all women so much that there would be no need for any special treatment anymore; therefore the majority of supporters of women suffrage opposed the ERA, considering it a threat to the interest of poor mothers and working women. In spite of the opinion of these small but loud groups, in 1944 both the democratic and republican parties endorsed the ERA in their party platforms, however, as support for the ERA grew, the opposition also became more active: this opened up class differences in the women's movement. The draft made more progress in 1945, it was passed by the senate by a majority, but was still short of the necessary two-thirds. After a short period of standstill, fifteen years later the ERA became a contentious issue during the 1960 democratic convention, and president Kennedy's new commission could not avoid to endorse the concept, but argued – as mentioned above – that these rights were already embodied in the constitution.⁴⁰

36 Available: www.thoughtco.com/why-wont-u-s-ratify-cedaw-3533824 (accessed 02. 02. 2020).

37 BENSHOOF 2011, 105.

38 ERA's text: „Section 1. Equality if rights under the law shall not be denied or abridged by the Unites States or by any State on account of sex.” (Available: www.equalrightsamendment.org/, accessed 02. 02. 2020)

Section 2. The Congress shall have the power to enforce, by appropriate legislation, the provisions of this article.

Section 3. This amendment shall take effect two years after the date of ratification.”

39 TARTAKOVSKY 2018, 201.

40 McBRIDGE–PARRY 2011, 24–25.

As for the failure of ERA, one needs to bear in mind, that under the very difficult and strict procedure of amending the U.S. Constitution (2/3 of each Houses and ¾ of the states must accept the amendment) the time limit for the acceptance is not a necessary requirement in every case – only in those, which the Framers decide to specify. However, in the case of ERA, the legislative branch decided to make a time limit, and although this was extended by the Congress to 1982, that deadline expired as well without the wished-for results.

Nowadays there might be a debate over the successful ratification of ERA in the current society and its representatives, since more than three decades passed, and the legal issues of ERA are still on the table. The shadows of the amendment are still a great subject to social and legal debates: for instance, in 2017, on the 45th anniversary of the day when the Congress passed ERA, Nevada became the 36th state to ratify it, Illinois was the 37th, and it has been only a few months⁴¹ when Virginia state legislators decided to join the amendment's supporters by ratifying it as 38th.⁴²

Barriers in the application of constitutional provisions – the state action requirement and the levels of scrutiny

The main question of the application of constitutional provisions is the correlation between the legal and social status of women in the United States. The equality / difference issue is the controversy over the meaning of the Constitution and its guarantees of equality, as they apply to gender and women's rights – in other words, the debate over what sort of foundation the Constitution provides for women's rights.

Most of the Bill of Rights is enforced against the states by incorporation through the Fourteenth Amendment Due Process Clause, and equal protection is enforced against the federal government by similar process through the Fifth Amendment's Due Process Clause. As a result, most of the rights of the people apply equally in cases involving both state and national government action.⁴³

The state action requirement stems from the fact that the constitutional amendments which protect individual rights – especially the Bill of Rights and the Fourteenth Amendment – are mostly phrased as prohibitions against government action, therefore the constitutional provisions do not force the private parties; the provision begins with „No state shall...“, so all lawsuits alleging constitutional violations of this type must show how the state or the federal government was responsible for the violation of their rights.⁴⁴

Nowadays „state action“ is a term used to refer to the basis for a legal claim for damages against a governmental body for a violation of a person's civil rights, and any

---

41 Exactly on January 27, 2020.

42 Available: www.equalrightsamendment.org (accessed 09. 03. 2020).

43 McALINN–ROSEN–STERN 2005, 105.

44 Available: www.law.cornell.edu/wex/state_action_requirement (accessed 09. 03. 2020).

activity by any subordination of the government of a state, so any of its branches or employees who use the „color of law” to violate an individual’s civil rights.⁴⁵

From the perspective of women’s equality rights, the real issue is, that under the concept of state action, neither the Privileges and Immunities Clause, nor the Equal Protection Clause guarantees constitutional protection against private parties, therefore, for instance, where there is no state action, there is no constitutional equal protection claim. Therefore, in case of violation of equal rights of women, each plaintiff will need other laws, such as the Civil Rights Act, to challenge discrimination.⁴⁶

Due to this constitutional interpretation, although American women enjoy strong legal protections against sex discrimination, these protections are largely created by federal statutory law rather than the U.S. Constitution, therefore women seek to invalidate sex discriminatory laws as unconstitutional by the Supreme Court or federal courts.⁴⁷

The other significant issue of law enforcement – in particular in the area of judicial review – is the levels of scrutiny, used by the Supreme Court while interpreting the law. The Supreme Court regularly uses three levels of scrutiny while analysing the invalidity of laws on federal or state level, from the perspective of the Constitution – strict scrutiny, intermediate level scrutiny or low-level scrutiny. The level of scrutiny depends on how you define the government interest, therefore the strict scrutiny must be a compelling governmental interest, and there are only a few of them.⁴⁸

The discriminative legislature’s judgement – the authority responsible for striking down any discriminatory statutes as unconstitutional ones – highly depends on what the basis of discrimination is, and how significant the compelling governmental interest is.

Examples for three categories of the bases of the discrimination are the following: in cases of race-based discrimination, the Supreme Court almost automatically invalidates the statutory regulations by going under a strict-level scrutiny, however, gender-based discrimination only implies an intermediate level of scrutiny, and, for instance, the economic legislature is subject in general to low-level scrutiny.

This classification creates differences between the forms of discrimination – racial discrimination has a serious and long history, and there is, without any doubt, a compelling governmental interest and constitutional protection. As we could see, gender-based discrimination is at least controversial from the perspective of the constitutional protection, and the Supreme Court found that since economic regulation is generally based on rational foundations, those kind of regulations which separate the richer and poorer levels of society, generally go under low-level scrutiny.

45 Available: <https://definitions.uslegal.com/s/state-action/> (accessed 09. 03. 2020).

46 Available: www.aclu.org/files/pdfs/about/rightsofwomen_chapter1.pdf (accessed 09. 03. 2020).

47 BENSHOOF 2011, 105.

48 In-depth interview with Professor Mario Mainero, June 8., Chapman University, Dale E. Fowler School of Law, 2018., Orange, USA.

Still, if one takes a look at the practice of the constitutional interpretation of gender-based discrimination, it is unnecessary to say that if the government law – even state or federal law – is under-inclusive or over-inclusive, that is going to be unconstitutional anyway, even under intermediate scrutiny – therefore it would be pretty difficult to uphold a gender discriminatory law.⁴⁹

Final Thoughts

The twentieth century has witnessed political movements in favor of women's suffrage, civil rights, women's rights worldwide, and indeed, the system of continuous immigration guarantees that new ethnic groups change the ethnic landscape of America, reminding the country about its commitment to equality.⁵⁰ Debates over constitutional law and women's equality are usually more complex and politically relevant in the United States than in other countries, and one could wonder where the reasons of those controversies are stemming from. There are some differences, which come from the common law system itself, and there remain deep disagreements over the constitutional equality, but there are basic disagreements over the absolute equality of women and men as well.

During the campaign for ERA, the advocates pointed out that it occurs only in the US, the greatest democracy, that women do not have the guarantee of equality written into the constitution. Of course, one must bear in mind that although many countries have put guarantees of sex equality, or have ratified treaties, these provisions are only symbolic without institutional guarantees, and do not have much effect on policy debates and the drafting of laws and regulations – contrary to the system in the United States, where, although the constitutional language is only partly symbolic, it is fundamental in the society; similarly, it is instrumental and crucial to policy powers, that women and men must be treated equally.⁵¹ Furthermore, in addition to the powers of the courts in judicial review, the federal courts – and not only the Supreme Court – have the authority to strike down laws that are unconstitutional. It is clear that this complex system is historically rooted in certain antecedents and as for the future jurisprudence, it is pretty much predictable and expectedly long-lasting, as part of an internal system of common law, assuring a kind of continuity of interpretations of law.

In my opinion these are the reasons why the system does not change fundamentally during different governmental programs and objectives, but operates effectively.

---

49 In-depth interview with Professor Mario Mainero, June 8., Chapman University, Dale E. Fowler School of Law, 2018., Orange, USA.

50 CLARK 2001, 495.

51 MCBRIDGE-PARRY 2011, 18–19.

Therefore, the United States still plays a leading role in the field of judging gender-based discrimination (in social terms) and granting the law enforcement of women's equality (in legal terms).

References

- BENSHOOF, Janet (2011): U.S. Ratification of CEDAW: An Opportunity to Radically Reframe the Right to Equality Accorded Women under the U.S. Constitution. *New York University Review of Law & Social Change*, Vol. 35. 104–129.
- CHEMERINSKY, Erwin (2009): *Constitutional Law*. New York, Aspen Publishers.
- CLARK, Gerard (2001): An Introduction to Constitutional Interpretation. *Suffolk University Law Review*, Vol. 12, No. 1. DOI: <https://doi.org/10.2139/ssrn.282717>
- DENVIR, John (1983): Justice Rehnquist and Constitutional Interpretation. *Hastings Law Journal*, Vol. 34. 1011–1053.
- FRASER, Arvonne S (2006): Becoming Human: The Origins and Development of Women's Human Rights. In LOCKWOOD, Bert B. ed.: *Women's Rights – A Human Rights Quarterly Reader*. Baltimore, Maryland, D. Johns Hopkins University Press. DOI: <https://doi.org/10.1353/hrq.1999.0050>
- FREEMAN, Marsha A. – CHINKIN, Chritine – RUDOLF, Beate (2012): *UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women / a commentary*. Oxford, University Press. DOI: <https://doi.org/10.5422/fso/9780199565061.001.0001>
- HALL, David (1988): Paths to Equality: A Constitutional Theory of Collective Rights. *Harvard Blackletter Journal*, Vol. 5. 36–38.
- HOLMES, Elisa (2005): Anti-Discrimination Rights without Equality. *Modern Law Review*, Vol. 68, No. 2. 175–194. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1468-2230.2005.00534.x>
- MCALINN, Gerald – PAUL, Dan Rosen – STERN, John P. (2005): *An Introduction to American Law*. Durham, North Carolina, Carolina Academic Press.
- MCBRIDGE, Dorothy E. – PARRY, Janine A. (2011): *Women's Rights in the USA – Policy debates and Gender Roles*. New York, Routledge. DOI: <https://doi.org/10.4324/9780203874493>
- MURPHY, Walter F. – FLEMMING, James E. Esq. – HARRIS II., William F. (1986): *American Constitutional Interpretation*. Mineola, New York, The Foundation Press.
- PETERS, Christopher J. (1997): Equality Revisited. *Harvard Law Review*, Vol. 110. 1210–1264. DOI: <https://doi.org/10.2307/1342095>
- TARTAKOVSKY, Joseph (2018): *The Lives of the Constitution*. New York, London, Encounter Books.
- WASSERMAN, Howard M. (2013): *Understanding Civil Rights Litigation*. San Francisco, LexisNexis Publishers / Matthew Bender and Company.

Gyökerek és szárnyak

Hazaszeretetre nevelés a nagyvilágban

SIMICSKÓ ISTVÁN

Hazaszeretet? A maga természetesnek és magától értetődőnek tűnő volta ellenére mára egy méltatlanul mellőzött, vagy rosszabb esetben megbélyegzett fogalommá vált. Az olvasóban tehát joggal merül fel elsőre a kérdés, hogy melyik történelmi korba is kalauzolja őt a következő írás?

Napjainkban olyan világot élünk, ahol a nemzetek által évszázadok vagy évezredek alatt megteremtett értékek, illetve mindazon teremtő szellemiség, amely ezeket az értékeket létrehozta és megőrizte az utókornak, bizony veszélyben vannak. Az összefoglaló néven csak globalizációnak nevezett, igen összetett folyamat mind a társadalom, mind a családok, mind pedig az egyén szintjén olyan tendenciákat indított el, amelyek a személyiségre, a társas kapcsolatokra és a természetes önvédelmi képességre is kedvezőtlen hatással vannak.

A világ felgyorsult. A divat, a technika folyamatosan változik és olyan sok információhoz fér hozzá bárki, hogy annak befogadása próbára teszi a befogadó képességeit. Ebben a gyorsan változó közegben a hazaszeretet érzése jelentheti azt a stabilitást, azt az értékrendet, amelyhez visszanyúlva bárki támaszt találhat a mindennapok nehéz pillanataiban.

Kell-e tanítanunk a hazaszeretetet? Ha igen, milyen módszerekkel? Hogyan csinálják ezt más nemzetek? A világ népeinek lehetőségei és módszerei különböznek, de indíttatásuk egyik alapvető közös eleme, hogy hisznek a hazaszeretet értékében és abban, hogy a hazaszeretet választ kínál a 21. század több fontos kihívására is.

Kulcsszavak: honvédelem, hazaszeretet, globalizáció, nemzetállamok, jellemfejlesztés, nemzetközi példák

Roots and wings

Patriotism? Despite being natural and self-evident, it has now become a concept that has been undeservedly ignored or, at worst, stigmatised. The reader certainly asks to which historical age the next writing guides him.

Today, we live in a world where the values created by nations for centuries or thousands of years, and the creative spirit that created and preserved these values for posterity, are in danger. A very complex process that is summarily called globalisation has triggered trends in the fields of society, families and

individuals, that adversely affect personality, social relationships and natural self-defence.

The world has accelerated. Fashion, technology is constantly changing, and so much information is available to anyone that its reception will test the person's ability to absorb. In this rapidly changing milieu, a sense of patriotism can mean stability, a value system that anyone can rely on in the difficult moments of everyday life.

Do we need to teach patriotism? If so, with what methods? How do other nations do this? The opportunities and methods of the peoples of the world are different, but one of the basic common elements of their motivation is their belief in the value of patriotism and the fact that it offers the answer to several important challenges of the 21st century.

Keywords: home defense, patriotism, globalization, nation states, personality development, international examples

Bevezetés

A Kormány az 1257/2018. (VI. 4.) számú határozatával a hazafias és honvédelmi nevelésért felelős kormánybiztost nevezett ki. Feladatai között szerepel a honvédelmi nevelés kormányzati stratégiájának kidolgozása. A honvédelmi nevelés a hazafiságra nevelés komplex feladatrendszerébe integrálódik. Az írás nemzetközi példák bemutatásával demonstrálja, hogy a világ, és azon belül Európa számos országában is jelen van a hazafias és honvédelmi nevelés iránti igény, amelyet az egyes nemzetek az eltérő világpolitikai és hatalmi helyzetükből adódóan más kérdések hangsúlyozásával valószínűsítanak meg. A konklúzió jegyében a szerző megállapítja: a hazafias és honvédelmi nevelésre leginkább gondot fordító országok esetén e tevékenység erős táptalaja a hazafias érzület és a patrióta szellemiség, illetve a nemzeti hagyományokból táplálkozó nemzeti büszkeség. Ugyanakkor a hazafias és honvédelmi nevelés ezekben az országokban sem vagy nem elsősorban katonai célokat szolgál, hanem a társadalomépítés, az emberi jellem fejlesztésének egyik eszköze.

Johann Wolfgang von Goethe a német és egyszersmind a világirodalom óriása. Tőle származik az alábbi idézet, vagy ha úgy tetszik, intelem, amely a nemzeti ébredés korát megelőzően született, és különös aktualitást nyer jelenünkben, a hagyományos értékek gyengülését, megsemmisülését előidéző globalizáció időszakában: „[...] a gyermekeknek két dolgot kell adnunk: gyökereket és szárnyakat. Gyökereket, amelyek tartást adnak, hogy tudják, hova tartoznak, de ugyanígy szárnyakat is, amelyek az egyiket a kényszereitől és előítéleteitől szabadítják meg, a másiknak lehetőséget adnak új utakat bejárni vagy inkább repülni.”

Hamarosan a 21. század harmadik évtizedébe lépünk, és olyan változásokat tapasztalhatunk már most, amelyek pusztulással fenyegetik azokat az elveket és érté-

keket, amelyeket mi mindannyian ismerünk és eddig tiszteletben tartottunk: Isten, haza, család. Mondhatjuk, hogy Goethe az irodalmi zsenialitásán kívül látnoki erővel bírt, amikor az idézett gondolatot megfogalmazta, azonban én úgy vélem, hogy egyszerűen a szívére és a józan eszére hallgatott. Azt tette, amit mindannyiunknak tenünk kellene. A Magyarországot is soraiban tudó nyugati civilizáció hagyományos, védendő értékeit nem az egyes nemzetek önazonosság iránti igénye szülte. Ezt erősíti az a tény is, hogy a 20. század magából kifordult világa, a magát nacionalizmusból eredeztető, az irányzat erényeit magának vindikáló vagy épp mindennek tagadására épülő eszmerendszerek és az ezek talaján álló, majd összeomló diktatúrák legfőbb ellenségeivé éppen ezek a hagyományos értékek váltak.

Istent, a hazát és a családot, tehát megítélésem szerint a hazaszeretet lényegét sem a nemzetiszocializmus, sem a kommunizmus nem kímélte, és legújabb korunk szinte mindent átható tendenciája, a globalizáció is kihívást jelent ezekre az értékekre. Lelkek milliói lettek vallástalanok, országok dőltek romba, családok szakítottak szét erőszakkal, mégis ma a kezünkben van a lehetőség, hogy újra megteremtsük azt a társadalmat, amely képes kiállni az idő próbáját.

Kihívások

A mai világunkban felerősödtek a globalizációs folyamatok, ezért érdemes becsben tartani, megőrizni azokat az értékeket, amelyeket szüleink, nagyszüleink hagytak ránk. A globalizáció tartalmában és céljában olyan változásokat jelent, amelyek során a világban a nyugati civilizáció hatására egységesedés megy végbe a gazdaságban, a pénzügyi és kereskedelmi életben, az épített környezetben, a kultúrában és folytatható a felsorolás egészen az egyes ember életstílusáig bezárólag. A következmény egyfajta monokultúra: hasonló, a fogyasztói társadalmat jellemző életmód, ugyanazok a bevásárlóközpontok, szállodák, zsúfolt nagyvárosok, azonos termékek, ételek, filmek, zenék, információs technológiák, mint a világ sok más szegletében.

A globalizációval összefüggő főbb kihívások között elsősorban, ugyanakkor nem kizárólag nemzetközi körülményeket vehetünk lajstromba. A globális politikai és biztonságpolitikai helyzet változása, a terrorfenyegetettség fokozódása, az egypólusú világrend meggyengülése, a helyi konfliktusok kiéleződése és az Európai Unió jövőjét érintő folyamatok, mint a brexit vagy a terjedő vallási radikalizmus sorolhatók ide leginkább. Az egész világot érintő probléma a túlnépesedés, az illegális migráció, illetve a környezetvédelem. A következő 10–15 évben világviszonylatban előtérbe fognak kerülni az éghajlatváltozás hatásai, elsősorban a népvándorlás, amelyek fényében a védelmi feladatok körét felül kell vizsgálni. A technológiai kihívások, a digitalizált életmód és ennek előnytelen hatásai szintén jelentősek, és már most éreztetik a hatásukat: az újfajta kommunikációs és ismeretszerzési formák befolyásolják a személyes emberi kapcsolatokat, szükségessé teszik az iskolákban a pedagógiai módszerek és feladatok ártértekelését, kibővítését. A felnőtt lakosságot illetően általános probléma a helyi ügyekkel szembeni közöny, a kedvezőtlen helyzet elfogadása, a sodródás.

Bizonyos térségekben az emberekben nincs elegendő közös morális érték és nincs elég szándék közös jövőkép kidolgozására. Nem tudják felmérni saját erősségeiket, gyengeségeiket és korlátaikat, nem ismerik fel a helyi tudást, így azt nem is tudják kihasználni.

Szintén fontos figyelmeztetés, hogy a háborúk sem azok között a szabályok között zajlanak, mint egykoron. A cél továbbra is az akarat rákényszerítése, de megnőtt a nem katonai eszközök szerepe ezek elérésében, amely miatt „[...] megszűnik a fegyveres erők dominanciája, a geopolitikai célok teljesítése döntően a nem katonai erőforrások és módszerek transzformációjával valósul meg”.¹ A hibrid hadviselés eszköztárába tartozik a hamis hírekkel történő hangulatkeltés, a kitalált propaganda és a terrorizmus, emiatt egyre fontosabb, hogy az emberek képesek legyenek önálló, racionális ítéletalkotásra. A jövőben egy hibrid fenyegetéssel szemben egyértelműen csak a gyors felismerés és leleplezés jelent valamilyen fokú védelmet.

A magyar kormány felismerte annak fontosságát, hogy Magyarország és a magyar emberek versenyképessége a folyamatosan változó környezetben úgy biztosítható leginkább, hogy gyermekeink egy egészséges identitástudattal, nemzettudattal, értékrenddel és ezen keresztül egy egészséges értékszűrővel rendelkeznek. Soha nem volt fontosabb, hogy a fiatalokat felkészítsük az élethez szükséges készségekre és magabiztosságra, és segítsük őket a lehetőségek kiaknázásában. Egyéni szinten ez pozitív fordulatot hozhat egy fiatal ember életében, kollektív szinten pedig kedvező változásokat jelenthet az egész társadalomban.

A hazafias és honvédelmi nevelés az egyik legfontosabb eszköz a társadalom erősítésében, védelmi képességeinek és hajlandóságának fejlesztésében annak érdekében, hogy a jelen és a jövő kihívásaira a magyar társadalom mindenkor adekvát választ tudjon adni. A kapcsolódó célok megvalósítása tulajdonképpen egy jól meggondolt befektetés a jövőbe.

Nemzetközi trendek

Nem Magyarország az első ország a világon, amely rájött arra, hogy a globalizációs folyamatok káros hatásait valamilyen módon ki kell egyensúlyozni. Napjainkban már sok nemzet felismerte ennek szükségességét és különböző mértékben törekszik arra, hogy a nemzeti hagyományait figyelembe véve gondoskodjon az ifjúság hazafias és honvédelmi neveléséről. E sajátosságok miatt nincs olyan, külföldön már adaptált módszer, amelyet akár Magyarországon, akár más országban változtatás nélkül alkalmazhatnánk. Úgy is fogalmazhatunk, hogy minden ország más mértékben és mélységben, de hasonló célok mentén és hasonló módszerekkel igyekszik gondoskodni a hazafias és honvédelmi nevelésről. Különbőféle – esetenként meglehetősen színes – eszközökkel, olykor a közoktatás részeként vagy azzal szoros együttműködés-

¹ SIMICSKÓ 2017, 3–16.

ben, de feltétlenül állami irányítás mellett, következetes és több évre előre tervező program mentén történik mindez.

Az alábbiakban azon országok hazafias és honvédelmi nevelés irányában tett intézkedéseit mutatom be, amelyek hosszú idő óta nagy hangsúlyt fektetnek a terület gondozására, és markáns intézkedéseikkel más nemzetek számára is követendő példát állítanak.

Angolszász hatalmak

Elsőként a világ vezető szuperhatalmát, az Amerikai Egyesült Államokat, illetőleg a hazafias és honvédelmi nevelés területén évszázados hagyományokkal és kialakult intézményrendszerrel rendelkező Nagy-Britanniát veszem górcső alá.

Szinte evidenciaszámba megy, de ezt a közvélemény-kutatások is megerősítik, hogy az amerikaiak túlnyomó többsége büszke nemzeti hovatartozására. Az amerikai családok kedvelik otthonukat a nemzeti zászlóval díszíteni, csakúgy, mint a járművezetők, akik szívesen tesznek valamilyen nemzeti jelképet autóikra. Az ország nemzeti himnusza hallatán a legtöbb amerikai büszkeség tölti el. A hazafiság érzését az amerikai állampolgárok már egészen korán megtanulják a szülőktől és az iskoláktól. Ez a folyamat természetesen az egész társadalom támogatásával történik. A tömegkommunikációnak és a tömegkultúrának is fontos szerep jut a nemzeti jelképek népszerűsítésében és a hazafias életérzés erősítésében.

A hazafias oktatás tekintetében az amerikai kormány jelentős szerepet ruház a civil társadalmi intézményekre. Az egyik legfontosabb az Amerikai Cserkészszövetség (Boy Scouts of America), amelynek több millió tagja van. Az ifjúsági szervezetek, mint a Fiatal Amerikaiak Szövetsége (The Association of Young Americans), vagy a Fiatal Amerikaiak a Szabadságért (Young Americans for Freedom) is fontos részt vállalnak a patrióta nevelésből.

A fiatal korosztály honvédelmi előképzését és nevelését a szövetségi haderő (United States Army) által támogatott programokban valósítják meg. 1916 óta működik a középiskolai Ifjúsági Tartalékos Tisztképző Hadtest (Junior Reserve Officers' Training Corps), valamint a felsőoktatásban a Tartalékos Tisztképző Hadtest (Reserve Officers' Training Corps). Mint kadétkok, a programban részt vevő fiatalok formaruhát viselnek. Gyakran szerveztek bálakat, amelyeken a hölgyeket kivéve egyenruhában kell a tanulóknak megjelenni. A tisztképző hadtestek által támogatott programok célja az állampolgárság és a hazafias gondolkodás erősítése, önbizalom és képességfejlesztés, kommunikáció, fizikai erőnlét, csapatépítés, alapfokú katonai szaktudás elsajátítása. A képzési program főbb elemei az alaki kiképzés, a történelem, a tereptan, az egészségügyi ismeretek, a lövészet és a testnevelés. A fiatalok megtanulják, hogy lehetnek jobb vezetők és jobb állampolgárok. A programokat az amerikai Védelmi Minisztérium és az iskolák finanszírozzák.

Nagy-Britanniában a kadétrendszer a nemzeti honvédelmet is érintő negatív társadalmi jelenségekre próbál választ találni. A brit polgárok az állampolgárságra inkább

jogként, mintsem kötelezettségként tekintenek. A honvédelem ügye, tehát a nemzet fontos kérdései iránt növekvő közöny mutatkozik. A brit tapasztalatok szerint a kadétok személyiségét kedvezően befolyásolják a vezetői képességek, a fegyelem, a csapatmunka és a sport. A kadétrendszer feladata tehát az, hogy az abba önként jelentkező fiatalok megismerkedjenek a hadsereggel. Az elméleti részeket is tartalmazó, de hangsúlyosan gyakorlati foglalkozásokon olyan képzésben részesülnek a fiatalok, amelyet nemcsak a hadsereg kötelékében, de polgári foglalkozásként is hasznosíthatnak. Emellett olyan alapvető értékeket is elsajátítanak, mint a bátorság, az önállóság, valamint a törvény- és szabálykövető állampolgári magatartás.

A Kadét Erők (Cadet Forces) a brit Honvédelmi Minisztérium által finanszírozott szigorúan önkéntes ifjúsági szervezet, amely azonban szervezetenként nem része a brit hadseregnek.² A rendszer két szintjét a haderőnemekhez kötődő, területi alapon szervezett közösségi szervezetek, valamint az iskolákban megjelenő, összhaderőnemi kadét alegységek alkotják. Ezek teszik lehetővé, hogy az érdeklődők valamilyen módon részt vehessenek a programban. Saját kadétszervezettel rendelkeznek a szárazföldi csapatok (Army Cadet Force), a légierő (Air Cadet Organization) és a haditengerészet (Sea Cadets) is. Az Összhaderőnemi Kadétszervezet tagjait több száz iskolában foglalkoztatják.

A kadétok megismerkedhetnek a katonai alapfogalmakkal, a választott haderőnemmel, továbbá olyan gyakorlati tevékenységekben vesznek részt, amelyek között megszokott a katonai pedagógia eszköztárának használata, azonban azt szükséges hangsúlyozni, hogy ez nem azonos a katonai kiképzéssel. A résztvevők különböző hasznos képességeket szerezhetnek, úgymint az elsősegélynyújtás, a tájékozódás, a túlélési ismeretek, a híradási ismeretek vagy a céllovászat. A kadétrendszer vezetőinek véleménye szerint³ a lövészet az egyik kulcsa a fiatalok megnyerésének. A Kadét Erők szervezete alapvető értékekre neveli a kadétoakat és egyúttal követelményeket is megfogalmaz velük szemben, úgymint az önzetlen elkötelezettség, bátorság, fegyelem, feddhetetlenség, hűség, illetve szervezeti elvárásként mások tisztelete, szabálykövető viselkedés, szaktudás és felelősségvállalás. Tehát a szervezet elsősorban nem a katonaság, hanem az egész társadalom érdekében folytatja nevelő tevékenységét, hiszen a felsorolt értékek a polgári társadalom egészséges létezésének és működésének az alapjait jelentik.

Franciaország és Németország

Franciaországban az évtizedek óta eredményesen működő honvédelmi nevelés kiemelt szerepet kap a közoktatásban. A fiatalok hazafias és honvédelmi nevelése óvodás kortól a középiskola befejezéséig tart. A honvédelem és a nemzetbiztonság kérdésköre nem önálló tantárgy, hanem különböző közismereti tárgyak, a történelem,

2 KUN SZABÓ 2018, 146–159.

3 Simon Ettinghausen előadása (2016. 04. 20., Honvédelmi Minisztérium, Budapest) alapján.

a földrajz, az erkölcsstan és az állampolgári ismeretek részeként jelenik meg az iskolai tantervben.

A fiatal generáció honvédelmi tudatosságának megteremtése az Ifjúsági és Nemzeti Szolgálati Igazgatóság feladata (Direction du Service National et de la Jeunesse), de emellett számos, a társadalom szélesebb rétegeit is bevonó programot és kezdeményezést működtetnek. Az Ifjúsági és Nemzeti Szolgálati Igazgatóság a francia Védelmi Minisztérium közvetlen alárendeltségében működik. Célja, hogy feltérképezze és erősítse a hadsereg és a fiatalság közötti kapcsolódási pontokat. A szervezet a társadalmat és a védelmi szektort érintő kérdésekkel foglalkozik, például a haderő és az ifjúság párbeszéde, a haderő mint első munkahely, a nehéz körülmények között élő fiatalok integrációja a fegyveres szervezetekbe. Tevékenységével erősíti a francia nemzet honvédelmi tudatát, támogatja az állampolgári felelősség kialakítását a fiatalokban, továbbá közreműködik a társadalom és a hadseregek közötti kapcsolat megszilárdításában. Az igazgatóság foglalkozik azon felsőoktatási honvédelmi ösztöndíjas hallgatóknak az ügyeivel, akik az ország különböző régióiban tanulnak, emellett a szervezet online adatbázist is vezet a Védelmi Minisztérium gyakornoki pozícióiról. Minden évben díjjal jutalmazza azt a társadalmi vagy honvédelmi szervezetet, amelynek tevékenységét a legtöbbször értékeli a fiatalok és a hadsereg közötti kapcsolat elmélyítése iránt.

A 2015-ben életre hívott Önkéntes Katonai Szolgálat (Service Militaire Volontaire) elsődleges célja nem a toborzás vagy a hadsereg munkaerő-szükségletének biztosítása, hanem a hátrányos helyzetű vagy a nem francia kulturális gyökerekkel rendelkező, beilleszkedési problémákkal terhelt gyermekek felzárkóztatása, állampolgári felelősségének kialakítása, továbbá a segítségnyújtás ahhoz, hogy visszailleszkedhessenek a társadalomba és megállják helyüket a munkaerőpiacon. Mindez a francia vállalatok hathatós támogatásával valósul meg oly módon, hogy lehetőleg minden részt vevő fél (a fiatalok, a hadsereg, a vállalat és a társadalom) egyaránt kedvezményezettje legyen az együttműködésnek.

A franciaországi Adaptált Katonai Szolgálat (Service Militaire Adapté) olyan oktatási-nevelési programot biztosít, amely a fiatalok személyiségfejlesztését célozza. Ebben a szakmai felkészítésen túl bizonyos alapvető értékek, személyes kompetenciák fejlesztésére is gondot fordítanak, mint az udvariasság, higiénia, törvénytisztelet. Komoly figyelmet szentelnek az általános együttélési szabályok betartásának elsajátítására, az egymás megsegítésére történő nevelésre, amelynek része a csapatmunka, az elsősegély, a humanitárius segítségnyújtás, valamint egy pozitív jövőkép kialakítása is. A program egyik sarokköve, hogy a fiatalok önbizalomhoz és sikerélményekhez jutnak a sport, illetve a rendszerint elismerések, rendfokozatok, képzések formájában jutalmazott eredmények elérésével, valamint a katonai viselkedési minták elsajátításával. A francia szakemberek rájöttek, hogy a fiatalok önbizalma a kulcs, amelynek megerősítésére a közösségi élmény megtapasztalása által, személyre szabott szakmai képzések kialakításával, sikerélmény lehetővé tételével, illetve nem utolsósorban tekintélyt parancsoló, de segítő szándékú vezetői irányítással nyílik leginkább lehetőség.

Az Egyenlő Esélyekért Programban (Plan Égalité de Chances) koordinálják a hadsereg által kifejezetten a hátrányos helyzetű fiatalok részére biztosított lehetőségeket, továbbá a területen tevékenykedő társadalmi csoportok és a haderő különböző szervezetei közötti munka összehangolása történik. Az Egyenlő Esélyekért Program fő pillérét az érdemek elismerése és a társadalmi egyenlőtlenségek csökkentése képezi, amely elvek a demokratikusan működő államszervezet egyik legfontosabb alapvetésének is tekinthetők. A francia programok társadalmi hasznossága abban fejeződik ki legjobban, hogy a résztvevők egészen fiatal koruktól kezdődően hozzájuthatnak a honvédelem ügyének megértését elősegítő és azt támogatni képes minőségi tudáshoz és készségekhez.

Németországban nincs a fiatalok hazafias és honvédelmi nevelésével foglalkozó központi, tartományi vagy más általános képzés, oktatás. A német haderő fiatal tisztjei eseti felkérések alapján, de rendszeresen tartanak foglalkozásokat a középiskolákban, amelyek során a biztonság- és védelempolitika egyes elemeit mutatják be, de az ismeretterjesztő előadások keretében nem folytathatnak lobbitevékenységet a haderő népszerűsítése érdekében. A katonai pálya iránt érdeklődőknek a minden laktnyáiban évente egyszer megrendezett nyílt nap során adódik lehetőségük a katonai szolgálat megismerésére, a haderő népszerűsítése érdekében pedig ismert sportolókat alkalmaznak.

A német ifjúság többféle államilag szabályozott szolgáltatásnak is a részese lehet. A legnépszerűbb szolgáltatások között szerepel a „Önkéntes Szociális Év” és az „Önkéntes Ökológiai Év”. Ezeket a programokat azért hozták létre, hogy bevonják a tanulókat a társadalmi és ökológiai tevékenységekbe, miközben az önkéntesek fizetést is kapnak részvételükért. A „szociális év” tapasztalatai után a fiatalok előnyöket élveznek a középiskolákba való belépéskor. Az ifjúságot érintő ilyen programok segítik őket a polgári tudatosság és a hazafiság fejlesztésében, illetve abban, hogy jobban átérezzék az ország társadalmi légkörét.⁴ A Polgári Szolgálat (Zivildienst) olyan tagokat tömörítő szervezet, akiknek kora meghaladja a katonai szolgálatosokét. Tevékenységük leginkább a szociális munka, az egészségügy és a környezetvédelem területein érhető tetten.

Közép-Európa

Lengyelországban a hazafias és honvédelmi nevelési program egyrészt a haza szentségét hirdető, a lengyel társadalomban mélyen gyökerező vallásosságon és konzervatív szemléleten alapszik, másrészt a lengyelországi oktatási rendszerről szóló törvény külön szabályozza a hazafias nevelés módját, ezért a lengyel fiatalokban az óvodai, majd az általános és középiskolai oktatás során tovább erősödik a családból hozott hazafias öntudat.

⁴ Nemzetközi körkép: Szükség van-e hazafias nevelésre az oktatásban? 2019.

A Védelmi Ügyek Hivatala az Oktatási Minisztériummal együttműködve kezdeményezte a hazafias tudat kialakítását segítő tantárgyak oktatási rendszerbe történő beépítését. A nevelési program célja, hogy az oktatási rendszer lehetőségein, a médián és a közszolgálati eszközökön keresztül közvetítse a hazafias és honvédelmi értékeket.

Az országban közel 250 középfokú tanintézetben már bevezették a védelmi képzés elemeit tartalmazó programot. A diákok elméleti képzés keretében ismerkednek a honvédelmi ismeretekkel. A program Lengyelország történelmén keresztül igyekszik motiválni a fiatalokat. Az iskolák rendszeresen szerveznek kirándulásokat történelmi emlékhelyekre, ahol a diákok a veteránok vagy rokonaik előadását hallgathatják. A „Honvédelmi képzés” nevű tantárgy felsőoktatási intézményekben elterjedt, két féléves, heti 2 órában oktatják. A középfokú oktatásban kevés intézményben választható, a helyőrségekhez kapcsolódó városokban jellemző. A katonai középiskolai végzettséget adó gimnáziumok és szakközépiskolák a SALW (Stowarzyszenie Absolwentów Liceów Wojskowych) szövetségbe tömörülnek. A többi középiskolában az „Állampolgári ismeretek” tantárgy keretében érintik a honvédelemmel kapcsolatos témákat. A programban történő részvétel önkéntes, azt az oktatási minisztérium és a védelmi minisztérium finanszírozza. A katonai pálya iránt érdeklődő fiatalok számára a védelmi egyetem mellett a szárazföldi csapatok, a légierő és a haditengerészet akadémiái is továbbtanulási lehetőséget kínálnak. A hazafias és honvédelmi ismereteket elsajátító fiatalok számára a katonai felsőoktatásba történő felvétel során többletpontokat, a területvédelmi erőkhöz vagy haderőhöz történő jelentkezés során elsőbbséget biztosítanak, az önkéntes katonai szolgálatra történő jelentkezéskor pedig egyszerűsített kiképzést követően válnak a tartalékos erők tagjává.

Az osztrák biztonságpolitika egyik alappillére az 1961-ben bevezetett és 1975-ben az alkotmányban is rögzített, átfogó honvédelem elve alkotja, amelynek a katonai, a gazdasági, a polgári és a szellemi honvédelem is része. Ez utóbbit „Geistige Landesverteidigung” kifejezéssel illetik, amely tulajdonképpen a hazafias és honvédelmi neveléssel azonos. Célja, hogy az osztrák állampolgárok az átfogó honvédelem koncepcióját megismerve és követve készek és képesek legyenek áldozatot hozni az ország alkotmányos rendje, függetlensége és területi integritása védelméért. A szellemi honvédelemmel kapcsolatos feladatok irányítását az oktatási minisztériumban létrehozott főosztály végzi, továbbá a tartományokban a szellemi honvédelem ügyében illetékes bizottságok jöttek létre, amelyek tagjai tartományi tanfelügyelők, illetve gyermek- vagy felnőttoktatásban dolgozó pedagógusok. Az oktatási miniszter 1978. évi rendelete szerint a szellemi honvédelem oktatása a történelem és a társadalomismeret tantárgyak részeként, a politikai ismeretek témakörön belül jelenik meg. Minden középiskolának rendelkeznie kell a szellemi honvédelem ügyében illetékes referenssel. A referensek a honvédelmi ismeretek átadásában vesznek részt, továbbá kirándulásokat, projektfeladatokat szervezhetnek, amelyre anyagi támogatást igényelhetnek. Feladataik ellátására központi felkészítést kapnak. A referens tart kapcsolatot az adott középiskola és a haderő között. Meghívásukra a tájékoztató tisztek

tájékoztató tevékenységet végeznek az iskolákban. Az oktatási intézményeken kívül polgári egyesületek és gazdasági társaságok számára is rendelkezésre állnak, illetve sorkatonák politikai oktatásában is részt vesznek, ahol az átfogó honvédelmi nevelés a kiképzés részét képezi. Jelen vannak továbbá az osztrák haderő (Bundesheer) nyilvános rendezvényein is.

Oroszország

A nemzeti oktatási program Oroszországban a felzárkózás és modernizáció időszakában alakult ki, és mindvégig magán hordozta az orosz mentalitást és nemzeti identitást, illetve hagyományokat is. A hazafias oktatás az oktatási folyamat fontos része volt mind a preszovjet, mind a szovjet Oroszországban. 2015-ben az Orosz Föderáció kormánya jóváhagyta az Orosz Föderáció oktatási stratégiájának 2025-ig történő kidolgozását, amely az „Orosz Föderáció Oktatása” nevű szövetségi törvényen alapul. Utóbbi biztosítja, hogy az erkölcsi iránymutatás az oktatás szerves részét képezze a tanulmányoknak, de független tevékenységként is elvégezhető. A stratégia meghatározza az orosz történelem során kialakult kulturális, erkölcsi értékrendszer prioritásait – az emberiség iránti szeretetet, az igazságosságot, a becsületet, az őszinteséget, a személyes méltóságot, a jóhiszeműséget és az állampolgároknak önmaguk és az anyaország irányába tanúsított erkölcsi kötelességtudatát. Ugyancsak 2015-ben jött létre a Junarmija (Юнармия), amelynek küldetése, hogy kiképezze a fegyveres testületek jövőbeli állományát jelentő fiatalokat, illetőleg megerősítse a hazafiság, a nemzeti és hadtörténelem iránti érdeklődést, ápolja a múlt nagy hadi eseményeinek és a kötelezettségük teljesítése közben elesettek emlékét. A szervezet megalakulása óta mintegy félmillió bázissal rendelkezik.

Sok orosz kutató a hazafias nevelést nemcsak egy módszernek tekinti az orosz társadalom széttöredezettségének leküzdésére, hanem a terrorizmus és a szélsőséges politikai nézetek terjedése elleni küzdelem hatékony eszközének is látja.⁵ Az orosz hadsereg legyőzhetetlenségének a nimbusza, illetve ennek fenntartása, valamint a hős kultusz jelentős szerepet kap az orosz oktatási rendszerben. Legendás az a felfogás Oroszországban, hogy a második világháborút valójában az orosz tanítónénik nyerték meg.

Összefoglalás

Kijelenthető, hogy Magyarország és a vizsgált országok némelyike, például Nagy-Britannia rendkívül hasonló társadalmi problémákkal küzd, amelyek veszélyeztetik az egészséges nemzeti létet, beleértve a honvédelem ügyét. Mindkét országban felismerték, hogy ennek egyik ellenszere az olyan központi irányított program, amely hazafias nevelést biztosít, és egyszerre ad jó polgárt és a polgár ilyen irányú érdek-

⁵ Nemzetközi körkép: Szükség van-e hazafias nevelésre az oktatásban? 2019

lődése esetén jó katonát az államnak. Összességében ki lehet jelteni, hogy a vizsgált országok által alkalmazott módszerek meglehetősen széles skálán mozognak, és az adott nemzet történelmi hagyományából merítkeznek, vagy az adott országot érintő aktuálpolitikai kérdésekkel összefüggésben hajtják azokat végre. Fontos megjegyezni, hogy valamilyen formában minden vizsgált országban napirenden van a hazafias és honvédelmi nevelés kérdése, és eltérő formában és mértékben, de nyilvánvalóak azok a törekvések, amelyek e szakterülettel kapcsolatos intézkedések bővítését hangsúlyozzák.

A megsejmlélt rendszerek között átfedést, közös pontot jelent az a motiváció, hogy mindegyiket a biztonságra törekvés hajtja, valamint az az igény is meglehetősen karakteres, hogy az állampolgárok ismerjék meg a hazájukkal kapcsolatos legfontosabb biztonsági kérdéseket, és legyenek motiváltak, ha hazájuk biztonsága érdekében valamilyen cselekvés szükséges. Megítélésem szerint e nemzetközi törekvésekkel a magyar hazafias és honvédelmi nevelés céljai is egyértelműen párhuzamba állíthatók. Hazánk érdeke megköveteli, hogy a felnövekvő nemzedékek olyan nevelésben részesüljenek, amely megfelelő alapot biztosít arra, hogy minden időben és minden körülmények között helytálljanak. A hazaszeretet érzésének kialakításával óriási lépést tehetünk hazánk biztonságának szavatolása irányába.

Felhasznált irodalom

A hazafias és honvédelmi nevelés egységes stratégiájának tervezete, munkaokmányai (2019).

KUN SZABÓ István (2018): *Az önkéntes tartalékos rendszer és a honvédelmi nevelés fejlesztése és összefüggései*. Doktori értekezés. Budapest, Nemzeti Közszerológati Egyetem.

Nemzetközi körkép: Szükség van-e hazafias nevelésre az oktatásban? (2019). Elérhető: <https://moderniskola.hu/2019/02/nemzetkozi-korkep-szuksege-van-e-hazafias-nevelesre-az-oktatasban/> (2019. 11. 26.)

SIMICSKÓ István (2017): A hibrid hadviselés előzményei és aktualitásai. *Hadtudomány*, 27. évf. 3–4. sz. 3–16.

Simon Ettinghausen előadása (2016. 04. 20., Budapest, Honvédelmi Miniszterium)

Die Haftung der Magistrate für die Vormundsbestellung im römischen Recht¹

EMESE ÚJVÁRI

In der römischen Gesellschaft war es – wegen des relativ niedrigen Durchschnittsalters – von großer Bedeutung, für die verwaisten Unmündigen (die also nicht unter der Familiengewalt eines Hausvaters standen) geeignete Vormünder zu finden. Die Problematik der (oft nötigen) amtlichen Vormundsbestellung erschien in der römischen Gesellschaft als ein eigenartiges Grenzgebiet zwischen dem Privatrecht und dem öffentlichen Recht. Die Regeln der Haftung der Beamten für die Vormundsbestellung bedeuten höchstwahrscheinlich die ersten eindeutigen Spuren davon, dass die Akten der Beamten gegebenenfalls auch privatrechtliche Konsequenzen haben konnten. In der Abhandlung wird diese Problematik mithilfe der fachgerechten Methoden und Mittel der römischrechtlichen Forschungen untersucht.

Schlüsselwörter: römische Vormundschaft, Vormundsbestellung, magistratische Haftung, Munizipalmagistrate, actio subsidiaria

A magistratusok gyámrendelésért való felelőssége a római jogban

A római társadalomban – a viszonylag alacsony átlagéletkor miatt – kiemelkedő jelentősége volt annak, hogy az árván maradt serdületlenek (akik tehát nem álltak apai hatalom alatt) megfelelő gyámot kapjanak. Az esetek jelentős részében szükségessé vált hivatali gyámrendelés problémaköre a közjog és a magánjog egy sajátos határterületként jelent meg a római társadalomban. A hivatalnokok gyámrendeléssel kapcsolatos felelősségének szabályai talán az első kézzelfogható nyomát jelentik annak, amikor a hivatali hatáskörben végzett aktusoknak magánjogi konzekvenciái lettek. A tanulmány ezt a kérdéskört járja körül a római jogi kutatások sajátos módszerével és eszközrendszerével.

Kulcsszavak: római gyámság, gyámrendelés, magistratusi felelősség, municipális magistratusok, actio subsidiaria

¹ Das Werk wurde im Rahmen des Prioritätsprogramms mit Identitätsnummer KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 mit dem Titel „Entwicklung des Öffentlichen Dienstes gerichtet auf Gute Regierungsführung“ im Ludovika Forschungswerkstatt im Auftrag von Nationale Universität für Öffentlichen Dienst fertiggestellt.

Das Wesen der römischen Vormundschaft

Die Vormundschaft war in Rom ein genauso wichtiges Rechtsinstitut, wie in unseren Tagen. Da in Rom in der Regel auch die *sui iuris* Frauen selbst unter Vormundschaft stehen mussten,² hatte im Falle eines Unmündigen schon der Tod des *pater familias* die Folge, dass er (oder sie) einen Vormund brauchte, auch wenn seine Mutter noch im Leben war. Während für die Erziehung und Betreuung des Unmündigen in erster Linie weiterhin seine Mutter (oder eventuell seine Großmutter) zu sorgen hatte, war für die Vermögensverwaltung grundsätzlich sein Vormund verantwortlich,³ und er musste der Mutter aus dem Vermögen des Mündels für seinen Unterhalt *alimenta* zahlen.⁴

Die Juristen versuchten schon relativ früh, den Begriff der Vormundschaft möglichst exakt zu definieren. So bestimmte zum Beispiel – sich an Servius Sulpicius Rufus berufend, der im 1. Jahrhundert v. Chr. lebte – Iulius Paulus die Vormundschaft im 1. Jahrhundert n. Chr.⁵

D.26,1,1pr.

Paulus 38 ad ed.

„*Tutela est, ut Servius definit, vis ac potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili data ac permissa.*”

„*Die Vormundschaft ist, wie Servius definiert, die Macht und Gewalt über einen freien Menschen, die vom Zivilrecht gegeben und gewährt wird, um den zu schützen, der sich wegen seines Alters nicht selbst verteidigen kann.*“⁶

Die Macht und Gewalt (*vis ac potestas*) des Vormundes über das Mündel und sein Vermögen war am Anfang beinahe unbegrenzt, da die Vormundschaft nicht nur dem Interesse des Mündels diente, sondern zugleich auch dem Interesse des Vormundes, weil meistens der nächste Erbe des Mündels zum Vormund berufen wurde. Mit der Zeit trat aber allmählich das Interesse des Mündels in den Vordergrund. Die Macht und Gewalt des Vormundes wurde begrenzt, sie wurde zugleich durch die *fides* ge-

2 Es ist in der Literatur umstritten, wie lange die *sui iuris* Frauen in Rom unter Vormundschaft stehen mussten. Einige meinen, dass diese Praxis schon während des Prinzipats immer seltener wurde (vgl. KASER 1971, 367; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 381; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 161–162). Andere sind aber der Meinung, dass bis zum 4. Jahrhundert n. Chr. in der Regel jede *sui iuris* Frau einen Geschlechtsvormund bedarf (vgl. MOLNÁR–JAKAB 2015, 165). Einen vermittelnden Standpunkt scheint zu vertreten: FÖLDI–HAMZA 2016, 263.

3 KASER 1971, 360–366; FÖLDI–HAMZA 2016, 263; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 164–165; C.5,49,1,1.

4 KRAUSE 1995, 98–99; WIDAUER 2014, 166.

5 JAKAB 2017a, 204; JAKAB 2017b, 200.

6 Übersetzung: KNÜTEL et al. 2005, 343.

mildert, und die Ausübung dieser Macht wie auch die Vermögensverwaltung wurde unter Kontrolle gesetzt.⁷

Der Vormund war (mit Ausnahme der archaischen Zeit) zwar verpflichtet, über seine Vermögensverwaltung Rechenschaft zu geben, und mehrere Klagen und andere Rechtsmitteln dienten dem Zweck, seine pflichtmäßige Vermögensverwaltung zu sichern, kam es trotzdem oft vor, dass der Vormund einen Teil des Mündelvermögens rechtswidrig enteignete, oder die Geschäfte des Mündels einfach aus Fahrlässigkeit vernachlässigte.⁸

Das gewesene Mündel hatte zwar nach der beendeten Vormundschaft die Möglichkeit einer Klage, der *actio tutelae*, mit der er von seinem Vormund Rechenschaft über seine Vermögensverwaltung, die Herausgabe des Mündelvermögens, sowie den Ersatz der rechtswidrig zugefügten Schäden verlangen konnte,⁹ konnte es trotzdem leicht vorkommen, dass das Vermögen des verurteilten Vormundes nicht genug war, die Schäden des Mündels zu ersetzen. Das Mündel konnte zwar die Möglichkeit haben, die eventuellen Mitvormünder oder die Bürgen des Vormundes zu verklagen, gab es aber weiterhin keine Garantie dafür, dass das Mündel dadurch einen vollen Schadensersatz erhalten konnte.¹⁰ Deswegen konnte die Frage entstehen, ob – als *ultima ratio* – eventuell auch die Magistrate dafür haften müssten, wenn sie (am Anfang der Vormundschaft) für das Mündel keine geeignete Person als Vormund bestellt hatten, und deswegen selbst indirekt für die Schäden verantwortlich waren, die aus der treuwidrigen Vermögensverwaltung des Vormundes entstanden.

Es ist zwar wegen der niedrigen Zahl der einschlägigen Quellen fraglich, ob im Allgemeinen die betroffenen Privatpersonen überhaupt die Möglichkeit hätten, die (ehemaligen) Magistrate¹¹ zu belangen, wenn die Magistrate ihnen Schäden zugefügt hatten, oder gegen sie irgendein Delikt begangen hatten,¹² betreffend

7 JAKAB 2017a, 205; JAKAB 2017b, 201; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 375; FÖLDI–HAMZA 2016, 262; KRUSE 2017, 176; CHEVREAU 2017, 191.

8 KASER 1971, 360–366; FÖLDI–HAMZA 2016, 263; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 154; MOLNÁR–JAKAB 2015, 164–165.

9 Vgl. KASER 1971, 365–366.

10 Vgl. KASER 1971, 364–366.

11 Der Begriff von Magistrat (*magistratus*) bezieht sich in dieser Abhandlung nicht nur auf die durch die Volksversammlung oder durch den Senat gewählten Beamten, sondern (insbesondere bezüglich der Kaiserzeit) gehören die staatlichen und örtlichen Beamten im Römischen Reich in weiterem Sinn zu diesem Begriff.

12 Es gibt in der Literatur mehrere gegenüberstehende Standpunkte bezüglich der Haftung der Magistrate für die Schäden, die sie den Privatpersonen zugefügt haben, bzw. für ihre Delikte. Nach der Meinung von Theodor Mommsen hätten die Privatpersonen die Magistrate belangen können, wenn die Magistrate ihre Rechte verletzten. Er hält dabei die Magistrate mit *imperium* und die Magistrate mit *potestas* auseinander: Die Ersteren durften erst nach dem Ablauf ihrer Amtszeit – gegen ihre Wille – belangt werden, die Letztere konnten aber auch während ihrer Amtszeit verklagt werden, auch wenn es bei den kleineren Magistraten häufiger vorkam, dass der Prozess lieber auf die Zeit nach ihrer Amtszeit verschoben wurde, damit sie durch den Prozess nicht der Verwaltung der öffentlichen Angelegenheiten entzogen wurden (vgl. MOMMSEN 1887, 698–708). Kunkels Meinung nach beruhe sich aber Mommsens Annahme, dass die Privatpersonen, denen die Magistrate Schäden verursachten, sie nach ihrer Amtszeit in Rahmen

der Vormundsbestellung gibt es aber zahlreiche Quellen, die bezeugen, dass bestimmte Magistrate dafür hafteten, wenn sie ungeeignete Vormünder oder Sicherheitsleistung für die Mündel bestellt hatten.

Diese Haftung stand teilweise mit der Tatsache in Zusammenhang, dass die Vormundschaft der Unmündigen ab dem 2. Jahrhundert n. Chr. ein zentrales Thema sowohl für die kaiserliche Rechtsschaffung, als auch für die Tätigkeit der kaiserlichen Juristen bildete.¹³ Die Vormundschaft spielte aber auch schon in den früheren Zeiten eine zentrale Rolle im Rechtsleben von Rom. Wahrscheinlich deswegen, weil es oft um die Kontrolle und Verwaltung von bedeutenden Vermögensmassen ging, die für Rom von großer sozialer und wirtschaftlicher Bedeutung waren.¹⁴

Die zur Vormundsbestellung Befugnis habenden Personen

Wie es allgemein bekannt ist, gab es in Rom grundsätzlich drei Vormundschaftsarten. In erster Linie hatte der *pater familias* die Befugnis, in seinem Testament einen Vormund für diejenigen Personen zu ernennen, die seiner Hausgewalt unterworfen waren (*tutor testamentarius*).¹⁵ Wenn der Hausvater sich um die Vormundsbestellung für seine unmündigen Kinder nicht kümmerte, wurden im Sinne des Zwölf Tafelgesetzes die gradnächsten Agnaten¹⁶ (später, ab der nachklassischen Zeit, die Kognaten) zum gesetzlichen Vormund berufen (*tutor legitimus*). Schließlich, wenn ein *sui iuris* Mündel weder einen *tutor testamentarius* noch einen *tutor legitimus* hatte, mussten die Magistrate sich um die Vormundsbestellung (*tutoris datio*) kümmern.¹⁷

---

eines Privatverfahrens verklagen konnten, nur auf einer Äußerung von Cicero (Caec. 18), und mangels der diesbezüglichen Quellen, könne diese Annahme nicht bestätigt werden (vgl. KUNKEL–WITTMANN 1995, 265–272). Éva Jakab folgert aus den einschlägigen Stellen, dass die Privatpersonen die Magistrate oft belangen konnten, wenn die Magistrate ihnen rechtswidrig Schäden zufügten (vgl. Jakab, Éva: *Immunitás? Az állam kárfelelősségének történeti gyökereihez* [Manuskript]). Vielen Dank der Verfasserin für die Zurverfügungstellung des Manuskripts.)

- 13 NÖRR 2001, 23; JAKAB 2017b, 211. Es ist zu beobachten, dass die Juristen in den Fragmenten, die zum Thema der Vormundschaft gehören, sich auf besonders viele kaiserliche Reskripte berufen (JAKAB 2017a, 215; JAKAB 2017b, 211).
- 14 JAKAB 2017a, 207. Die Vormundschaft spielte auch wegen des niedrigeren Durchschnittsalters eine wichtige Rolle in Rom. Nach Sallers Feststellungen verloren ungefähr ein Drittel der römischen Bürger noch während ihrer Minderjährigkeit ihre Väter, und ein weiteres Drittel noch vor der Erreichung des 25. Lebensjahres. Die Eigentümer von zirka ein Drittel des Grundstück-Vermögens waren Unmündigen (vgl. SALLER 1994, 181–190).
- 15 Gai.1,144–150; Iust.Inst.1,13,3–5.
- 16 Gai.1,155; Iust.Inst.1,15,1.
- 17 Gai.1,185; Iust. Inst.1,20,1–5; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 376–377; FÖLDI–HAMZA 2016, 262; MOLNÁR–JAKAB 2015, 164–165; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 159; TALAMANCA 1990, 159–160, 421–424; ÚJVÁRI 2016.

Die magistratische Vormundsbestellung wurde durch die *lex Atilia*¹⁸ ermöglicht.¹⁹ In Rom mussten ursprünglich der *praetor urbanus* und die Mehrzahl der Volkstribune über die Vormundsbestellung einen Beschluss treffen.²⁰ Seit Claudius hatten auch die Konsuln²¹ und seit Mark Aurel der *praetor tutelarius*²² (später *praetor tutelaris* genannt) die Befugnis, Vormünder zu bestellen.²³ Die Zuständigkeit des *praetor tutelarius* bezog sich nicht nur auf Rom, sondern auch auf die *urbica diocesis*.²⁴ Auch er selbst bestellte Vormünder, aber in erster Linie funktionierte er als Apellationsinstanz.²⁵ In der nachklassischen Zeit stand die Befugnis der Vormundsbestellung in Rom und in Konstantinopel dem *praefectus urbi* zu, der die Vormünder für die *viri illustres*²⁶ im Sinne einer Konstitution aus dem Jahre 389 n. Chr.²⁷ nur unter Zuziehung von zehn Senatoren und dem *praetor tutelaris* bestellen konnte.²⁸

In den italienischen Munizipien stand seit der Zeit der *divi fratres*, also Mark Aurel und Lucius Verus, dem *iuridicus regionis* die Befugnis der Tutorenbestellung zu.²⁹ Im Frag. Vat. 232 steht ausdrücklich, dass der *praetor tutelarius* solchen Mündeln, deren Vermögen sich in den *regiones* der *iuridici* befindet, keine Vormünder bestellen darf, weil er sich nicht in die Zuständigkeit der *iuridici* einmischen darf. Daraus könne nach der Meinung von Simshäuser darauf gefolgert werden, dass die Befugnis der Vormundsbestellung in den Regionen der *iuridici* – aufgrund des einfachen Vorschlags der *duumviri*³⁰ – nur den *iuridici* zustand.³¹

18 Die Entstehung des Gesetzes kann auf 210 v. Chr. datiert werden (vgl. NÖRR 2001, 2; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 377). Nach Grelles Meinung bildeten die großen Menschenverluste des 1. und 2. punischen Krieges den Grund für den Erlass dieses Gesetzes (GRELLE 2006, 413).

19 Vgl. GUZMÁN 1976, 27–131.

20 Gai.1,185; Iust. Inst.1,20,pr.; FIEBIGER–LIEBENAM 1905, 1835.

21 Suet. Claud. 23,2; SACHERS 1948, 1512–1513; PÓKECZ KOVÁCS 2015a, 104; PÓKECZ KOVÁCS 2015b, 100.

22 Frag. Vat. 244.

23 KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 377; KASER 1971, 357; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 159; TALAMANCA 1990, 160; GALABOFF 2016, 137–138; NÖRR 2001, 20, 31; KRUSE 2007, 351.

24 Die *urbica dioecesis* war der bis zu den 100. Meilensteinen von Rom reichende Zuständigkeitsbereich (vgl. SIMSHÄUSER 1973, 251).

25 SACHERS 1948, 1513.

26 *Vir clarissimus* war ein Rangtitel der Angehörigen des Senatorenstandes in der Kaiserzeit. Seit 365 n. Chr. wurden aus den *viri clarissimi* die *viri spectabiles* und die *viri illustres* hervorgehoben (vgl. ZIEGLER–SONTHEIMER 1979, 1293).

27 C.5,33,1pr.

28 KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 377; TALAMANCA 1990, 160; Iust. Inst.1,20,4; SACHERS 1948, 1515; GALABOFF 2016, 184.

29 Frag. Vat.205, 232, 241; In D.26,5,28 steht der *iudex* wahrscheinlich statt des *iuridicus* (vgl. SACHERS 1948, 1514; GALABOFF 2016, 184). Das Amt der *iuridici* wurde von Mark Aurel im Interesse der effektiveren Rechtssprechung zustande gebracht (vgl. PÓKECZ KOVÁCS 2016, 125). Die *iuridici* waren kaiserlichen Beamten, sie wurden von dem Kaiser ernannt, ihre Amtsdauer hing von dem Wille des Kaisers ab, und ihre Gerichtsgewalt leitete sich von der Gerichtsgewalt des Prinzepts her (vgl. SIMSHÄUSER 1973, 241).

30 KASER 1971, 357.

31 SIMSHÄUSER 1973, 245.

Eck ist aber der Meinung, dass die Zuständigkeit der *iuridici* die Befugnis der *tutoris datio* der *magistratus municipales* nicht ganz ausgeschlossen habe, sondern Letztere dadurch nur begrenzt worden sei. Die *iuridici* hätten insbesondere in dem Fall sich um die Vormundsbestellung kümmern müssen, wenn dabei die Grenzen einer italienischen Gemeinde überschreiten werden mussten. So zum Beispiel in dem Fall, wenn der Vormund nicht aus derselben Gemeinde stammte, wie das Mündel, oder wenn das Vermögen des Mündels in verschiedenen Gemeinden zu finden war. In solchen Fällen hätten aber die *magistratus municipales* dem *iuridicus* helfen müssen, da sie verpflichtet waren, die potenziell geeigneten Vormünder in den Nachbargemeinden aufspüren, und den *iuridicus* von den möglichen Personen benachrichtigen.³²

In den Provinzen war die Vormundsbestellung im Sinne der *lex Iulia et Titia* – welches Gesetz die *tutoris datio* in Italien und in den Provinzen regelte³³ – Aufgabe des *proconsul* und des *praeses provinciae*.³⁴ Der Statthalter konnte aber die Aufgabe der Vormundsbestellung an die untergeordneten Beamten delegieren.³⁵

Der Statthalter wird in den Quellen oft als „*qui ei provinciae praeierit*“ bezeichnet,³⁶ es ist anzunehmen, dass schon die *lex Iulia et Titia* diesen Ausdruck enthielt.³⁷

Um die Frage zu beantworten, ob dieser Ausdruck sich nur auf den Statthalter, oder eventuell auch auf andere Personen bezog, kann das unterstehende Ulpian-Fragment behilflich sein,³⁸ in dem hinsichtlich der *tutoris datio* die folgende Aufzählung zu lesen ist:

D.26,5,1 pr. –2.

Ulpianus 39 ad sab.

„(pr.) *Sive proconsul sive praeses sive etiam praefectus Aegypti sive proconsulatum optineat provinciae vel temporis causa praeside defuncto vel quia ipsi provincia regenda commissa est, tutorem dare poterit.*

(1) *Legatus quoque proconsulis ex oratione divi Marci tutorem dare potest.*

32 ECK 1979, 258–259.

33 NÖRR 2001. Diese waren wahrscheinlich zwei Gesetze. Nörr datiert die Entstehung der *lex Titia* auf 31. v. Chr. (vgl. Nörr: SZ. 118., 2.)

34 Gai.1,185; Iust. Inst.1,20,pr.; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 377; NÖRR 2001, 29; BENEDEK–PÓKECZ KOVÁCS 2017, 159; TALAMANCA 1990, 160; SACHERS 1948, 1513; SCIUTO 2007, 350, 390. Als *praeses* wurden ab dem 2. Jahrhundert die Provinzstatthalter genannt (vgl. PÓKECZ KOVÁCS 2016, 128).

35 SACHERS 1948, 1514; FIEBIGER–LIEBENAM 1905, 1835; GALABOFF 2016, 184.

36 Fr. 5 col. I *lex Ursonensis* (Rekonstruktion aufgrund: CRAWFORD 1996, 411); c. 80 *lex Irnitania*.

37 NÖRR 2001, 29; GALABOFF 2016, 150.

38 GALABOFF 2016, 150.

(2) *Quod autem permittitur tutorem dare provinciae praesidi, eis tantum permittitur, qui ^cui^ sunt eiusdem provinciae vel ibidem domicilium habent.*”

Wie Ulpian schreibt, kann der *proconsul*, der *praeses provinciae*, der *praefectus Aegypti* und der *procurator*, der das Amt eines *proconsul* in einer Provinz ausübt, entweder zeitweilig nach dem Tod des Statthalters, oder weil ihm die Verwaltung der Provinz übertragen wurde, Vormünder bestellen. Im Sinne einer Senatsrede von Mark Aurel ist auch dem *legatus* des *proconsul* die Vormundsbestellung gestattet. Der Statthalter darf aber nur für solche Personen Vormünder bestellen, die Angehörige seiner Provinz sind, oder dort ihren Wohnsitz haben.³⁹

Auch im nächsten Fragment geht es um die Vormundsbestellung:

D.1,20,2

Ulpianus 39 ad sab.

„*Iuridico, qui Alexandriae agit, datio tutoris constitutione divi Marci concessa est.*”

Ulpian berichtet in dieser Stelle davon, dass dem *iuridicus*, der in Alexandria tätig ist, im Sinne einer Konstitution von Mark Aurel, die Vormundsbestellung gestattet ist.

Den in der vorherigen Stelle erwähnten Beamten (*proconsul*, *praeses* und *praefectus Aegypti*) stand das Recht der *tutoris datio* aller Wahrscheinlichkeit nach schon im Sinne der *lex Iulia et Titia* zu. Der *iuridicus Alexandriae* und der *legatus proconsulis* hatten aber die Befugnis der Vormundsbestellung nicht direkt aufgrund der *lex Iulia et Titia*, sondern erst dank kaiserlicher Konstitutionen (*constitutio, oratio divi Marci*).⁴⁰

In den lateinischen Munizipien und römischen Kolonien übten am Ende der klassischen Zeit und in der nachklassischen Zeit neben dem Statthalter sowohl die *magistratus municipales* als auch der *defensor civitatis*⁴¹ aufgrund der municipalen Verfassung der betroffenen Stadt die *tutoris datio* aus.⁴² (Unter dem Begriff

39 NÖRR 2001, 29–30.

40 NÖRR 2001, 29–30; GALABOFF 2016, 150–151.

41 Vom *defensor civitatis (plebis)* siehe: ZIEGLER–SONTHEIMER, 1979, 1422–1423.

42 Vgl. ERMAN 1894, 241–255, 247–253; TALAMANCA 1990, 160; GLÜCK 1829, 411.

der *magistratus municipales* versteht man die *duumviri*⁴³ und *quattuorviri*⁴⁴ der gegebenen Munizipien oder Kolonien.)⁴⁵

Aus dieser Hinsicht sind die *lex municipi Irnitani* und die *lex municipi Salpensani*, die munizipalen Verfassungen von der hispanischen Irni und Salpensa aus dem Jahre 90 n. Chr., die – mit Ausnahme der Ortsnamen – inhaltlich beinahe identisch waren, wichtig für uns.⁴⁶ Salpensa und Irni waren Munizipien mit lateinischem Recht, die zusammen mit Malaca unter den Flavien den Status „*municipium*“ erhielten.⁴⁷

Im Sinne vom *c. 29 lex municipi (Irnitani, Salpensani)*⁴⁸ hatten in diesen Städten die *magistratus municipales*, also die *duumviri*, das Recht der Vormundsbestellung,⁴⁹ und sie haben ihre Entscheidungen entweder „*de omnium collegarum sententia*“, also zusammen mit ihren Kollegen, oder „*ex decreto decurionum*“, also aufgrund des Beschlusses der *decuriones* getroffen.⁵⁰

Ähnlich steht es im *c. 109 lex Coloniae Genetivae Iuliae (lex Ursonensis)*,⁵¹ welches Gesetz (aus dem Jahre 44 v. Chr.) die Verfassung der von Caesar in Hispania begründeten *Colonia Genetiva Iulia Urbanorum*, anders genannt *Colonia Ursonensis* war. Im Sinne des Gesetzes konnten nicht nur die Frauen, sondern auch die Unmündigen bei den *duumviri* die Vormundsbestellung beantragen, und konnten auch den gewünschten Vormund bezeichnen.⁵²

Aufgrund des *c. 109 lex Ursonensis* und des *c. 29 lex municipi (Irnitani, Salpensani)* kann also darauf gefolgert werden, dass auch die örtlichen Verfassungen bezüglich der *tutoris datio* Bestimmungen enthielten. In welchem Verhältnis die örtlichen Zuständigkeiten der Munizipalmagistrate mit den zentralen Zuständigkeiten der Statthalter standen, war aber nicht einmal in der Spätkaizerzeit eindeutig, obwohl die Quellen aus dieser Zeit relativ umfangreich erhalten blieben. Es ist wahrscheinlich, dass – wie es auch für die anderen Angelegenheiten charakteristisch

43 Die *duoviri* waren die höchstrangigen Beamten der römischen oder lateinischen Munizipien und Kolonien, die den römischen Konsuln entsprachen. Jährlich wurden zwei *duoviri* gewählt, ihre ganze Bezeichnung lautete: *duoviri iure dicundo* (vgl. HAVAS–NÉMETH–SZABÓ 2001, 203; SCHUBERT, 352; ZIEGLER–SONTHEIMER, 1979, 880–881).

44 *Quattuorviri* wurden die vier gewählten Beamten der Munizipien. Zum Kollegium der *quattuorviri* gehörten die zwei höherrangigen *quattuorviri iure dicundo* und die zwei *quattuorviri aediles* (Vgl. HAVAS–NÉMETH–SZABÓ 2001, 182–183).

45 RUDORF 1834, 159; ZIEGLER–SONTHEIMER 1979, 880–881.

46 NÖRR 2001, 2.

47 Vgl. HAVAS–NÉMETH–SZABÓ 2001, 313–314; ILLÉS 2007, 5–7; GRELE 2006, 422–425.

48 Textrekonstruktion: GONZÁLES–CRAWFORD 1986, 147–243. Zu der *lex Irnitana* siehe noch: PANERO ORIA 2011, 973–996; LAMBERTI 1993, 1993.

49 Vgl. SACHERS 1948, 1514; KASER 1971, 357; FIEBIGER–LIEBENAM 1905, 1835; GALABOFF 2016, 184; MITTEIS 1908, 390–403, 392–393. Sie dazu: PANERO ORIA 2011, 973–996.

50 NÖRR 2001, 31, 38–40; GALABOFF 2016, 151. Galaboffs Meinung nach hätten die *duoviri* den *tutor impuberum* jedem Fall „*ex decreto decurionum*“ bestellen müssen, den *tutor mulierum* aber nur dann, wenn es keinen Kollegen gab, oder wenn der Kollege fort war (vgl. GALABOFF 2016, 140–141).

51 Textausgabe: CRAWFORD 1996, Nr. 25, 411. Zu der *lex Ursonensis* vgl.: GÓMEZ-IGLESIAS CASAL 1997, 247–266; JANZSÓ–SZABÓ 2009, 21–50.

52 NÖRR 2001, 2–4.

war – die Zuständigkeit des Statthalters mit den örtlichen Zuständigkeiten der Munizipalmagistrate konkurrierte.⁵³

Es ist aber bestritten, ob auch in den römischen Munizipien⁵⁴ den *magistratus municipales* im Allgemeinen das Recht der *tutoris datio* zustand.⁵⁵

Mommsen vertritt den Standpunkt, dass sowohl aus dem D.27,8,1,1⁵⁶ als auch daraus, dass in Gai.1,185 und *Ulpiani Liber Singularis* 11,18 die *magistratus municipales* unter den zur Vormundsbestellung berechtigten Personen nicht erwähnt werden, darauf gefolgert werden könne, dass ihnen in den römischen Munizipien das Recht der *tutoris datio* nicht gewährt worden sei. Nach seiner Meinung könne diese Folgerung mit den zahlreichen Hinweisen in den Quellen,⁵⁷ die das Recht der *tutoris datio* der *magistratus municipales* doch bestätigen, mithilfe der Annahme im Einklang gebracht werden, dass aufgrund der *lex Iulia et Titia* in den Provinzen ursprünglich jeder Vormund von den Statthaltern bestellt worden sei, und diese Vormundsbestellung normalerweise aufgrund der Vorschlag (*nominatio*) der betroffenen *magistratus municipales* erfolgt gewesen sei. Später sei aber in Angelegenheiten von niedriger Bedeutung die Vormundsbestellung den *magistratus municipales* ermöglicht worden, aber die formelle *datio* sei virtuell *nominatio* geblieben.⁵⁸

Karlowa bestreitet aber die Richtigkeit der Behauptungen Mommsens. Er vertritt nämlich den Standpunkt, dass das Ulpian-Fragment D.27,8,1,1 sich nur auf die römischen Magistrate beziehe, und Gai.1,185 und *Ulpiani Liber Singularis* 11,18 nur die gesetzlich ermächtigten Magistrate erwähnten, aber die Magistrate, die das *ius tutoris dandi* durch Senatsbeschlüsse oder kaiserliche Konstitutionen erwarben, wie

53 NÖRR 2001, 60; Siehe noch MITTEIS 1908, 396–397.

54 Der Unterschied zwischen den *municipia* und den *coloniae civium Romanorum* bestand ursprünglich darin, dass die *municipia civium Romanorum* in bestimmter Hinsicht als Ergebnis von äußerer Einwirkung zustande kamen, dadurch, dass peregrine Städte in das römische Bürgerrecht aufgenommen wurden. Sie waren autonomen Stadtgemeinden. Demgegenüber waren die *coloniae civium Romanorum* solche Gemeinden, die von Rom durch eine geschlossene Ansiedlung von römischen Bürgern begründet wurden. Die römischen Bürger, die *coloniae* gründeten, konnten ihr volles Bürgerrecht behalten, aber die Kolonien hatten ursprünglich keine Autonomie. Mit der Zeit glichen sich die zwei Städtearten einander immer mehr an, und in der Kaiserzeit gab es keinen Unterschied mehr zwischen ihnen. Zu der Rechtsstellung der römischen Kolonien und Munizipien siehe ausführlicher: SIMSHÄUSER 1973, 35–46.

55 KASER 1971, 357; FIEBIGER–LIEBENAM 1905, 1834–1835. Rudorff ist der Meinung, dass die *tutoris datio* den *magistratus municipales* zustand (vgl. RUDORFF 1832, 354).

56 „*Neque praetor neque quis alius, cui tutoris dandi ius est, hac actione tenebitur*“ (D.27,8,1,1). Im Fragment wird behauptet, dass die *actio subsidiaria* weder gegen den Prätor, noch gegen jemanden anderen, der zur *tutoris datio* befugt ist, gegeben wird. Da es durch zahlreiche Quellen bestätigt wird, dass diese Klage gegen die *magistratus municipales* gegeben wurde, folgert daraus Mommsen darauf, dass das *ius tutoris dandi* den *magistratus municipales* nicht zustand (vgl. MOMMSEN 1857, 438–439).

57 Z. Bs. D.26,5,3; D.26,5,19,1; D.50,1,2,5; C.5,34,5; Frag.Vat.191, 247.

58 MOMMSEN 1857, 438–439. Auch Solazzi bezweifelt das selbständige *ius tutoris dandi* der *magistratus municipales* (vgl. SOLAZZI 1917-1918, 1–24).

zum Beispiel der *consul*, der *praefectus urbi*, und der *praetor tutelaris*, seien nicht erwähnt.⁵⁹

Er bestreitet weiterhin auch, dass die formelle *datio* eine virtuelle *nominatio* gewesen wäre, weil die Quellen⁶⁰ bewiesen, dass es einen eindeutigen Unterschied dazwischen gegeben habe, ob die Magistrate den Vormund selbst bestellten (*datio*) oder bezüglich der möglichen Vormünder nur einen Vorschlag machten (*nominatio*). Karlowa ist aber der Meinung, dass das Vormundsbestellungsrecht des *magistratus municipales* hinter dem Recht des *praeses provinciae* gestanden sei, und die Magistrate dieses Recht nur auf Befehl des Statthalters, und nur dann, wenn das Vermögen des Mündels nicht bedeutend war, hätten ausüben können.⁶¹

Mitteis vertritt demgegenüber den Standpunkt, dass den *magistratus municipales* das Recht der *tutoris datio* beweisbar zustand.⁶² Auch die nächste Stelle scheint seine Annahme zu bestätigen:⁶³

D.26,5,3

Ulpianus 36 ad ed.

„*Ius dandi tutores datum est omnibus magistratibus municipalibus eoque iure utimur, sed illum, qui ab eodem municipio vel agro eiusdem municipii est.*”

Ulpian stellt in dem Fragment fest, dass das Recht der Vormundsbestellung (*ius tutoris dandi*) jedem *magistratus municipales* zusteht, aber nur hinsichtlich solcher Vormünder, die aus demselben Munizipium oder derer Territorium stammen.

Fraglich ist es aber, ob das Recht der Vormundsbestellung den örtlichen Beamten auch in den Peregrinen-Gemeinden zustand. In der Literatur wird es vor der Zeit der *constitutio Antoniniana* hinsichtlich der römischen Bürger meistens bestritten, aber bezüglich der Peregrinen wird es im Allgemeinen bejaht.⁶⁴ Ob das selbstständige *ius tutoris dandi* nach der *constitutio Antoniniana* den örtlichen Beamten zustand, ist in der Literatur ebenfalls strittig. Einige bejahen es,⁶⁵ andere meinen aber, dass die örtlichen Beamten die Vormundsbestellung nur aufgrund einer Delegation ausüben durften.⁶⁶ Es ist aber anzunehmen, dass auch wenn das selbstständige *ius tutoris dandi* der *magistratus municipales* tatsächlich gegeben war, es schon vor Iustiniens Zeit wegen der kaiserlichen Bürokratie wieder entfallen ist.⁶⁷

59 KARLOWA 1855, 596.

60 D.27,8,1,2–3.

61 KARLOWA 1855, 596. Ähnlich auch FIEBIGER–LIEBENAM 1905, 1835.

62 MITTEIS 1908, 390–392; ERMAN 1894, 248.

63 NÖRR 2001, 22.

64 MITTEIS 1908, 393.

65 SCIUTO 2007, 370–371; MITTEIS 1908, 396.

66 KRUSE 2017, 181–182.

67 MITTEIS 1908, 401; ERMAN 1894, 247–253.

Die Verpflichtungen der Magistrate bezüglich der Vormundsbestellung

Die Magistrate mussten sich dann um die Vormundsbestellung kümmern, wenn jemand, der einen Vormund brauchte, keinen hatte, oder wenn das Vorhandensein eines Vormundes ungewiss war. Die Vormundsbestellung musste beantragt werden, wozu jeder das Recht hatte. Einige nahe Verwandten (so besonders die Mutter des Mündels) hatten aber unter Strafdrohung die Pflicht, die *tutoris datio* zu beantragen.⁶⁸

Die Behörden prüften zuerst, ob die Vormundsbestellung tatsächlich nötig war,⁶⁹ ob sie dafür zuständig waren,⁷⁰ und eventuell, ob die gegebene Person geeignet (*idoneus*) für die Vormundschaft war.⁷¹ Die Vormünder, bezüglich deren es geprüft wurde, ob sie geeignet waren, wurden meistens *tutores ex inquisitione dati* genannt, die Vormünder, die ohne solche Prüfung bestellt wurden, nannte man *tutores sine inquisitione* oder *simpliciter dati*.

Die Magistrate hatten sich aber oft nicht nur um die Bestellung von geeigneten Vormündern zu kümmern, sondern auch um die richtige Vermögensverwaltung. Sie versuchten die Magistrate meistens dadurch zu sichern, dass sie am Anfang der Vormundschaft den Vormund zu einer mit Bürgen gesicherten Stipulation, zur *satisdatio/cautio rem pupilli salvam fore* verpflichteten.⁷² Der Vormund versprach in dieser Stipulation, dass er das Vermögen des Mündels richtig verwalten werde, und er alles in Zusammenhang mit der Vormundschaft tun werde, was die *bona fides* verlangt.⁷³

Zu dieser *satisdatio* war aber nicht jeder Vormund verpflichtet. Die Römer meinten, dass die in dem Testament ernannten Vormünder keine Sicherheit zu leisten brauchen, da der *pater familias* von ihrer Ehrlichkeit überzeugt war. Im Allgemeinen waren die von den höheren Magistraten (insbesondere von dem Konsul, Prätor und Statthalter) bestellten (und hinsichtlich ihrer Vertrauenswürdigkeit überprüften) Vormünder auch nicht zur Sicherheitsleistung verpflichtet.⁷⁴ So mussten in der Regel die gesetzlichen Vormünder, die von den *magistratus municipales* bestellten Vormünder⁷⁵ und die von höheren Magistraten *sine inquisitione* bestellten Tutoren die *satisdatio* versprechen.⁷⁶

68 D.26.6.1; D. 26,6,2,1–2; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 377; KASER 1971, 358; SACHERS 1948, 1518–1519; GALABOFF 2016, 181–183.

69 D.26,3,7,1.

70 Vgl. SACHERS 1948, 1515–1517.

71 D.26,2,18; D.26,7,3,3; SACHERS 1948, 1519–1520.

72 Gai.1,119. FÖLDI–HAMZA 2016, 263. Sie dazu auch: CARBONE, 2017.

73 D.46,6,11; SACHERS 1948, 1569–1571; LENEL 1927, 540–541; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 380; KASER 1971, 365; CARBONE 2014, 1.

74 Gai.1,200; C.5,42,4.

75 D.26,4,5,1; D.26,3,5; Gai.1,199; SACHERS 1948, 1569–1570; KASER–KNÜTEL–LOHSSE 2017, 380; KASER 1971, 365; GALABOFF 2016, 92.

76 C.5,59,5,pr; LEVY 1916, 36–37; GLÜCK 1829, 357; KÜBLER 1918, 185–186. Zum Thema siehe noch: CARBONE 2014, 15–23; CARBONE 2007, 247–268, 261–262.

Die Klage aus der *satisfatio/cautio rem pupilli salvam fore*, also die *actio ex stipulatu* und die Klage aus der Vormundschaft selbst, die *actio tutelae*, waren praktisch gleichwertig, wie es durch die folgenden Stellen auch bestätigt wird:

D.46,6,9

Pomponius 15 ad sab.

„*Cum pupillus a tutore stipulatur rem salvam fore, non solum quae in patrimonio habet, sed etiam quae in nominibus sunt ea stipulatione videntur contineri: quod enim in tutelae iudicium venit, hoc et ea stipulatione continetur.*”

Im Sinne des Fragments, wenn der Vormund dem Mündel in einer Stipulation verspricht, dass sein Vermögen unversehrt bleiben wird, scheint die Stipulation sich nicht nur darauf zu beziehen, was das Vermögen enthält, sondern auch darauf, was in Forderungen besteht. Da auch diese Stipulation enthält alles, was in die Vormundschaftsklage kommt. Pomponius stellt also in der Quelle fest, dass sowohl die *actio tutelae*, als auch die *actio ex stipulatu* sich nicht nur auf die Vermögensgegenstände, sondern auch auf die Forderungen beziehen, die zum Mündelvermögen gehören.

D.46,6,11

Neratius 4 membr.

„*Cum rem salvam fore pupillo cavetur, committitur stipulatio, si, quod ex tutela dari fieri oportet, non praestetur: nam et si salva ei res sit, ob id non est, quia, quod ex tutela dari fieri oportet, non solvitur.*”

In der Stelle wird festgestellt, dass das Stipulationsversprechen gebrochen wird, wenn dem Mündel Sicherheit bestellt wurde, dass sein Vermögen unversehrt bleibt, und das, was in Folge der Vormundschaft gegeben oder getan werden musste, nicht geleistet wurde. Denn wenn auch das Vermögen unversehrt ist, ist es doch nicht, weil das, was in Folge der Vormundschaft gegeben oder getan werden musste, nicht geleistet wurde.

Die zitierten Quellen zeigen also, dass die Vormünder – sowohl im Falle der *actio tutelae*, als auch als Folge der *satisfatio* – auch für die Schäden haften mussten, die deswegen entstanden, weil der Vormund etwas versäumte, wozu er aus der Vormundschaft verpflichtet war, auch wenn dadurch das Vermögen des Mündels zwar nicht weniger wurde, aber es entweder eine Forderung verlor, oder sein Vermögen sich nicht so vermehrte, wie es möglich gewesen wäre.

Durch die *satisfatio/cautio rem pupilli salvam fore* entstand also eine klagbare Verpflichtung des Vormundes für die richtige Vermögensverwaltung, und er haftete auch für die Schäden, die er fahrlässig dem Mündel zugefügt hatte. Und dem Mündel stand eine *actio ex stipulatu* gegen den Vormund zu. Diese Klage war praktisch gleichwertig mit der *actio tutelae directa*, und es wurde durch sie gleichzeitig auch ermöglicht, im Falle der Insolvenz des Vormundes auch dessen Bürgen zu verklagen.⁷⁷

Wenn die Magistrate die Vormünder nicht zur Sicherheitsleistung verpflichteten, obwohl es nötig gewesen wäre, hafteten dafür bestimmte Magistrate dem Mündel subsidiär, und diese subsidiäre Haftung belastete sie selbstverständlich auch dann, wenn sie gar keinen oder keinen geeigneten Vormund bestellten.⁷⁸

Die subsidiär haftenden Magistrate

Ursprünglich verordnete auf Vorschlag von Trajan ein Senatsbeschluss, dass gegen die *magistratus municipales*, die die Vormünder vorgeschlagen hatten (*nominare*), dem Mündel nach der Beendigung der Vormundschaft eine Klage zustehen sollte, wenn die Vollstreckung sowohl gegen seine Vormünder als auch gegen die Bürgen (mindestens teilweise) erfolglos geblieben war.⁷⁹

C.5,75,5: *Imperatores Diocletianus, Maximianus*

„*In magistratus municipales tutorum nominatores, si administrationis finito tempore non fuerint solvendo nec ex cautione fideiussionis solidum exigi possit, pupillis quondam in subsidium indemnitas nomine actionem utilem competere ex senatus consulto, quod auctore divo Traiano parente nostro factum est, constituit.*“ (294?)

In der Konstitution geht es darum, dass im Sinne eines Senatsbeschlusses, der unter Trajan entstand, wenn die Vormünder bei der Beendigung der Verwaltung insolvent sind, und das Mündel auch nicht von ihren Bürgen das Ganze betreiben kann, dem gewesenen Mündel seiner Schadloshaltung wegen eine *actio utilis* gegen die Magistrate, die die Vormünder nominierten, zusteht.

Seit Hadrian konnte das Mündel auch denjenigen verklagen, der die Aufgabe hatte, die von dem Vormund zu leistende Sicherheit zu bewerten.⁸⁰

77 Vgl. SACHERS 1948, 1571; GALABOFF 2016, 93.

78 Siehe unten.

79 C.5,75,5; D.27,8,2; LEVY 1915, 41; KARLOWA 1855, 596; NÖRR 2001, 25–26; RUDORFF 1834, 154; SACHERS 1948, 1581; GLÜCK 1829, 411; KASER 1971, 367; RAMPAZZO 2011, 363–378, 373–374; SCIUTO 2007, 372–373.

80 CARBONE 2014, 127.

D.27,8,1,8

Ulpianus 36 ad ed.

„*Divus Hadrianus rescipit etiam in eum, qui electus est ad aestimandas tutorum satisfationes, actionem dandam.*”

Rudorff meint, dass in der klassischen Zeit in Rom und in Konstantinopel der *scriba* des *praetor tutelaris* die Aufgabe hatte, das Vermögen des Mündels einzuschätzen, und aufgrund dieses Inventars die Höhe der *satisfatio* festzustellen.⁸¹

Neben den erwähnten Personen stand dem Mündel – in bestimmten Ausnahmefällen⁸² – auch gegen den *ordo decurionum* (Stadtrat) eine Klage zu:

D.27,8,1pr.

Ulpianus 36 ad ed.

„*In ordinem subsidiaria actio non dabitur, sed in magistratus, nec in fideiussores eorum: hi enim rem publicam salvam fore promittunt, non pupilli. Proinde nec nominatores magistratuum ex hac causa tenebuntur, sed soli magistratus. Sed si ordo receperit in se periculum, dici debet teneri eos, qui praesentes fuerunt: parvi enim refert, nominaverint vel fideiusserint an in se periculum receperint: utilis ergo in eos actio competit. Sed si a magistratibus municipalibus tutor datus sit, non videtur per ordinem electus.*”

Die *actio subsidiaria* wird – wie Ulpian schreibt – dem Mündel gegen den *ordo decurionum* in der Regel nicht gewährt, nur gegen den Magistrat. Wenn aber der Stadtrat die Haftung auf sich genommen hat, müssen diejenigen, die bei dem Beschluss anwesend waren, haften. Ulpian's Meinung nach macht es keinen Unterschied, ob sie die Vormünder nominiert, für sie verbürgt, oder die Haftung auf sich genommen haben, deswegen muss gegen sie die *actio utilis* gewährt werden. Wenn aber die *magistratus municipales* die Vormünder bestellten, ist nicht anzunehmen, dass die Vormünder von dem Stadtrat ausgewählt wurden.⁸³

Wie es sich aus dem folgenden Fragment herausstellt, konnten in bestimmten Fällen selbst die *decuriones*⁸⁴ Vormünder bestellen. In solchen Fällen hafteten nur diejenigen *decuriones*, die an der Vormundsbestellung teilnahmen:⁸⁵

81 Nov. 94. (Epilogus), RUDORFF 1834, 159; SACHERS 1948, 1582; GLÜCK 1829, 411, 416–417.

82 NÖRR 2001, 33; SACHERS 1948, 1581.

83 GRELL 2006, 431; GLÜCK 1829, 414.

84 Die *decuriones* waren in den Gemeinden mit Selbstverwaltung die Mitglieder des Stadtrates, also des *ordo decurionum* (HAVAS–NÉMETH–SZABÓ 2001, 182–183).

85 SACHERS 1948, 1581.

D.26,5,19pr.

Paulus 16 ad Plaut.

„*Ubi absunt hi, qui tutores dare possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conveniat: ubi non est dubium, quin unum ex se dare possint.*”

Im Sinne der Stelle, wenn diejenigen, die das Recht der Vormundsbestellung haben, abwesend sind, werden die *decuriones* dazu ermächtigt, wenn die Mehrheit sich einig ist. Sie können einen Vormund auch aus ihrer Mitte bestellen.

Um die *nominatio tutoris* durch den *decuriones* handelt es sich in der folgenden Stelle:⁸⁶

C.5,33,1,5: *Imperatores Valentinianus, Theodosius, Arcadius*

„*In provinciis autem curiales in nominandis tutoribus et curatoribus clarissimarum personarum exhibeant debitam cautionem, et discriminis sui memores cognoscant indemnitati minorum obnoxias etiam suas deinceps esse facultates.*” (389)

Im Sinne der Konstitution haben sich die *curiales* in Zusammenhang mit der Vormundsbestellung für die *personae clarissimae* um die geeignete Sicherheitsleistung (*satisdatio*) zu kümmern. Und sie müssen daran denken, dass sie mit ihrem eigenen Vermögen für den Ersatz der eventuellen Schäden des Mündels einzustehen haben.⁸⁷

Interessanterweise belastete aber diese subsidiäre Haftung die höheren Magistrate, denen das *ius tutoris dandi* in erster Linie zustand, nie. So wurde dem Mündel die *actio subsidiaria* weder gegen den Stadtpräfekten, noch den Prätor, den Konsul oder den Statthalter gewährt,⁸⁸ wie es auch bei Iustinian ausdrücklich zu lesen ist.⁸⁹

Iust. Inst.1,24,4

„*Neque autem praefectus urbis neque praetor neque praeses provinciae neque quis alius cui tutores dandi ius est, hac actione tenebitur, sed hi tantummodo qui satisdationem exigere solent.*”

Es ist also feststellbar, dass für die Vormundsbestellung nur die Beamten von niedrigerem Rang hafteten, wie zum Beispiel der *scriba*, die *magistratus municipales*, oder

⁸⁶ NÖRR 2001, 60.

⁸⁷ Grelle meint, dass die Begrenzung der Wirkung der Konstitution nur auf die *personae clarissimae* die Folge einer Interpolation sei (vgl. GRELLE 2006, 437). Auch Rudorff hält die Stelle für interpoliert (vgl. RUDORFF 1834, 161). Siehe auch: TAROZZI 2013, 107–126, 121–124.

⁸⁸ RUDORFF 1834, 161; KARLOWA 1855, 596; GLÜCK 1829, 412.

⁸⁹ Vgl. auch: C.5,33,1pr.

eventuell die Mitglieder des *ordo decurionum*,⁹⁰ die höheren Magistrate hafteten aber weder in Rom, noch in Konstantinopel, noch in den Provinzen dafür.⁹¹

Die Voraussetzungen der subsidiären Haftung der Magistrate

Die Voraussetzungen der subsidiären Haftung der Magistrate und gleichzeitig der Gewährung der sogenannten *actio subsidiaria*⁹² dem Mündel waren die Folgende: A. Da die Magistrate für die Vormundsbestellung nur subsidiär hafteten, konnte das gewesene Mündel sie nur dann verklagen, wenn es für seine Schäden, die aus der Verwaltung des Vormundes entstanden, weder von dem Vormund noch von seinen Bürgen einen vollen Ersatz erlangen konnte.⁹³

Das wird auch durch die erwähnte Konstitution C.5,75,5 bestätigt, die um denjenigen Senatsbeschluss handelt, der verordnete, dass dem Mündel gegen die *magistratus minicipales*, die seine Vormünder nominierten, eine Klage zustehen soll, aber nur in dem Fall, wenn die Vormünder bei der Beendigung der Vormundschaft insolvent waren, und das Mündel seine ganze Forderung auch von den Bürgen nicht vollkommen Beitreiben konnte.

Auch in der nächsten Konstitution geht es um die subsidiäre Haftung der Nominatoren, also der Personen, die die Vormünder vorgeschlagen haben:

C.5,75,4: *Imperator Gordianus*

„Adversus nominatorem tutoris vel curatoris minus idonei non ante perveniri potest, quam si bonis nominati itemque fideiussoris eius nec non collegarum quoque, ad quorum periculum consortium administrationis spectat, excussis non sit indemnitati pupilli vel adulti satisfactum.“ (242)

Im Sinne der Konstitution kann die Person, die einen untüchtigen Vormund oder Pfleger vorgeschlagen hat, nicht eher belangt werden, als bis in das Vermögen der vorgeschlagenen Person und seiner Bürgen, weiterhin seiner Kollegen, die die Verantwortung für die Vermögensverwaltung gemeinschaftlich tragen, die Vollstreckung versucht worden ist, um das Mündel oder Minderjährige zu entschädigen, ohne aber die vollkommene Schadloshaltung des Mündels oder des Minderjährigen erreichen zu können.

B. Als weitere Voraussetzung konnte das Mündel die Magistrate nur dann verklagen, wenn sie bei der Vormundsbestellung irgendeinen Fehler begangen hatten.

90 Im Folgenden werden sie in erster Linie als Magistraten bezeichnet.

91 Vgl. SACHERS 1948, 1582.

92 KASER 1971, 367; ALBERTARIO 1912, 3; LEVY 1915, 41; LENEL 1927, 321; SACHERS 1948, 1581.

93 Vgl. SACHERS 1948, 1581; GLÜCK 1829, 406.

a) Dieser Fehler konnte einerseits dabei bestehen, dass die Magistrate jemandem, der einen Vormund benötigte, überhaupt keinen Vormund bestellten. Dafür hafteten aber die Magistrate nur dann, wenn sie über die Notwendigkeit der Vormundsbestellung Bescheid wussten, weil die Mutter oder jemand Anderer die *tutoris datio* beantragte.⁹⁴

D.27,8,1,6

Ulpianus 36 ad ed.

„*Magistratibus imputatur etiam, si omnino tutor vel curator datus non sit: sed ita demum tenentur, si moniti non dederint. Ideo damnum, quod impuberes vel adulescentes medio tempore passi sunt, ad eos magistratus pertinere non ambigitur, qui munere mandato non paruerunt.*”

Ulpian schreibt, dass die Magistrate auch dafür haften, wenn sie gar keinen Vormund oder Pfleger bestellten. Sie haften aber nur dann dafür, wenn sie dazu aufgefordert wurden. Die Schäden, die dem Mündel oder Heranwachsenden in der Zwischenzeit entstanden, müssen unzweifelhaft die Magistrate ersetzen, die ihre Pflicht, die ihnen übertragen wurde, nicht erfüllten.⁹⁵

b) Wie es schon erwähnt wurde, mussten die Magistrate bei bestimmten Fällen der *tutoris datio* eine *satisdatio/cautio rem pupilli salvam fore* von den Vormündern verlangen, die eine durch Bürgschaft gesicherte Stipulation war, wobei die Vormünder versprachen, dass sie das Vermögen des Mündels richtig verwalten werden.⁹⁶ Wenn in solchen Fällen, in denen es nötig gewesen wäre, der Magistrat den Vormund zur *satisdatio* nicht verpflichtete, und/oder keine Bürgen von ihm verlangte, haftete der Magistrat dafür,⁹⁷ wie es auch durch die nächste Papinian-Stelle bestätigt wird:

D.26,3,5

Papinianus 11 quaest.

„*Tutores a patruo testamento datos iussit praetor magistratus confirmare: hi cautionem quoque accipere debuerunt nec voluntas eius, qui tutorem dare non potuit, negligentiam magistratum excusat. Denique praetor non ante decretum interponere potest quam per inquisitionem idoneis pronuntiatis. Unde sequitur, ut, si tutelae*

---

94 SACHERS 1948, 1582.

95 GRELLE 2006, 431.

96 RUDORFF 1834, 169.

97 D.27,8,1,2; D.27,8,1,11; D.27,8,1,17; D.27,8,5; D.50,1,2,5. RUDORFF 1834, 169–170; GLÜCK 1829, 412; SACHERS 1948, 1519–1520, 1582.

tempore solvendo non fuerunt, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus actio decernatur.”

In dem Fragment geht es darum, dass der Prätor die Magistrate (einer Stadtgemeinde) angewiesen hat, die Vormünder, die ein Onkel väterlicherseits in seinem Testament für das Mündel ernannt hat, zu bestätigen. Die Magistrate hätten sich um die *satisfactio* (*cautio*) kümmern müssen, und nach Papinians Meinung wird ihre Nachlässigkeit durch die Anordnung von dem, der zur Vormundsbestellung nicht ermächtigt war, nicht entschuldigt. Und der Prätor kann seinen Beschluss solange nicht erlassen, bis die Vormünder durch amtliche Untersuchung (*per inquisitionem*) nicht für geeignet erklärt werden. So, wenn die Vormünder bei Beendigung der Vormundschaft insolvent waren, steht dem Mündel eine Klage gegen die Magistrate zu, mit der das Mündel verlangen kann, was es aus dem Vermögen der Vormünder nicht erlangen konnte.⁹⁸

In Zusammenhang mit dieser Stelle könnte sich die Frage erheben, warum die Magistrate die Vormünder zur Sicherheitsleistung verpflichten mussten, wenn es sich um *tutores testamentariae* handelte, da – wie es schon früher erwähnt wurde – bei der *tutela testamentaria* die Vormünder in der Regel nicht zur *satisfactio* verpflichtet waren, weil es angenommen wurde, dass der Erblasser die Vormünder für seinen Gewaltunterworfenen mit der größten Umsicht aussuchte. Im Sachverhalt passierte aber die Ernennung der Vormünder nicht durch das Testament des *pater familias*, sondern nur ein Onkel väterlicherseits ernannte auf diese Art Tutoren für das Mündel. So wurde die Sicherheitsleistung seitens der Vormünder nötig, die die Magistrate im Sinne der Anordnung des Prätors auch hätten verlangen müssen. Da die Magistrate diese Anordnung nicht folgten, begingen sie betreffend der Bestätigung (*confirmatio*) der Vormünder vorwerfbar ein Versäumnis. So mussten sie nach der Beendigung der Vormundschaft für die Schäden, die die Vormünder verursachten, subsidiär haften.

c) Die Magistrate hafteten aber nicht nur dafür, wenn sie überhaupt keine Sicherheitsleistung verlangten, sondern auch dafür, wenn sie untüchtige Vormünder bestellten, oder ungeeignete Bürgen akzeptierten, wie es auch durch die früher zitierte C.5,75,4 bestätigt wird.⁹⁹

C. Wie es aber auch aus den folgenden Stellen sich herausstellt, hafteten die Magistrate nur dann, wenn ihr Versäumnis bei der Vormundsbestellung vorwerfbar war, also wenn sie dabei entweder arglistig oder fahrlässig nicht richtig vorgehen.¹⁰⁰

Es ist interessant zu beobachten, was für die Haftung der *magistratus municipales* charakteristisch war, wenn sie selbst die Vormünder auf dem Vorschlag des *prae-*

98 Vgl. dazu auch MANFREDINI 1990, 51–60.

99 Siehe noch: D.50,1,2,5; D.27,8,1,3; D.27,8,1,5; D.27,8,1,17; D.50,1,2,5; C.5,75,3; C.5,33,1,5. RUDORFF 1834, 170; SACHERS 1948, 1582.

100 RUDORFF 1834, 168; SCIUTO 2007, 372.

ses provinciae bestellten, und wie sie in dem Falle hafteten, wenn selbst der *praeses provinciae* die Vormünder aufgrund des vorherigen Vorschlags (*nominatio*) der Munizipalmagistrate bestellte:

D.27,8,1,2

Ulpianus 36 ad ed.

„Si praeses provinciae denuntiare magistratus tantum de facultatibus tutorum voluit, ut ipse daret, videamus, an et quatenus teneantur. Et extat divi Marci rescriptum, quo voluit eos, qui praesidi renuntiant, non perinde teneri atque si ipsi dedissent, sed si deceperunt, gratia forte aut pecunia falsa renuntiantes. Plane si praeses provinciae satis eos exigere iussit, non dubitabimus teneri eos, etiamsi praeses dederit.“

D.27,8,1,3

Ulpianus 36 ad ed.

„Si praeses provinciae nominibus ab alio acceptis ad magistratus municipales remiserit, ut se de nominibus instruant, et perinde instructus dederit tutores: an exemplo eorum qui praetorem instruunt debeant magistratus teneri, quaeritur: utique enim interest, utrum ipsi magistratus nomina electa dederint praesidi an ea, quae ab alio praeses accepit, inquisierint, et puto utroque casu sic teneri, quasi dolo vel lata culpa versati sunt.“

D.27,8,1,5

Ulpianus 36 ad ed.

„Si curatores fuerunt minus idonei dati, dicendum est teneri magistratus oportere, si ex suggestu eorum vel nominibus ab eis acceptis praeses dederit. Sed et si ad eos remiserit, ut ipsi dent vel post dationem ut exigent satisfactionem, periculum ad eos pertinebit.“

Aus den zitierten Ulpian-Stellen geht Folgendes hervor: Wenn der Provinzstatthalter von den Magistraten nur verlangte, ihn über die Vermögensverhältnisse der Vormünder zu benachrichtigen, um nachher selbst die Vormünder zu bestellen, ist es zu prüfen, ob die Magistrate haften, und wenn ja, in welchem Umfang sie haften. In einem Reskript von Mark Aurel wurde es verordnet, dass diejenigen, die dem Statthalter nur einen Auskunft geben, nicht genauso haften, wie sie dann haften würden, wenn sie selbst die Vormünder bestellt hätten, sondern sie müssen nur dann genauso haften, wenn sie den Statthalter getäuscht haben, indem sie ihm aus

Gefälligkeit oder für Geld falsche Informationen gaben. Wenn aber der Statthalter anordnete, dass sie Sicherheit verlangen sollten, und sie es unterlassen haben, haften sie auch dann, wenn selbst der Statthalter die Vormünder bestellt hat.

Wenn der Statthalter – fährt Ulpian fort – die Namen, die er von einem Dritten erhalten hat, an den Munizipalmagistraten weitergeleitet hat, um von den genannten Personen Auskunft zu erhalten, und der Statthalter nach der Erhaltung dieser Auskunft, diese Personen als Vormünder bestellt hat, stellt sich die Frage, ob die Munizipalmagistrate auf solche Weise, wie diejenigen die dem Prätor Auskunft geben, haften müssen. Es ist nämlich ein großer Unterschied, ob die Magistrate selbst die Namen ausgesucht haben, und dem Statthalter dann weitergegeben haben, oder sie solche Namen überprüft haben, die der Statthalter von einem Dritten erhalten hat. Nach der Meinung von Ulpian müssen sie aber in beiden Fällen nur dann haften, wenn sie arglistig (*dolus*) oder grob fahrlässig (*culpa lata*) verfahren sind.

Wenn ungeeignete (*minus idonei*) Pfleger bestellt wurden, müssen die Magistrate haften, wenn der Statthalter aufgrund ihres Berichts, oder nachdem er ihre Namen von den Magistraten erhalten hat, die Pfleger bestellt hat. Die Magistrate müssen aber auch in dem Fall haften, wenn sie die Namen der Kandidaten von dem Statthalter erhalten haben, um die Pfleger selbst zu bestellen, oder von ihnen Sicherheitsleistung zu verlangen.

Aus den vorgeführten Quellen geht es hervor, dass der Statthalter – wenn er selbst die Vormünder (oder Pfleger) bestellte – normalerweise die Magistrate mit der Prüfung der Frage beauftragte, wer für die Vormundschaft/Pflegeschaft geeignet wäre. In solchen Fällen mussten entweder selbst die Magistrate die geeigneten Personen aufspüren, oder ein Dritter hat dem Statthalter bestimmten Personen vorgeschlagen, und der Statthalter hat die Liste der vorgeschlagenen Personen den Magistraten weitergeleitet, damit sie ihre Geeignetheit überprüfen. Wenn die Magistrate in solchen Fällen ungeeignete Vormünder vorgeschlagen haben, oder sie dem Statthalter falsche Auskunft von den Vermögensverhältnisse der Kandidaten gegeben haben, mussten sie nur dann haften, wenn sie es aus Arglist oder aus grober Fahrlässigkeit getan haben. Für die leichte Fahrlässigkeit hat sie die Haftung also nicht getroffen. Bei der Nomination des ungeeigneten Pflegers behauptet zwar Ulpian nur soviel, dass die Magistrate auch in dem Fall haften, wenn selbst der Statthalter den Pfleger bestellt, es kann aber – wegen der Parallelen zwischen der Vormundschaft und der Pflegeschafft – angenommen werden, dass sie auch in diesem Fall nur dann haften mussten, wenn sie arglistig oder mit grober Fahrlässigkeit gehandelt haben.

Demgegenüber kann aus den folgenden Fragmenten darauf gefolgert werden, dass in solchen Fällen, wo der Munizipalmagistrat selbst die *tutoris datio* vorgenommen hat, haftete er nicht nur für das *dolus* und die *culpa lata*, sondern auch für die leichte Fahrlässigkeit (*culpa levis*),¹⁰¹ die ganz bestimmt auch durch den Begriff des „*omne periculum*“ einbegriffen wurde:

101 Vgl. KARLOWA 1855, 596.

D.27,8,4

Ulpianus 3 disp.

„Non similiter tenentur heredes magistratum, ut ipsi tenentur: nam nec heres tutoris negligentiae nomine tenetur. Nam magistratus quidem in omne periculum succedit, heres ipsius dolo proximae culpa succedaneus est.“

Ulpian stellt fest, dass die Erben des Magistrats nicht genauso haften, wie der Magistrat selbst. Die Erben des Vormundes haften ja nicht für die Fahrlässigkeit. Der Magistrat muss zwar in die volle Haftung (*omne periculum*) eintreten, auf seine Erben geht aber die Haftung nur für solche Fahrlässigkeit über, die der Arglist sehr nahe liegt (also nur für die grobe Fahrlässigkeit).

Ulpian betont also, dass die Magistrate hinsichtlich der Vormundsbestellung für „*omne periculum*“ haften müssen. Zur Begriff des *omne periculum* könnte eventuell auch der *casus* gehören, aber die nächste Stelle beweist, dass die Magistrate für den Zufall, also für die unvorhersehbaren zukünftigen Ereignissen doch nicht verantwortlich gemacht werden konnten:

D.27,8,1,11

Ulpianus 36 ad ed.

„Si magistratus ab initio tutorem idoneum dedit et satis non exegit, non sufficit: quod si satis exegit et idoneum exegit, quamvis postea facultatibus lapsi sint tutores vel fideiussores, nihil est, quod ei qui dedit imputetur: non enim debent magistratus futuros casus et fortunam pupillo praestare.“

Im Sinne der Stelle, wenn der Magistrat einen ursprünglich tauglichen Vormund bestellt hat, aber er keine Sicherheitsleistung verlangt hat, genügt das nicht. Wenn er aber eine Sicherheitsleistung verlangt, und einen tauglichen Vormund ausgewählt hat, ist dem Magistrat nichts vorzuwerfen, nicht einmal dann, wenn der Vormund oder die Bürgen ihr Vermögen später verloren haben. Da die Magistrate dem Mündel für die Zufälle und zukünftigen Vermögensverluste nicht einzustehen haben.

Im diesem Fall muss also der Magistrat dem Mündel für die Vormundsbestellung deswegen nicht haften, weil er mit hinreichender Sorgfalt den Vormund ausgewählt hat. Er hat nämlich einen tauglichen Vormund bestellt, und er hat auch für die Sicherheitsleistung (geeigneten Bürgen) gesorgt. Er hat so alles getan, was von ihm im Zusammenhang mit der *tutoris datio* zu erwarten war. Wenn der Vormund das Vermögen des Mündels doch nicht richtig verwaltete, woraus dem Mündel Schäden entstanden sind, kann das Mündel den Magistrat dementsprechend nicht einmal dann belangen, wenn es weder von dem Vormund noch von dessen Bürgen wegen ihrer

nachträglichen Insolvenz keinen vollen Schadensersatz hat erlangen können. Es ist deswegen so, weil der Magistrat im Zusammenhang mit der Vormundsbestellung keinen – ihm vorwerfbaren – Fehler begangen hat.¹⁰² Ulpian schließt also in diesem Fall die Haftung der Magistrate für den *casus*, also für die unvorhersehbaren Ereignisse aus.¹⁰³

Aufgrund der Quellen kann also darauf gefolgert werden, dass es zwischen der *datio tutoris* und der *nominatio tutoris* seitens der *magistratus municipales* hinsichtlich der Rechtsfolgen ein bedeutender Unterschied bestand: als *nominatores* haften sie nur für *dolus* und *culpa lata*, aber wenn sie selbst die Vormünder bestellten, hatten sie auch für die *culpa levis* einzustehen, die im Begriff des *omne periculum* inbegriffen war, aber für den *casus* mussten sie doch nicht haften.¹⁰⁴

Zusammenfassung

Zusammenfassend kann also festgestellt werden, dass in solchen Fällen, wenn ein *sui iuris* Unmündiger weder einen *tutor testamentarius* noch einen *tutor legitimus* hatte, mussten die Magistrate sich um die Vormundsbestellung kümmern. Der Kreis der Magistrate, die zur *tutoris datio* befugt waren, wurde durch Gesetze, Senatsbeschlüsse und kaiserlichen Konstitutionen nach und nach erweitert. Die Magistrate hatten in Zusammenhang mit der Vormundsbestellung mit gehöriger Sorgfalt zu verfahren, um geeigneten Vormünder zu bestellen, und gegebenenfalls hatten sie sich auch um geeignete Sicherheitsleistung in Form einer Bürgenstellung (*satisdatio*) seitens der Vormünder zu kümmern.

Aufgrund der Quellen kann festgehalten werden, dass bestimmte Magistrate, so besonders die *magistratus municipales* dafür haften mussten, wenn sie entweder bei Vormundsbestellung (*datio tutoris*) oder in Zusammenhang mit der Vorschlag auf möglichen Vormünder (*nominatio*) nicht richtig verfahren sind, und ungeeigneten, bzw. insolventen Vormünder oder Bürgen nominierten, bestellten oder akzeptierten, oder gegebenenfalls gar keinen Vormund bestellten, oder von den Vormündern keine Sicherheitsleistung verlangten. Sie mussten aber dafür nur dann haften, wenn sie diese Fehler arglistig oder fahrlässig begangen haben. Und ihre Haftung war nur eine subsidiäre, also das Mündel konnte gegen sie eine Klage, die sogenannte *actio subsidiaria* erst dann erhalten, wenn es schon (mindestens teilweise) vergeblich versuchte, seine Schäden durch seine Vormünder und deren Bürgen ersetzen zu lassen, weil sie insolvent waren.

Die vorgeführten Normen bezüglich der römischen Vormundsbestellung sind wichtige historische Beispiele für die Haftung der staatlichen Beamten gegenüber Privatpersonen. So durch die Prüfung dieser Normen können solche Folgerungen gezogen werden, die auch für die modernen Zeiten interessant sein können.

102 PARTSCH 1908, 409.

103 LEVY 1915, 43.

104 Vgl. KARLOWA 1855, 596.

Literatur

SZ = Zeitschrift der SavignyStiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung

- ALBERTARIO, Emilio (1912): *Dell' «actio subsidiaria» concessa al minore contro i magistrati* (Studi dell' Istituto di Esercitazioni nelle scienze giuridiche e sociali della R Università di Pavia). Pavia, Mattei.
- BENEDEK, Ferenc – PÓKECZ KOVÁCS, Attila (2017): *Római magánjog*. [Römisches Privatrecht] Budapest u. Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- CARBONE, Mariateresa (2017): Tutori magistratuali ed esonero dalla *satisfatio* in Gaio e in Giustiano. *Teoria e Storia del Diritto Privato*, H. 10. 1–28.
- CARBONE, Mariateresa (2014): *Satisfatio tutoris: Sull'obbligo del tutore di garantire per il patrimonio del pupillo*. Milano, Giuffrè Editore.
- CARBONE, Mariateresa (2007): Un intervento del Senato in tema di *libertas* ed *hereditas* disposte per *fideicommissum*. In: *Studi per Giovanni Nicosia II*. Milano, Giuffrè Editore, 247–268.
- CHEVREAU, Emmanuelle (2017): The Evolution of Roman Guardianship through the Mechanism of *excusatio tutelae*. In: YIFTACH, Uri – FARAGUNA, Michele (Hrsg.): *Ancient Guardianship: Legal Incapacities in the Ancient World. Jerusalem, 3-5.11.2013* (Legal Documents in Ancient Societies VI; GRAECA TERGESTINA STORIA E CIVILTÀ 4). Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, 189–202.
- CRAWFORD, Michael Hewson (Hrsg.) (1996): *Roman Statutes I*. London, University of London, Institute of Classical Studies.
- ECK, Werner (1979): *Die staatliche Organisation Italiens in der hohen Kaiserzeit*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- ERMAN, H. (1894): Eine römisch-ägyptische Vormundschaftssache. SZ. H. 15. 241–255. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrga.1894.15.1.241>
- FIEBIGER, Otto – LIEBENAM, Wilhelm (1905): *Duoviri*. In: WISSOWA, Georg (Hrsg.): *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft (RE)*. Band 5, Stuttgart, J. B. Metzlersche Buchhandlung, 1798–1842.
- FÖLDI, András – HAMZA, Gábor (2016): *A római jog története és intézői*. [Geschichte und Institutionen des römischen Rechts] Budapest, Eszterházy Károly Egyetem Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet.
- GALABOFF, Nikola Georgia (2016): *Die Palingenesie der römischen Vormundschaftsgesetze*. Frankfurt am Main, Peter Lang GmbH. DOI: <https://doi.org/10.3726/978-3-653-06047-8>
- GLÜCK, Christian Friedrich (1829): *Ausführliche Erläuterung der Pandecten, 30. Theils, 1. Abteil*, Erlangen, Palm'schen Verlagsbuchhandlung.
- GÓMEZ-IGLESIAS CASAL, Ángel (1997): *Lex Ursonensis cap. 109: La tutela en la Lex Ursonensis y en la ley municipal*. In: *Studia Historica: Historia Antigua – Universidad de Salamanca*, H. 15-16, 247–266.
- GONZÁLES, Julián – CRAWFORD, Michael H. (1986): The *lex Irnitana*: A New Copy of the Flavian Municipal Law. *The Journal of Roman Studies*, H. 76, 147–243. DOI: <https://doi.org/10.2307/300371>
- GRELLE, Francesco (2006): La *datio tutoris dei magistrati municipali*. In: CAPOGROSSI COLOGNESI, Luigi – GABBA, Emilio (Hrsg.): *Gli Statuti Municipali*. Pavia, Ius Press, 411–442.
- GUZMÁN, Alejandro (1976): *Dos estudios en torno a la historia de la tutela romana*. Pamplona, Ediciones Universidad de Navarra.

- HAVAS, László – NÉMETH, György – SZABÓ, Edit (2001): *Római történeti kézikönyv*. [Handbuch der römischen Geschichte] Budapest, Korona Kiadó.
- ILLÉS, Imre Áron (2007): *A lex Irnitana (egy Flavius-kori municipium törvénye)* (Documenta Historica 77). Szeged, JATEPress.
- JAKAB, Éva (2017a): Vormundschaft in lateinischen tabulae. In: YIFTACH, Uri – FARAGUNA, Michele (Hrsg.): *Ancient Guardianship: Legal Incapacities in the Ancient World. Jerusalem, 3–5. 11. 2013* (Legal Documents in Ancient Societies VI; GRAECA TERGESTINA STORIA E CIVILTÀ 4). Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, 203–220.
- JAKAB, Éva (2017b): Vis ac potestas. Gyámi vagyonekezelés a klasszikus római jogban. [Vis ac potestas. Vermögensverwaltung der Vormünder im klassischen römischen Recht] In: GÖRÖG, Márta – HEGEDŰS, Andrea (Hrsg.): *Lege duce, comite familia: Ünnepi tanulmányok Tóthné Fábrián Eszter tiszteletére, jogászai pályafutásának 60. évfordulójára*. [Lege duce, comite familia: Festschrift für Eszter Tóth Fábrián] Szeged, Jurisperitus, 199–211.
- JAKAB, Éva: *Immunitás? Az állam kárfelelősségének történeti gyökereihez*. [Immunität? Zu historischen Wurzeln der Schadensersatzhaftung des Staates] (kézirat)
- JANZSÓ, Miklós – SZABÓ, Ádám Ágoston (2009): *Városi törvények a római köztársaság utolsó századából* [Stadtgesetze aus den letzten Jahrhunderten der römischen Republik] (Documenta Historica 82). Szeged, JATEPress.
- KARLOWA, Otto (1855): *Römische Rechtsgeschichte, Bd. I*. Leipzig, Verlag von Veit & Comp.
- KASER, Max (1971): *Das Römische Privatrecht, I. Abschnitt*. München, C.H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- KASER, Max – KNÜTEL, Rolf – LOHSE, Sebastian (2017): *Römisches Privatrecht*. München, Verlag C. H. Beck.
- KNÜTEL, Rolf – KUPISCH, Berthold – SEILER, Hans Hermann – BEHREND, Okko (Hrsg.) (2005): *Corpus Iuris Civilis. Text und Übersetzung, IV. Digesten 21–27*. Heidelberg, C. F. Müller Verlag.
- KRAUSE, Jens-Uwe (1995): *Witwen und Weisen im Römischen Reich III. Rechtliche und soziale Stellung von Waisen*. Stuttgart, Franz Steiner Verlag.
- KRUSE, Thomas (2017): Governmental Control of Guardianship over Minors in Roman Egypt. In: YIFTACH, Uri – FARAGUNA, Michele (Hrsg.): *Ancient Guardianship: Legal Incapacities in the Ancient World. Jerusalem, 3–5. 11. 2013* (Legal Documents in Ancient Societies VI; GRAECA TERGESTINA STORIA E CIVILTÀ 4). Trieste, EUT Edizioni Università di Trieste, 175–188.
- KUNKEL, Wolfgang – WITTMANN, Roland (1995): *Staatsordnung und Staatspraxis der Römischen Republik, 2. Abschnitt, Die Magistratur*. München, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung.
- KÜBLER, Bernhard (1918): Die Haftung für Verschulden bei kontraktähnlichen und deliktähnlichen Schuldverhältnissen, SZ. H. 39, 172–223. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1918.39.1.172>
- LAMBERTI, Francesca (1993): „*Tabulae Irnitanae*”: *Municipalit  e „ius Romanorum*”. Napoli, Eugenio Jovene.
- LENEL, Otto (1927): *Das Edictum Perpetuum*. Leipzig, Verlag von Bernhard Tauchnitz.
- LEVY, Ernst (1915): *Privatstrafe und Schadensersatz im klassischen römischen Recht*. Berlin, Vahlen.
- LEVY, Ernst (1916): Die Haftung mehrerer Tutoren. SZ. H. 37. 14–88. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1916.37.1.14>
- MANFREDINI, Arrigo D. (1990): Papiniano il *patruus* e la conferma dei tutori da parte dei magistrati municipali (D. 26, 3, 5). *Annali Univ. Ferrara – Scritti giuridici, Nuova Serie*, Vol. IV, 51–60.
- MITTEIS, Ludwig (1908):  ber die Kompetenzen zur Vormundsbestellung in den römischen Provinzen. SZ. H. 29. 390–403. DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1908.29.1.390>
- MOLN R, Imre – JAKAB,  va (2015): *R mai jog*. [Römisches Recht] Szeged, Diligens.

- MOMMSEN, Theodor (1857): Die Stadtrechte der latinischen Gemeinden Salpensa und Malaca in der Provinz Baetica, nebst Nachträgen. Mit 1 lith. Tafel. *Abhandlungen der Philologisch-Historischen Classe der Königlich Sächsischen Gesellschaft der Wissenschaften*, Bd. 2., Leipzig, 361–507.
- MOMMSEN, Theodor (1887): *Römisches Staatsrecht*, 1. Bd. Leipzig, Verlag von S. Hirzel.
- NÖRR, Dieter (2001): Zur Palingenesie der römischen Vormundschaftsgesetze. SZ. H. 118., 1–72.
DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.2001.118.1.1>
- PANERO ORIA, Patricia (2011): La datio tutoris en la Lex Irnitana cap. 29 *Anuario de Historia del Derecho Español*, 81, 973–996.
- PARTSCH, Josef (1908): Der ediktale Garantievertrage durch receptum. SZ. H. 29, 403–422.
DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1908.29.1.403>
- PÓKECZ KOVÁCS, Attila (2016): *A principátus közigazgatója*. [Öffentliches Recht des Prinzipats] Budapest u. Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- PÓKECZ KOVÁCS, Attila (2015a): A római közigazgatás Claudius uralkodása idején (Kr. u. 41-54). [Die römische Verwaltung während der Herrschaft von Claudius (41-45 n. Chr.)] *JURA* 21. évf. 1. sz. 100–110.
- PÓKECZ KOVÁCS, Attila (2015b): Róma városának közigazgatása a principatus korában. [Die Verwaltung der Stadt Rom während des Prinzipats] *JURA* 21. évf. 2. sz. 100–108.
- RAMPAZZO, Natale (2011): La «nominatio» e la responsabilità dei magistrati municipali. *Index*, 39, 363–378.
- RUDORFF, Adolf August Friedrich (1832): *Das Recht der Vormundschaft*, Bd. I. Berlin, Ferdinand Dümmler.
- RUDORFF, Adolf August Friedrich (1834): *Das Recht der Vormundschaft*, Bd. III. Berlin, Ferdinand Dümmler.
- SACHERS, Erich (1948): *Tutela*. In: MITTELHAUS, Karl – ZIEGLER, Konrad (Hrsg.): *Paulys Real-Encyklopädie der classischen Altertumswissenschaft* 2. Reihe (R–Z), 7. Bd. *Tributum bis Valerius*, (RE 7A/2). Waldsee (Württ.), Alfred Druckenmüller Verlag, 1497–1599.
- SALLER, Richard P. (1994): *Patriarchy, Property and Death in the Roman Family*. Cambridge, University Press. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511582998>
- SCIUTO, Patrizia (2007): I limiti alia competenza dei magistrati municipali in materia di datio tutoris. In: *Studi per Giovanni Nicosia VII*. Milano, Giuffrè Editore, 349–392.
- SCHUBERT, Werner (1976): *Walter Langhammer, Die rechtliche und soziale Stellung der Magistratus Municipales und der Decuriones in der Übergangsphase der Städte von sich selbst verwaltenden Gemeinden zu Vollzugsorganen des spätantiken Zwangsstaates (2. bis 4. Jahrhundert der römischen Kaiserzeit)*. Steiner-Verlag, Wiesbaden 1973. 325 S., (rec.). SZ. H. 93, 350–358.
DOI: <https://doi.org/10.7767/zrgra.1976.93.1.350>
- SIMSHÄUSER, Wilhelm (1973): *Iuridici und Munizipialgerichtsbarkeit in Italien*. München, Verlag von C.H. Beck.
- SOLAZZI, Siro (1917-1918): Sulla competenza dei magistrati municipali nella costituzione del tutore durante l'impero romano. *Atti del Reale Istituto Veneto di scienze, lettere ed arti*, 77, 1–24. (= *Scritti di diritto romano*, II, Napoli, Jovene, 1957, 211–228.)
- TALAMANCA, Mario (1990): *Istituzioni di diritto romano*. Milano, Giuffrè Editore.
- TAROZZI, Simona (2013): La petitio faciendi tutoris specialis di Gundihild in P. Ital. I, 7. In: BASSANELLI SOMMARIVA, G. – TAROZZI, Simona (Hrsg.): *Ravenna Capitale, Territorialità e Personalità, Compresenza di diversi piani normativi*. Ravenna, Maggioli, 107–126.

- ÚJVÁRI, Emese (2016): Contutores – a gyámok jogviszonya többes gyámság esetén a római jogban. [Contutores – das Rechtsverhältnis der Mitvormünder im römischen Recht] *JURA* 22. évf. 2. szám. 184–192.
- WIDAUER, Jasmin Maria (2014): *Aspekte spätantiker Kindheit in der patristischen Literatur*. Phil. Diss. Universität Wien. DOI: <https://doi.org/10.25365/thesis.35226>
- ZIEGLER, Konrat – SONTHEIMER, Walther (Hrsg.) (1979): *Der Kleine Pauly. Lexikon der Antike*. München, Deutscher Taschenbuch Verlag.

A világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó magyar büntetőper

ZALAHEGYI ZOLTÁN

„Nincs nagyobb [...] lehetetlenség, mint külső erővel kényszeríteni a lelkiismeretet, a lelket, aki felett hatalommal csak a teremtője bír.”¹

A 450 évvel ezelőtt a lelkiismereti- és vallásszabadság jogát kimondó 1568. januári tordai országgyűlés valóban világszínvonalú eredményt hozott, mivel a katolikus, református, evangélikus és az unitárius hit gyakorlását is biztosította az Erdélyi Fejedelemségben. Ez utóbbi felekezetet vezető Dávid Ferenc prédikátort azonban a politikai változások következményeként ezen esszé alapján hitújítóként koholt vádak alapján 1579. év húsvétját követően perbe fogták. A pár évtizede Rómából előkerült iratok alapján az is bizonyítható, hogy istenkáromlás alapján való elítéléséről koncepciók perben döntöttek.

Jóllehet ez a vallásüldözés rövid távon a protestáns prédikátor halálát okozta a dévai várbörtönében, de végül egy új, magyar alapítású keresztény egyházi formáció, az Unitárius Egyház alapításához vezetett.

Kulcsszavak: tordai országgyűlés (1568), antitrinitáriusok, Unitárius Egyház, koncepciók per

One of the Greatest Turning Points of the Hungarian Criminal Proceedings in the Worldwide Right to Religious Freedom

450 years ago, the Torda Diet of January 1568, which proclaimed the right to freedom of religion, was indeed an achievement of world-wide importance, as it provided the practice of Catholic, Reformed, Lutheran, and Unitarian faith in the Transylvanian Principality. However, the preacher Ferenc Dávid, who led the latter one, was prosecuted based on false accusations as a neologist, after political changes, as a consequence of a short publication following the Easter of 1579. Based on documents found in Rome a few decades ago, it can also be proved that his conviction on the basis of blasphemy was decided in a conceptual trial.

1 Dávid Ferenc, az Unitárius Egyház alapítója és első püspöke.

Although in the short run this religious persecution led to the death of the Protestant preacher in the castle prison of Deva, however, eventually it led to the establishment of a new Hungarian-founded Christian church formation called the Unitarian Church.

Keywords: Parliament of Torda (1568), anti-trinitarians. Unitarian Church, Concept Lawsuit

Bevezetés

440 évvel ezelőtt, 1579. június 1-je és 3-a között a gyulafehérvári fejedelmi palota nagytermében a vallásszabadság jogát rendkívüli módon sértő per zajlott le. Ugyanis addig egy törvényesen működő egyházat tiltottak be: vezetőjének bebörtönzésén keresztül.

Így több alapvető kérdés merülhet fel bennünk, amelyek közül az első: miért kevéssé ismert a közvélemény számára ez az eljárás, illetve kik voltak ennek az eljárásnak a terheltjei, bírója és kik képviselték a vádat? Másrészt az is fontos kérdés, hogy melyik egyházzal volt szó ebben a perben, és ki volt annak vezetője, aki ezt a törvénytelen elítélést elszenvedte? Azonban ennél is fontosabb tisztázni, hogy kik a felelősök abban, hogy az erdélyi vallásszabadság ezen bünetőeljárás kapcsán a mélybe zuhant?

Többek között ezekre a kérdésekre keresem a választ ebben a műben, amely mintegy periratszerűen kronológiai sorrendben kívánja rekonstruálni a per előzményeit és lefolyását, jogászi szemszögből, egy hiteles személyes önéletírás alapján.

1. ábra: Dávid Ferenc
Forrás: NÁNÓ 2014.

Történelmi háttér

Az 1500-as évek a kereszténység világszintű megújulásának kora

Ahhoz, hogy – annak teljességében – meg tudjuk érteni ezt a büntetőeljárást, rendkívül fontos röviden a 16. századi Erdély politikai, társadalmi és kulturális helyzetét ismerni. Ugyanis a nemrégiben 500 éves évfordulóját ünneplő 1517. október 31-ei, Luther által Wittenbergből elindított reformáció nemcsak a németországi területekre volt hatással, hanem – mint majd látni fogjuk – Erdélyben is új eszméknek és gondolatoknak adott szabad teret. Mindazonáltal az új tanítások, eszmék rendkívül gyorsan (hit)vitákat is szültek a fejedelemségben, amelyek részét képezték a kereszténység világszintű megújulásának.

Ezeknek a nézetkülönbségeknek alapvető oka az volt, hogy a vallás és a tudomány, amelyek az emberi tudatlanság eloszlatását tűzték ki célul, látszólag egy egymásnak ellentmondó és összegyeztethetetlen irányba haladtak fejlődésük folyamán.² Tehát a kérdés az volt, hogy a tudomány és a hit mennyiben békíthető ki egymással. E kérdés eldöntésének elsődleges forrása ebben a korban a Biblia volt.

Azonban már itt érdemes megemlítenünk az erdélyi születésű Dávid Ferenc nevét, aki – a vallás és a tudomány együttműködésének eszményét valóságossá tette, azzal, hogy – a reformáció igazi mintaembere volt, mivel egész életében a reneszánsz igazságszemélye ötvöződik a protestantizmus lelkiismeret-központúságával.³

Mindazonáltal ez a „gondolatszabadság” az idegen reformátorokat is idevonzotta egész Európából. Így például Biandratát, Stancarót, Socinust, olasz szabadgondolkodókat és azok követőit, akikről még lesz szó ebben a műben. Azt is be fogom mutatni e tanulmányban, hogy ezekről a hitigazságokról nem ennek a kornak a tudományos szakemberei, hanem a politikai vezetők döntöttek.

A vallásszabadság jogának drasztikus változásai Erdélyben az 1560–70-es években

Pozitív értelemben ilyen politikai döntéshozó volt a vallásszabadság biztosításában a katolikusként született János Zsigmond (1559–1571) erdélyi fejedelem. Ezt a megállapítást az is alátámasztja, hogy 1564-ben az akkor már protestáns fiatal erdélyi fejedelem Dávid Ferencet udvari papjává nevezte ki, aki szorosabb kapcsolatba került a fejedelem udvari orvosával, Blandrata Györggyel, az antitrinitárius eszmék képviselőjével.⁴

Ennek következtében többek között Dávid Ferenc volt az, akinek a tordai országgyűlés 1568-as vallásbékét hirdető határozata is köszönhető,⁵ ugyanis az ő nevéhez

2 Moon, Sun Myung (2001): *Az Isteni Alapelv kifejtése*. Budapest, Szentlélek Társasága a Világ Kereszténységének Egyesítéséért. 8.

3 *Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója* 2019.

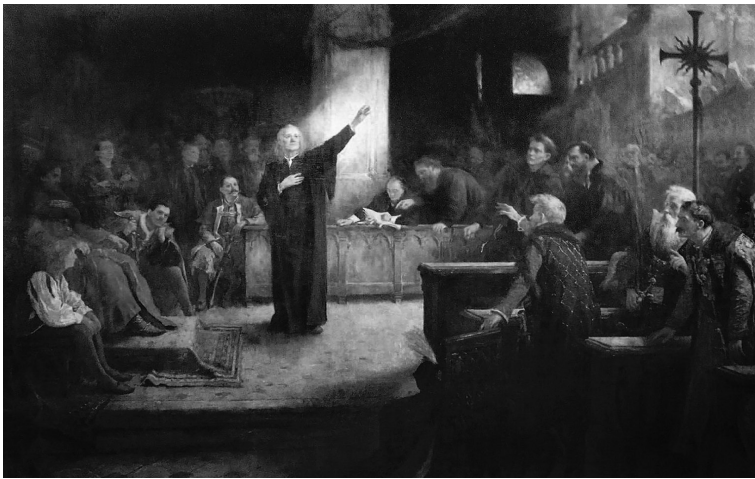
4 *Dávid Ferenc*.

5 *Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója* 2019.

kötődik a vallásszabadság szellemi vívmánya, amelyet a világon először az 1568-as tordai országgyűlés fogalmazott meg úgy, hogy „hitéért senkit üldözni nem lehet”.⁶

Ezt a rendkívül fontos eseményt híres történészünk, Benda Kálmán így értékelte: „A vallásszabadságért vívott harc az emberi jogokért folytatott sok évszázados küzdelem egyik fontos fejezete volt [...] a tordai országgyűlés négy vallás — a katolikus, evangélikus, református és unitárius — szabadságát és egyenjogúságát mondotta ki. Tegyük hozzá: elsőnek a világon [...]. Államvallás nincs, az uralkodói hatalom fölötté áll az egyháznak, de nincs joga közöttük bármilyen szempontból különbséget tenni. Nem érvényesül a területi elv sem: bármely városban vagy faluban több felekezet élhet együtt, a földesúr nem avatkozhat be jobbágyai vallási hovatartozásába, a törvény szerint mindenki maga döntheti el, melyik vallást követi.”⁷

E világszintű eredményére emlékezve 2018. február 20-án országgyűlésünk a 450 évvel ezelőtti törvény kihirdetésének napját – január 13-át – a vallásszabadság napjává nyilvánította.⁸ Ezzel kapcsolatban Tőkés reményét fejezte ki, hogy a magyar országgyűlés példáját követve az Európai Parlament is a vallásszabadság napjának nyilvánítja január 13-át, a vallásszabadság tordai kihirdetésének napját.⁹

2. ábra: Körösfői-Kriesch Aladár festménye: Az 1568-i tordai országgyűlés
Forrás: Az 1568-i tordai országgyűlés 2018.

6 Részlet az 1568 január 6. és 13. között a tordai országgyűlés idevonatkozó határozatának híres passzusából: „Minden helyökön az prédikátorok az evangéliumot prédikálják, hirdessék, ki-ki az ő értelme szerint, és az község, ha venni akarja, jó, ha nem pedig senki kényszerítéssel ne kényszerítse [...], de oly prédikátort tarthasson, az kinek tanítása ő nékie tetszik. Ezért pedig senki az szuperintendensök közül, se egyebek az prédikátorokat meg ne bánthassa; ne szidalmaztassék senki az religióért senkitől [...], mert a hit Istennek ajándéka.” *Az 1568-as tordai országgyűlés határozatára emlékeztek az erdélyi unitáriusok* 2011.

7 BENDA 1994.

8 *A vallásszabadság napjává nyilvánította az Országgyűlés január 13-át* 2018.

9 *Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója* 2019.

A világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó...

További érdekessége még ennek a korszaknak, hogy ez volt Nyugat-Európában a vallásháborúk időszaka, de Erdély szinte elszigetelt egységként a felekezeti béke földje volt ekkor. Így e vallási türelem kapcsán kimondhatjuk, hogy ez a kis fejedelemség már akkor példát adott a világnak.

Ez a szabadság csak a négy keresztény vallásra, a katolikus, református, evangélikus és unitárius hitre vonatkozott, amely utóbbi lesz majd e mű fő témája.

Horváth Attila jogtörténész, alkotmánybíró e történelmi esemény nagyszerűségét viszont a bevett vallások rendszerének bevezetésében látta. Itt János Zsigmond uralkodásának idejétől már nem számíthatott államvallásnak a katolikus vallás. 1550-ben először az evangélikus, 1564-től a református, 1568-tól pedig az unitárius vallás is „bevett vallás” (recepta religio) lett. Ebből következett, hogy az erdélyi fejedelem patrónusa lett minden egyháznak, amivel európai viszonylatban egyedülálló vallási toleranciát hoztak létre Erdélyben. Lehetővé vált a négy bevett vallás szabad gyakorlása és az áttérés.¹⁰

Másrészt viszont feszültségek, az új gyülekezeteken belül meglévő ellentmondások jelentek meg, és ezek ingatták meg például az unitárius Dávid Ferenc egyházvezetői helyzetét. Ez készítette elő azt a pert, amely nemcsak tanításait ítélte el, hanem „szinte” életétől is megfosztotta. Ez a mű pedig legfőképp ennek a pernek a tárgyalásáról és értékeléséről fog szólni.

Itt most előzményként csak annyit érdemes megjegyezni, hogy a maga is unitáriussá vált János Zsigmond erdélyi fejedelemsége idején, az 1571. január 6. és 14. között megtartott országgyűlés a kialakult és befogadott vallások védelmében és a kriminális vallások kiűzéséről hozott határozatot. Majd a hitújítással szemben az ezt követő országgyűlések további szigorításként innovációellenes határozatokat hoztak, sőt úgynevezett „innovációs perekre” is sor került.

3. ábra: János Zsigmond
Forrás: Az első erdélyi fejedelem 2015.

10 HORVÁTH 2011.

Másrészt a 1570-es évek így egyre inkább a katolicizmus újbóli megerősödéséről szóltak. Báthory István trónralépésével azonban a hatalmi helyzet megváltozott, mert az ellenreformáció szelei Erdélybe is eljutottak, majd az 1576-ban fejedelmi székbe került Báthory Kristóf az új irányzat meggyőződéses és aktív támogatója volt.¹¹

Ezeknek a feszültségeknek a további eszkalálódását nagymértékben elősegítette az a politikai helyzet, amelybe Erdély a 16. század hetedik évtizedének végén került. Ugyanis a Báthoryak fejedelmi pozícióikat felhasználva az ellenreformáció legnagyobb harcosait, a jezsuitákat hívták udvarukba.

Mindezen összefüggések általánosan jól összegezhetők Kukorelli István alkotmányjogász azon gondolatával, hogy örök vita az állam és az egyház kapcsolata, az ideális modell, amely a történelem, a jog és a politika függvénye.¹²

4. ábra: Báthory Kristóf arc képe és aláírása
Forrás: Báthory Kristóf arc képe és aláírása

A büntetőper ideológiai és dogmatikai előzményei

Visszatérve a tanulmányomban feltett legfőbb kérdés megválaszolására, utalnom kell arra, hogy az unitárius hívők sem voltak egységesek. Ugyanis a szentháromságtagadók között heves vita keletkezett Krisztus imádása tekintetében. Két csoport állt szemben egymással, Serveto és Socinus krisztológiáját követő, Krisztus imádását (adoramus) vallók Blandrata vezetésével, valamint a Krisztus imádását (non adoramus) tagadók, élükön Dávid Ferencsel.

11 BODOR 1979, 233.

12 KUKORELLI 2014, 133.

5. ábra: Blandrata György
Forrás: Blandrata György (Wikipédia)

Így Dávid Ferenc – betartva a törvényes kereteket – már 1578 márciusában Tordán zsinatot tartott 322 lelkész részvételével, amely elfogadta az úgynevezett communis profetia elvét, azaz azt, hogy a zsinatilag meg nem állapított hittételekről szabadon lehet vitatkozni.¹³ A valóságban ez az elv csak reakció volt az innovációs törvényre, és további lehetőséget biztosított nemcsak a további hitviták, hanem a vallásszabadság számára is.

Ezalatt a másik oldal az 1578 áprilisában Kolozsváron tartott országgyűlésen ismét felújította az innovációs törvényt, sőt külön bizottságot létesített a rendelkezések ellenőrzésére.

A megoldás érdekében Blandrata meghívott egy másik teológus professzort, Faustus Socinust, hogy békés megbeszéléseken tisztázzák a felmerült hitelvi kérdéseket. Socinus 1578 novemberében érkezett Kolozsvárra, és Dávid Ferenc vendége volt 1579 márciusáig, amikor is a magyar prédikátort őrizetbe vették. Ennek a vendégeskedésnek azonban speciális céljai voltak, ugyanis Socinus Faustust saját költségén Dávid házánál szállásolta el, utasításul adván, hogy minden módot és alkalmat használjon fel a superintendens megtérítésére; egyben vállalkozása sorsáról őt időközönként tudósítsa.¹⁴ Blandratának e cselekedeteiről a legkülönbözőbb vélemények olvashatók az utókor íróinál, és majdnem valamennyi egyezik abban, hogy a fejedelmi orvos titkos kémnek használta az idegent.

Dávid azonban fenntartotta újszerű hittételeit, így a hitvita úgy folytatódott, hogy 1579. február 28-án a tordai zsinat elutasította a Dávid Ferenc ellen felhozott

13 VÁRI 1940, 240.

14 BORBÉLY 1912, 30.

innovációs vádat. Ennek következtében Blandrata [hit]újítás címén vádat emelt a fejedelemlnél Dávid Ferenc ellen. Ennek eredményeként eltiltották a lelkészi szolgálattól, őrizet alá helyezték és az 1579. április 26-ára meghirdetett tordai országgyűlésre már mint vádlottat idézték meg.¹⁵

Tehát a per tárgyát látszólag egy doktrinális teológiai vitának tekinthetjük, de kérdés az, hogy ez valóban csak egy ideológiai küzdelem volt, vagy sem? A másik kérdés az, hogy az unitárius gyülekezetvezetők között ilyen erős megosztottság létrehozása kiknek állhatott érdekében, és miért válhatott ez büntetőperre?

Dávid Ferenc „büntetőpere”

Tényként kell megállapítanunk, hogy a 440 évvel ezelőtti eseményről készült korabeli források rendkívül ellentmondásosak. Az első és legfontosabb a *Defensio Francisci Davidis*, ebben található az *Epistola Fratrum Transilvanorum*, az a valószínűleg Trauzner Lukács kolozsvári tanácsi jegyzőtől származó rövid írás, amely Dávid perének lefolyását beszéli el.¹⁶ A másik Faustus Socinus kézírata. Ez tulajdonképpen válasz az előbbire, és szerzője az ellen a vád ellen védekezik, hogy köze lett volna Dávid Ferenc elítéléséhez.¹⁷

Mindezekre figyelemmel erről a perről nagy valószínűséggel a leghitelesebb tájékoztatást és bizonyítékokat Leleszi Jánosnak, a Báthoryak által Erdélybe befogadott jezsuiták vezetőjének a perről levél formában Rómába küldött jelentése adja. E mű címe *Documenta Romana Historiae Societatis Jesu in regnis olim corona Hungarica unitis*. Ez a Kolozsmonostoron 1579. június 9-én keletkezett irat¹⁸ más szavakkal az ő önvallomása és önéletrírása arról, hogy mit tett ebben a perben, így ez ebben a formában e per elsődleges forrásának tekintendő.

Ezt a megállapítást Bodor András abban is megerősíti, hogy „új fényt vet a per indokaira, és fellebbenti a fátylat a kulisszák mögötti tárgyalásokról”, ugyanis a bíró pozíciójában lévő fejedelemlnek nemcsak „az a szándéka, miként lehetne a reformáció legszélsőségesebb, ezért a legveszedelmesebb ágát visszaszorítani”, hanem az is, hogy „a szemben álló két fél lényegében eszköz, akik elfogultságukban észre sem veszik, hogy bizonyos célok érdekében tudatosan irányított bábok csupán.”¹⁹

Magáról a perről pedig ugyanezen szerző a következő összeggést adja: „a gyulafehérvári országgyűlés e jelentés tükrében már nem hitvita, hanem életbevágó, előre megrendezett politikai per, amelyen már a tárgyalás előtt megvan a döntés, és a vádlott kivételével talán mindenki csupán előre betanult szerepét játssza.”²⁰ Tehát azt mondhatjuk, a mai jogi fogalmakkal élve, hogy ez egy koncepció per volt, amelynek

15 BODOR 1979, 233.

16 Könyvszemle 1978.

17 BODOR 1968, 1209.

18 Tartalmában majd látni fogjuk, nem véletlenül ez a leghitelesebb mű erről a perről. Rómából csak 1965-ben került elő a II. 353–357. jelzéssel. (A szerző megjegyzése.)

19 BODOR 1968, 1211.

20 BODOR 1968, 1211.

A világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó...

lényegét a jogi szakirodalom így fogalmazza: „a vád olyan politikai értékelésen alapul, amely a perben nem tehető vitássá”.²¹

Ezek alapján nem véletlen, hogy az idén pont 440 évvel ezelőtti per valódi adataihoz alig fél évszázada lehet nyilvános hozzáférése a nagyközönségnek, más szavakkal a per jegyzőkönyvét és annak igaz hátterét több száz évre titkosította a Vatikán. Mindezek fényében érdemes áttekinteni a per egyes szakaszait, hogy azok mennyiben támasztják alá a fenti állításokat.

A „per” előkészületei

Ezen Leleszi jelentésnek 1. pontja szerint már a tordai rendi országgyűlésen, az 1579. év húsvét utáni első és második hetében megkezdődtek a per előkészületei. A jezsuita szerzetes már a perelőkészítési szakaszban előre meghatározott célként, minden kétséget kizáróan Dávid Ferenc prédikatori bűnösségét akarta tűzön-vízen át bebizonyítani.

Ezt bizonyítja, hogy jelentésének első soraiban leírja, hogy a „fejedelem [...] az összes világi és egyházi bírák tanácsának kikérésével intézkedjék ez ügyben, s ez alatt Dávid Ferencet őrizet alatt tartásák.”²² Erre azért volt szükség, mert a köznép és a városi plebejus réteg között voltak követői a kiemelkedő magyar reformátornak, de még az erdélyi nemesség körében is.

Így a jezsuita pap igazi ellenreformátorként először arról próbálta meggyőzni a fejedelmet, hogy az unitarizmus létezésének jogalapját is szüntesse meg, mert voltak, akik „törvénybe akarták iktatni az ország nevében az eretnecség elfogadását, de intézkedtem, hogy ha csak egyetlen katolikus lenne is jelen, az azonnal tiltakozzék.”²³

Másrészt Dávid ellen voltak az erdélyi állam jelentős részét kitevő erdélyi szászok, akik lutheránusokként is erősen haragudtak Dávid Ferencre. Ennélfogva mihelyt egyetlen katolikus tiltakozni kezdett, azok követték őket.

Emiatt az országgyűlésen a magyar reformátor érdekében a követői semmit sem tudtak elérni, így a terhelt idézése és háziőrizetbe vétele az alábbiak szerint történt: „Ennélfogva az a határozat hozatott, mely szerint június elsejére hívjanak össze országgyűlést Gyulafehérvárra, arra Dávid Ferencet tizenkét papjával együtt idézzék meg; [...] Dávidot húsz darabontra bízták, azzal a meghagyással, hogy mindenkit tartsanak távol a vele való találkozástól. Így erős őrizet alatt Kolozsvárra küldték saját házába.”²⁴

Leleszi jelentésének 2. és 3. pontja világossá teszi, hogy a fejedelem – mind elméleti és teológiai, mind gyakorlati síkon – csak saját hatalmának megerősítése végett erőltette ezt a „pert”, tette pedig ezt oly módon, hogy az külsőleg csak doktrinális vitának tűnjön és ne (egyház)politikai küzdelemnek. Leleszi János azt is leírja, hogy

21 LAMM 2009, 393–394.

22 BODOR 1968, 1212.

23 BODOR 1968, 1212.

24 BODOR 1968, 1212.

amikor ő még Tordán volt: „Nagyságos Fejedelem magához hívatott és mintegy hat órát vagy még ennél is több ideig mindenről elbeszélgettünk egymással. Átadta nekem D. Ferenc téziseit azzal, hogy azokat a Szentírásból vett helyekkel röviden cáfoljam meg.”²⁵

Koncepciós perről volt szó a bírói pozícióban lévő fejedelem érdeke miatt is. A fő (hit)elvi kérdés látszólag ez volt: „Ki kételkedhetnék abban, hogy Krisztust imádni kell? Ki ne tudná, hogy ő az örök élet adója?” Ezzel szemben a fejedelem számára a valóságos kérdés ez: „[...] ha most támadna egy megátalkodott rebellis, aki azt kezdené állítani, hogy Nagyságodnak engedelmeskedni nem kell, és elpártolásra hívná fel az országot?”²⁶ – amely kérdéssel kitűnően érvelt a jezsuita hitharcos.

A jelentés azt is hűen bizonyítja, hogy a fejedelem ezt a célt, vagyis az engedelmességet a fejedelemnek az ellenreformációt támogató törekvéseivel kívánta elérni. Példárá a kolozsvári Farkas utcai templom katolikusoknak való visszaadása – ami ezen vállalási közösség központi vagyonát képezte –, ez az alábbiak szerint történt: „A tanács a templomot még aznap át is adta. Mindent megtisztítottunk, időleges használatra faoltárt építettünk, a szobrokat és a festményeket, amelyekről valamiképpen megtudtuk, hogy a polgároknál vannak, bírói felhatalmazással felhajhásztuk és elhoztuk. [...] A kelyhet és vele együtt a legértékesebb papi ornátusokat a Nagyságos Fejedelem adta.”²⁷ Ez a törvénytelen esemény 1579-ben a húsvét utáni harmadik vasárnapon befejeződött, ami ugyancsak a per koncepciós voltát mutatja. Ugyanis nemhogy az ítélet, hanem még a tárgyalás előtt – mai jogi szakkifejezésekkel élve – az akkori államhatalom törvénytelen elkobzást és kisajátítást hajtott végre az unitárius gyülekezet kárára.

A jelentés 4. pontja is híven tükrözi a per fent említett jellegét, hiszen ebben a perben: „Fejedelem írásba foglalva elküldte hozzám a per egész sorrendjét, éppen ezt a lapot, melyet ideiktatva láthattok; ebből világosan kivehető a per egész indoklása és lefolytatása.”²⁸ Ez megint csak kimeríti a jogi terminológia koncepciósporfogalmát, mert ez a per is csak külsőségeiben tekinthető büntetőeljárásnak, ténylegesen a jog mellőzésével tisztán politikai célokat szolgál, ami a perbeli érvelésen is jól látható.²⁹

Ezt a jelentés 5. pontja is alátámasztja. Először is azzal, hogy a fejedelem meghagyása alapján meghívottaknak június elsején reggel hét órakor kellett összegyűlniük a fejedelem nagytermében, Gyulafehérvárott. Nem véletlenül nem Kolozsvár a helyszín, ahol Dávid Ferenc tevékenykedett és lakott híveivel együtt, hanem az elfogult bírói pozícióban lévő fejedelmi székhely. Másrészt a fejedelem Dávid Ferencet azon a jogcímen idézi meg, hogy az egyházközségek hitújítónak mondják. Harmadrészt a per koncepciós voltát az előre előkészített bizonyítási eljárás is alátámasztja. A jogi szakirodalom szerint: „Olyan büntetőper (vagy annak külsőségeit követő állami ak-

25 BODOR 1968, 1213.

26 BODOR 1968, 1213.

27 BODOR 1968, 1213.

28 BODOR 1968, 1214.

29 LAMM 2009, 393–394.

tus), amely a vádhatóság és a bíróság jogellenes együttműködésével koholt, hamis vagy hamisított bizonyítékok (bizonyítás, bizonyítás tárgya) alapján állapítja meg súlyos politikai (államellenes) bűncselekmény elkövetését a vádlott (terhelt) terhére.”³⁰

A két lehetséges opcióra (igen/nem), illetve tagadó válaszokra is előre felkészült a fejedelem, ugyanis a jelentés 4. pontja alapján: „Ha D. Ferenc e tényt tagadná, akkor tanúk és iratok által rá fogják ezt bizonyítani.”³¹ Ezek a személyek pedig azok közül kerültek ki, akik megosztott hívei voltak az unitarizmusnak. Az 5. pont szerint: „Ha azonban azt mondaná, hogy ez a valóság, és makacsul igyekezne ezt megvédeni, akkor Blandrata doktor, annak az egyháznak a seniora, amelynek D. Ferenc a szeptentendense volt, és e felekezetnek többi papja, valamint a többi erdélyi meg magyarországi egyházközség be fogja bizonyítani az írások alapján és élőszóban, hogy Dávid Ferencnek ez a hittétele nemcsak új, hanem istenkáromló is.”³²

Az ítélet jogi alátámasztására³³ előre felkészülve, a 6. pontban azt is kifejti a jezsuita szerzetes, hogy: „Mint ahogy azonban ebben a tárgyban már volt egyszer kiadva nyilvános tiltó rendelet, nehogy valaki a vallás dolgában az egyházba valami újat bevezessen, ezért e kérdésben utólagos disputára szükség nincsen, hanem mindenekelőtt annak a vallásnak tudorai fejtik ki, hogyan kell vélekedni D. Ferencről.”³⁴

Önmagában e néhány pontnak bemutatása is jelzi, hogy mennyire előre megtervezett tárgyaláselőkészítés és bizonyításfelvétel alapján történt az egész eljárás, melyet így a koncepció per – előkészítése – tipikus esetének tekinthetünk, mely megállapítást a tárgyalási szakasz „hiteles jegyzőkönyve” is az alábbiak szerint megerősíti.

A „tárgyalás”

A tárgyalás valódi jellegét közvetetten az is mutatja, hogy bevezették Dávid Ferencet, mocskosan, porlepetten, remegve,³⁵ tehát nagy valószínűséggel fizikai erőszakot is alkalmazhattak az unitárius prédikátorral szemben.

A vád tárgya – a fentiekben már ismertetett – látszólag egy fontos teológiai kérdés megvitatása körül zajlott, aminek lényege és lefolyása a következőkben foglalható össze a jelentés szerint: A fejedelem válaszára szólította fel, vajon ő-e a szerzője azoknak az újításoknak, amelyeket mindenfelé terjesztenek? Nyomban ezután Blandrata Dávid írásaiból és mondásaiból előadta az istenkáromlásokat, amelyeknek a lényege a következő: Krisztust semmiképpen sem kell imádni, senkinek semmilyen segítséget nyújtani nem képes stb. Amikor azt kérdezték tőle, vajon hirdette-e ezeket, először azt felelte, hogy ő Tordán ezeket nem prédikálta. Mégis később, amikor a sok kérdéssel ezt rábizonyították, beismerte, hogy ez volt az ő véleménye, ezt tanította

30 LAMM 2009, 393–394.

31 BODOR 1968, 1214.

32 BODOR 1968, 1214.

33 Ezzel elég pontos definícióját adta meg a jezsuita pap az innovációnak, azaz a hitújításnak. (A szerző megjegyzése.)

34 BODOR 1968, 1214.

35 BODOR 1968, 1215.

és kész megvédeni. Mihelyt azonban a fejedelem újítással kezdte vádolni,³⁶ megváltozott Dávid Ferenc magatartása, mert itt már végképp nyilvánvaló volt számára az eljárás végkimenetele. Az egyházalapító ebben is a jézusi példát mutatta, és a mártíromságot is vállalta, mert ez volt az igazság melletti megmaradás egyedül igaz járható útja.³⁷

Ezt követően a vádlott kérésére a tárgyalást elnapolták az alábbiak szerint: „könyörögve még egy nap engedélyezését kérte számára, hogy pontosabban válaszolhasson és felkészüljön annak bizonyítására, hogy ő mindig, kezdettől fogva, ugyanazt tanította.”³⁸ Másrészt ez azt is bizonyítja, hogy Dávid Ferenc a vádat pontosan csak a tárgyaláson ismerhette meg. „Ezt az elnapolást a fejedelem csak azért engedélyezte, nehogy azt mondhassa, nem az igazság törvényével, hanem erőszakkal ítélték el. Így aznap az országgyűlés véget ért.”³⁹

A következő nap, 1579. június 2-án, reggel hét órakor megjelent D. Ferenc, és azt akarta bebizonyítani, ő mindig azt tanította, hogy Krisztust nem kell imádni, és tőle semmi segítséget nem kell kérni. És azt bizonygatta műveiből, hogy nincs semmi más, csak az Atyaisten, az egyetlen és imádandó Isten,⁴⁰ amely gondolat később az unitarizmus alapjává lett.

A vád úgy folytatódott, hogy „Blandrata ezzel szemben társaival együtt azt állította, hogy a vita nem arról folyik, vajon az Atyát imádni kell-e, hanem arról, vajon tanította-e, hogy Krisztust nem kell imádni.”⁴¹ Ez azt mutatja, hogy a korábban azonos hitelen lévő olasz prédikátor most már kvázi vádlóként lép fel saját gyülekezetvezetője ellen.

Így a bizonyítási eljárás a tanúk szóbeli megnyilatkozásai alapján a következőképpen történt az ellenreformátor leírása szerint: „Miután a teremből kivették, a Fejedelem mindenkit felkért, hogy mondjon véleményt e három kérdésben: Először: magukévá tették-e valaha is D. Ferencnek ezt a nézetét és tanát? Másodsor: vajon ez a tan új-e? Harmadszor: vajon istenkáromlás-e?”⁴²

Elsőnek Blandrata és hívei fejtették ki véleményüket külön-külön. Mindannyian azt bizonygatták, hogy ők ebben a kérdésben nem értettek egyet D. Ferencel. Továbbá azt állították, hogy nem is hallottak róla, és hogy ez az egész keresztény vallást felforgatja.⁴³ Itt két problémát kell tisztázni. Elsősorban azt, hogy Blandrata hogyan állíthatta ezt teológiai gyakorlattal? Másrészt pedig ugyanezen személy a fentiek szerint egyszerre (hamis) tanú és vádló is. Socinus Faustus 1595-ben keletkezett *De Jesu Christi invocatione disputatio* című művéből kiderül, hogy Blandrata

36 BODOR 1968, 1215.

37 *Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója* 2019.

38 BODOR 1968, 1215.

39 BODOR 1968, 1215.

40 BODOR 1968, 1215.

41 BODOR 1968, 1215.

42 BODOR 1968, 1216.

43 BODOR 1968, 1215.

szerint kötelező Krisztus imádása. Ezért Socinust nem léptették fel a gyulafehérvári perben, hanem Blandrata volt a fővádló.⁴⁴

Ezt követően a megrendezett bizonyítási eljárás részeként, tanúként a következő vallomást tette a hiteles leírások szerint: „Először a doktor állt fel, és ilyenféle esküt tett: Én, Blandrata György, vallomást teszek a mindenható Isten és az ő fia, az Úr Jézus Krisztus előtt, a szent angyalok és Isten választottjai előtt, hogy semmiben sem voltam Dávid Ferencnek ezen a véleményén, sem részese, sem tudója annak nem voltam, és állítom, hogy ez új, és ezenfelül Istennek és az ő fiának iszonyatos káromlása.”⁴⁵

A tanúk második csoportjaként „a kálvinista és a lutheránus papok következtek, akik ugyanazt hajtogatták, amit Blandrata.”⁴⁶

Végül mintegy a tanúk harmadik és negyedik vonalaként: „Azután a D. Ferenc pártjához tartozó nemesekre került a sor, ezeknek állhatatlansága és pálfordulása egyenesen elképesztőnek látszott. Először ugyanis mesterük, D. Ferenc ellenében azt állították, hogy ők sohasem hallották tőle ezt a tanítást. Kezdetben nem merték istenkáromlásnak nevezni, azután mégis, ha későn is, annak mondták. Negyediknek az ország előkelőire került sor, közülük azok, akik a Fejedelemtől balra ültek, mind elítélték. Ezután mi következünk. Azok, akik az én két oldalomon ültek, szintén elítélték.”⁴⁷

Végül a jezsuita szerzetes leírása alapján a fejedelem – a semlegesnek látszó bíró – véleménye, amely megegyezett az enyémmel, ez volt: „hiszünk az Atyaistenben, Jézus Krisztusban, az ő Fiában és a Szentlélekben, a lényegében egy, személyében három Istenben. Ennélfogva Dávid Ferencnek ezt a nézetét mi is újnak és istenkáromlónak tartjuk.”⁴⁸

Így összegezve az elítélés jogi alapja az volt, hogy hitújítóként és így istenkáromlás büntettének elkövetéséért ítélték el Dávid Ferencet.

Az istenkáromlás bűncselekménye és maga az ítélet

Először nézzük meg most ennek a bűncselekménynek a – történeti – hátterét.

A káromkodás csak az ország három részre szakadása körüli időszakban terjedt el. Mezey Barna kitűnő jogtörténészünk azt is kifejti ezzel kapcsolatban, hogy „a mohácsi vész előtti időszakban [...] Törvényi rendelkezés nem született, a peranyagokban e bűncselekmény nem bukkan fel. [...] Az első rendelkezést az 1566:23. törvénycikkben leljük (néhány esztendőnyire tehát a Habsburg Magyarország diétájának végzésétől), e rövid articulus azonban csupán a lélek és az Isten teremtményeinek szidalmazásáról szól.”⁴⁹

44 BOTÁR 1955, 338.

45 BOD 1979, 781.

46 BODOR 1968, 1216.

47 BODOR 1968, 1216.

48 BODOR 1968, 1216.

49 MEZEY 1986, 56–57.

Másrészt a fentebb leírt dolgozatom egészét alátámasztja a következő idézet ugyanattól a szerzőtől: „Az erdélyi fejedelemség országgyűlései jóval bővebben foglalkoztak e tényállással. Legkevesebb kilenc diéta rendelkezett a káromkodás bűncselekményéről.”⁵⁰ Ezt később a Rákóczi-szabadságharc joganyaga is beillesztette törvénykönyveibe.

Ilyen előzmények után vezették be Dávid Ferencet, hogy meghallgassa az ítéletet, amelyet Kendi Sándor kancellár az országgyűlés nevében hirdetett ki: „A Nagyságos fejedelem az egész ügyet megértette, hogy te agyad tanácsát követve, az egyház beleegezése nélkül ezen istentagadó, kárhuzatos és hallatlan káromlásra vetemedtél s az ország törvényei ellenére újításokat tettél; ő Nagysága azért téged érdemed szerint megbüntetve például állít, hogy az másokat is hasonló örült újításoktól visszaretentsen. További határozatig pedig őrizet alatt fogsz tartatni.”⁵¹

Így tehát ettől a pillanattól kezdve az unitárius prédikátor jogi értelemben a fejedelem foglyává vált.

Ezt követően a tárgyalást másodszor is elnapolták, ugyanis azt kezdték kérni, hogy válaszolás végett biztosítsanak számára még egy napot. Ezt vonakodás nélkül engedélyezték.⁵²

A harmadik nap „miután összegyűltünk, az ügy hamar véget ért [...]. Ugyanis mindannyian takarodót fújtak, egyetlenegy ember, D. Ferenc vejének a kivételével, akit, minthogy akkor makacsabban kiállott, bilincsbe is vertek. Igaz, később ő is elpártolt D. Ferencről.”⁵³ Így hát az utolsó tanítványa is elpártolt a magyar refomátortól és egyedül maradt, akárcsak Péter, amikor megtagadta Jézust.

Az elítélt további sorsa és perének utóhatásai

Ennek a műnek összefoglalásaként, végül leírom mi történt Dávid Ferencel és azt, hogy perének milyen utóhatásai voltak.

Egyrészt a szakirodalomban sincs megegyezés a halál időpontjában, de az biztosra vehető, hogy a dévai vár börtönében, a fejedelem foglyaként halt meg. A leginkább valószínű az 1579. november 15-ei⁵⁴ dátum erre vonatkozóan. Másrészt az sem tisztázott, hogy miben hunyt el Dávid Ferenc (1520–1579), de az bizonyos, hogy már előrehaladott kora miatt is beteg volt, ugyanis már „az eljárás közben kór gyötré. Fel van jegyezve, hogy kólikája ez idétt nagy fájdalommal kínzá. Talán a közeli halál sejtelve is segített edzeni lelkierejét, ha már a testi erő kezd elhagyni.”⁵⁵

Mindezek ellenére kolozsvári hívei kísérletet tettek a fejedelemnél szabadon engedésére a Kolozsvár Városi Jegyzőkönyv alapján, eredménytelenül.⁵⁶ Ez is azt mu-

50 MEZEY 1986, 57.

51 ERDŐ 1988, 224.

52 BODOR 1968, 1216.

53 BODOR 1968, 1216.

54 ERDŐ 1988, 224.

55 BORBÉLY 1912, 30.

56 XLI. Szemelvények Kolozsvár város 1579. évi közgyűlései jegyzőkönyvéből 1879, 106.

A világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó...

tatja, a fő cél, az unitárius vallási felekezet ennek ellenére sem szűnt meg, hanem jelen korunkban is aktívan létező bevett egyház⁵⁷ hazánkban. Így tehát Dávid Ferenc neve és egyháza örökre bevésődött a világtörténelembe, a vádlók neve pedig feledésbe merült. Másrészt ezen ügy végkifejletét tekintve alátámasztja azt a gondolatot, hogy a „vallásszabadság minden szabadság alapja”,⁵⁸ és ezért aratott hosszú távon győzelmet a Dávid Ferenc vezette unitarianizmus, amely megállapításomat jelen korunk több eseménye is alátámasztja.

Ezt egyrészt a jelenkor azon tisztelgése is jól kifejezi, miszerint 2018. november 12-én a Magyar Nemzeti Bank „450 éves az unitárius egyház” emlékérmét bocsátott ki⁵⁹ az egyetlen magyar alapítású egyház 450 éves fennállásának alkalmából.

Másrészt az is, hogy 2019. augusztus 17-én felavatták az unitárius egyház alapítójának egész alakos szobrát Kolozsváron.

6. ábra: Dávid Ferenc szobrának avatása Kolozsváron 2019. augusztus 17-én
Forrás: Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója 2019.

Az ott elhangzott beszédek közül kitűnő zárógondolatul szolgál számunkra az, amit Gergely Zoltán szobrászművész alkotásáról mondott: a szobor nem Dávid Ferencet ábrázolja, hanem azt, amit 2019-ben szellemiségéről, életútjáról és a ránk hagyott eszmei örökségéről gondolunk.⁶⁰ Ez az örökérvényűség az, amely publikációm megírásának célját és címválasztását is alátámasztja, mert ténylegesen ez volt a világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó magyar büntetőper.

57 2011. évi CCVI. törvény Melléklet: A bevett egyházak: 12. Magyar Unitárius Egyház Magyarországi Egyházkerülete (Magyarországi Unitárius Egyház).

58 MOON 2010, 191.

59 Emlékerme-kibocsátás 2018.

60 Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója 2019.

Felhasznált irodalom

- BENDA Kálmán (1994): Az 1568. évi tordai országgyűlés és az erdélyi vallásszabadság. Elhangzott 1993. március 20-án Tordán, az erdélyi vallásszabadságot kinyilvánító 1568-as tordai országgyűlés 425. évfordulója alkalmával rendezett ünnepség tudományos ülészakán. *Erdélyi Múzeum*, 56. évf. 3–4. füzet.
- BOD Péter (1979): Tragoedia Francisci Davidis. *Korunk*, 38. évf. 10. sz. 777–782.
- BODOR András (1968): Újabb adatok egy négyszázéves perről. *Korunk*, 27. évf. 8. sz. 1208–1216.
- BODOR András (1979): Dávid Ferenc emlékezete. *Keresztény Magvető*, 85. évf. 4. sz. 232–241.
- BORBÉLY István (1912): Dávid Ferenc és kora. *Keresztény Magvető*, 47. évf. 1. füz. 20–35.
- BOTÁR Imre (1955): Újabb adatok Dávid Ferenc életéhez. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 59. évf. 3. sz. 337–338.
- ERDŐ János (1988): Mikor halt meg Dávid Ferenc? *Keresztény Magvető*, 94. évf. 4. sz. 223–230.
- HORVÁTH Attila (2011): A vallásszabadság és az egyházjog története Magyarországon az államalapítástól a II. világháborúig. *Hét Társ*, 10. évf. 3–4. sz. 12–20. Elérhető: http://real.mtak.hu/34851/7/vallasszabadsag_es_egyhajzog_tortenete_magyarorszagon.pdf (2019. 10. 01.)
- Könyvszemle (1978). *Keresztény Magvető*, 84. évf. 1. sz. 78. Elérhető: http://epa.oszk.hu/02100/02190/00131/pdf/KM_1984_01_050.pdf (2019. 02. 15.)
- KUKORELLI István (2014): *Magyarországot saját alkotmánya nélkül kormányozni nem lehet. A közjogász almanachja*. Budapest, Gabriel-Méry Ratio Kiadó. 133.
- LAMM Vanda szerk. (2009): *Jogi lexikon*. Budapest, Complex. 393–394.
- MEZEY Barna (1986): A káromkodás (blaszfémia) a XVII–XVIII. század büntető jogszabályaiban. *Jogtörténeti Szemle*, 1. évf. 1. sz. 56–65.
- MOON, Sun Myung (2001): *Az Isteni Alapelv kifejtése*. Budapest, Szentlélek Társasága a Világ Kereszténységének Egyesítéséért.
- MOON, Sun Myung (2010): *Békeszerető világpolgárként*, Budapest, Egyesítő Egyház.
- VÁRI Albert (1940): Dávid Ferenc nyomain. *Keresztény Magvető*, 72. évf. 6. füz. 232–241.
- XXI. Szemelvények Kolozsvár város 1579. évi közgyűlései jegyzőkönyvéből. Dávid Ferenc letartóztatására vonatkozó határozatok Kolozsvár 1579-ki jegyzőkönyvéből (1879). *Keresztény Magvető*, 14. évf. 2. füz. 106.

Jogi forrás

2011. évi CCVI. törvény a lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról

Internetes források

- Az 1568-i tordai országgyűlés* (2018). Elérhető: <https://e-nepujasg.ro/articles/az-1568-i-tordai-orsz%C3%A1ggy%C5%B1l%C3%A9s> (2019. 02. 05.)
- Az 1568-as tordai országgyűlés határozatára emlékeztek az erdélyi unitáriusok* (2011). Elérhető: <http://tortenelemportal.hu/2011/01/az-1568-as-tordai-orszaggyules-hatarozatara-emlekeztek-az-erdelyi-unitariusok/> (2019. 02. 01.)
- Báthory Kristófarczképe és aláírása*. Elérhető: <http://keptar.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=005732> (2019. 02. 05.)

A világszintű vallásszabadság jogának történetileg egyik legnagyobb fordulópontját adó...

Blandrata György. (Wikipedia) Elérhető: https://la.wikipedia.org/wiki/Georgius_Blandrata#/media/Fasciculus:Giorgio_Biandrata.jpg (2019. 02. 05.)

Dávid Ferenc. Elérhető: www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-eletrajzi-lexikon-7428D/d-750BB/david-ferenc-75124/ (2019. 02. 15.)

Az első erdélyi fejedelem (2015). Elérhető: <https://erdelyinaplo.ro/szabadido/az-elso-erdelyi-fejedelem/print> (2019. 02. 05.)

Emlékérme-kibocsátás az egyetlen magyar alapítású egyház tiszteletére, 450 éves az unitárius egyház. (2018). Elérhető: www.mnb.hu/bankjegy-es-erme/emlekermek/2018/emlekerme-kibocsatas-az-egyetlen-magyar-alapitasu-egyhazi-tiszteletere-450-eves-az-unitarius-egyhazi (2019. 02. 15.)

NÁNÓ Csaba (2014): *Dávid Ferenc szabadsága.* Elérhető: <https://erdelyinaplo.ro/szabadido/david-ferenc-szabadsaga#> (2019. 02. 05.)

Szobrot kapott Kolozsváron az unitárius egyház alapítója (2019). Elérhető: <https://hirado.hu/kulfold/kulpolitika/cikk/2019/08/17/szobrot-kapott-kolozsvaron-az-unitarius-egyhazi-alapito/> (2019. 10. 01.)

A vallásszabadság napjává nyilvánította az Országgyűlés január 13-át (2018). Elérhető: www.parlament.hu/-/a-vallasszabadsag-napjava-nyilvanitotta-az-orszaggyules-januar-13-at (2018. 11. 30.)

A Kúria gyakorlatából

BERKES BÁLINT

A Kúria ítélkező és nemperes tanácsai 2019. szeptember 1-je és október 31-e között az Alaptörvény alapvető jogokat és kötelezéseket szabályozó Szabadság és felelősség című fejezetéhez kapcsolódóan több alapjog érvényesülését vizsgálták, így döntést hoztak a személyi szabadsághoz való jogot, a sajtó szabadságát, a tisztességes hatósági eljáráshoz való jogot, a bírósági tárgyalás nyilvánosságát és a jogorvoslathoz való jogot érintő ügyekben.

Fundamental Rights Cases Discussed at the Curia of Hungary between 1 September and 31 October 2019

Between 1 September and 31 October 2019, the adjudicating and non-litigious panels of the Curia of Hungary examined the implementation of the following fundamental rights issues: right to personal liberty [Article IV, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary] freedom of the press [Article IX, paragraph (2) of the Fundamental Law of Hungary], right to have one's affairs handled impartially, fairly and within a reasonable time by the authorities [Article XXIV, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], right to a public trial [Article XXVIII, paragraph (1) of the Fundamental Law of Hungary], and right to seek legal remedy [Article XXVIII, paragraph (7) of the Fundamental Law of Hungary].

A személyi szabadsághoz való joggal [az Alaptörvény IV. cikkének (1) bekezdése] a Kúria egy letartóztatás további fenntartásával kapcsolatos büntetőügyben foglalkozott.

Az ügy tényállása szerint az illetékes ítélőtábla végzésével a vádlott letartóztatásának indokoltságát a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 291. § (2) bekezdése alapján felülvizsgálta, és azt a vádlott vonatkozásában a Be. 552. § (2) bekezdésében írt ok alapján továbbra is fenntartotta.

A végzés ellen a vádlott védője fellebbezést jelentett be. A védő fellebbezésének indokolása szerint a vádlott személyi körülményeire, életvitelére, lakhatásának biztosított voltára, valamint a terhére rótt bűncselekmény jellegére, továbbá a letartóztatásban töltött időre is figyelemmel megállapítható, hogy a személyi szabadságot érintő kényszerintézkedéssel elérni kívánt célok bűnügyi felügyelettel is biztosíthatók. Kérése alátámasztásaként az Emberi Jogok Európai Bíróságának esetjogára, az Alaptörvény IV. cikkének (1) bekezdésére – miszerint a személyes szabadság mint alapjog csak a szükséges és arányos mértékben korlátozható –, valamint az Emberi Jogok Európai Egyezményének

5. cikkére, a Polgári és Politikai Jogok Egyezségokmányának 9. cikkére, illetve az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának határozatában és ajánlásában megfogalmazott elvek közül a legfontosabbnak tartottra – „a kényszerintézkedés alkalmazása ne legyen automatikus, a szabadságelvonás kivételes eszköz, a megvonás vagy korlátozás csak a feltétlenül szükséges esetben és csak a feltétlenül szükséges ideig tartson” – hivatkozott. A kifejtettekre tekintettel a végzés megváltoztatását, a vádlottal szemben fenntartott letartóztatás megszüntetését, a vádlottal szemben enyhébb személyi szabadságot érintő bírói engedélyes kényszerintézkedés, ingatlanra korlátozott bünygyi felügyelet elrendelését indítványozta. A Legfőbb Ügyészség átiratában a fellebbezést alaptalannak tartotta, ugyanis egyetértett a támadott végzés indokaival, és annak helybenhagyását indítványozta.

A Kúria a vádlott védőjének fellebbezését nem találta alaposnak. Végzésének indokolásában rámutatott arra, hogy az ítéletábla törvényesen járt el, amikor felülvizsgálta a vádlott letartóztatása további fenntartásának indokoltságát. A Kúria szerint helyesen állapította meg az ítéletábla a vádlott esetében, hogy a vele szemben kiszabott, 7 év fegyház fokozatban végrehajtandó szabadságvesztés olyan tartamú, amely esetében továbbra is indokolja az elrendelt kényszerintézkedés szükségességét. A Kúria azzal is egyetértett, hogy az eljárás jelenlegi szakaszában a legsúlyosabb kényszerintézkedésnek a kiszabott nem jogerős szabadságvesztés büntetés tükrében a szabadságvesztés büntetés végrehajtását biztosító szerepe is van [3017/2016. (II. 2.) AB határozat, EBH 2017.B.5.II., BH 2017.46.]. Ugyanis a bíróság a szabadlábban lévő elítélttel szemben a jogerősen kiszabott szabadságvesztés azonnali foganatba vételét rendelheti el, ha annak tartama öt év vagy ennél súlyosabb, és a bűncselekmény jellegére, az elítélt személyi és családi körülményeire tekintettel alaposan feltehető, hogy a szökésével vagy az elrejtőzésével a büntetés végrehajtása alól kivonná magát [a büntetések, az intézkedések, egyes kényszerintézkedések és a szabálysértési elzárás végrehajtásáról szóló 2013. évi CCXL. törvény (Bv.tv.) 37. § (1) bekezdésének a) pontja].

A szökés, elrejtőzés megakadályozása pedig olyan közérdek, amely megelőzi a nem jogerősen hosszabb tartamú szabadságvesztésre ítélt személyi szabadságának tisztelben tartását (BH 2017.48., BH 2017.46., EBH 2017.B.15.II.). Más megfogalmazásban a közbiztonsághoz fűződő közérdek felülírhatja a vádlott személyes szabadsághoz és biztonsághoz fűződő magánérdekét (Neumester kontra Ausztria és Bandur kontra Magyarország ügyek).

Mindez egyben azt jelenti, hogy a vádlott vonatkozásában a letartóztatás az adott esetben szükségszerű és arányos kényszerintézkedés. Az eljárás célja a személyi szabadság ennél enyhébb korlátozásával nem biztosítható (a Kúria Bpkf.II.1187/2019/2. számú végzése).

A sajtószabadság [az Alaptörvény IX. cikkének (2) bekezdése] és ahhoz kapcsolódóan a bírósági tárgyalás nyilvánossága elvének [az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdése] érvényesülését a Kúria egy ítéletáblai ítélet megsemmisítését követő eljárás meghatározása iránt indult ügyben vizsgálta.

Az alapul fekvő tényállás szerint az alperes televíziós csatorna a híradójában tudósított egy, a Kúria előtt folyó tárgyalásról, amelynek során a vádlott arcát kitakarta, de az őt kísérő büntetés-végrehajtási dolgozóját nem. A büntetés-végrehajtási dolgozó a képmása védelméhez fűződő jogának megsértése miatt bírósághoz fordult, az ügyben eljáró Fővárosi Törvényszék ítéletében az alperest elmarasztalta és sérelemdíj fizetésére kötelezte. A Fővárosi Törvényszék megállapította, hogy a felperes a képmás nyilvánosságra hozatalához nem járult hozzá, rámutatott továbbá arra, hogy nem minősül nyilvános közéleti eseménynek a tárgyalótermi jelenlét és a felperes egyedi ábrázolása sem minősíthető tömegfelvételnek. Hivatkozott továbbá az ítélet arra, hogy sem a rendőrök, sem a büntetés-végrehajtási alkalmazottak nincsenek abban a helyzetben tevékenységük ellátása során, hogy a képkészítés ellen tiltakozzanak; öncélú ábrázolásuk jogsértő.

Az alperes fellebbezése folytán a Fővárosi Ítéletábrázoló ítéletében az elsőfokú döntést helybenhagyta. A Fővárosi Ítéletábrázoló ítéletében az indokolásban kitért arra, hogy az alperes a tájékoztatási kötelezettségének akként is eleget tehetett volna, hogy a felperest felismerhetően nem jeleníti meg. Az alperes olyan eseményről nem számolt be, ami miatt a felperes kifejezetten a tudósítás középpontjába került, a konkrét esetben tehát a képmáshoz való jog védelme megalapozta a sajtószabadság érvényesülésének a korlátozását.

A Fővárosi Ítéletábrázoló ítéletével szemben az alperes mint indítványozó alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz. Az Alkotmánybíróság 23/2019. (VII. 18.) AB határozatával a Fővárosi Ítéletábrázoló ítéletét megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság kifejtette, hogy a 28/2014. (IX. 29.) AB határozata és az erre épült gyakorlata szerint, ha valamilyen médiatartalomban egy közhatalmat gyakorló személy e minőségében felismerhetővé válik, akkor önmagában a képmás védelme nem alapozza meg a sajtószabadság korlátozását. A nyilvános helyen készült, nem sértő, az érintett személyt tárgyilagosan ábrázoló felvétel általában nyilvánosságra hozható engedély nélkül, ha az a közérdeklődésre számot tartó tudósításhoz kapcsolódik, a jelenkor eseményeiről való szabad tájékoztatáshoz kötődik. Ugyanez a sajtóorgánumok oldaláról megfogalmazva azt jelenti, hogy az Alaptörvény IX. cikkének (2) bekezdésére hivatkozással fő szabály szerint szabadon közzétehetik közhatalmat gyakorló személy képmását a közhatalom gyakorlása során.

Az Alkotmánybíróság szerint a képmásvédelem csak akkor lehet a sajtószabadság valós korlátja, ha a képmás közzététele – a felismerhetővé váláson túlmutatóan – valamilyen alapjog sérelmét (különösen az emberi méltóság vagy a magánélethez való jog megsértését) vagy más alkotmányos érték sérelmét okozza. Ilyen esetekben kell a konkrét körülményeket alapul véve egyensúlyozni a sajtószabadság és a képmásvédelem eltérő szempontjai között. Külön nevesített alapjog hiányában a közhatalmat gyakorló személyek e tevékenységük során túrni kötelesek képmásuk közzétételét. Az Alkotmánybíróság kitért arra is, hogy a fénykép- és videófelvétel készítése tekintetében a szólás- és sajtószabadság gyakorlásának mércéi eltérnek egyfelől a bírósági tárgyalóterem és tárgyalás, másfelől az egyéb helyszínek (jellemzően nyilvános köz-

területek) és ott zajló közéleti események kontextusában. A tárgyalás nyilvánossága – mint az Alaptörvény XXVIII. cikkének (1) bekezdésében is nevesített garanciális alapelv – mindenekelőtt a tárgyalóterem nyilvánosságát, a bírósági eljárás és döntés figyelemmel követhetőségét jelenti. Alapvető indoka nem a közéleti vita általános információs érdeke, hanem az eljárásban érintettek védelme azzal, hogy jogaikról a bíróság a tárgyalás nyilvánosságának színe előtt döntsön.

Az Alkotmánybíróság akként összegezte döntését, hogy a bírósági döntések kizárólag az indítványozó személyiségi jogainak megsértését vizsgálták, azt, hogy képmását akarata ellenére közzétették. A bírósági döntés semmilyen formában nem tartalmazott olyan elemet, ami az indítványozó emberi méltóságának sérelmére utalhatna. A bíróság nem állapított meg olyan körülményt, amely szerint a képmásáról készült felvétel megalázó, sértő vagy egyébként az emberi méltóságba ütköző lehetne. Az Alkotmánybíróság rámutatott arra, hogy a közhatalmat gyakorló személy e minőségében folytatott tevékenységének képi bemutatása csak akkor ütközik akadályba, ha ennek külön alkotmányos indoka van. Az igazságszolgáltatás rendje és a bíróság függetlensége igazolhatja a sajtószabadság korlátozását a tárgyalóteremben, de önmagában a felismerhetővé válás nem ilyen ok.

A fentiek alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozónak az Alaptörvény IX. cikkének (2) bekezdésében rögzített jogát sértette a Fővárosi Ítéletábla ítélete, ezért azt megsemmisítette. Az Alkotmánybíróság határozatában csak a Fővárosi Törvényszék ítéletét helybenhagyó ítéletáblai ítéletet semmisítette meg, tehát az elsőfokú ítéletet nem érintette. A Kúria úgy ítélte meg, hogy az alkotmányjogi panasz orvoslása érdekében hatályon kívül helyezi az elsőfokú ítéletet is annak érdekében, hogy a felek az új eljárásban is élni tudjanak az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdésében foglalt jogorvoslathoz való jogukkal. A Kúria az új eljárásra a Fővárosi Törvényszéknek azt az iránymutatást adta, hogy az Alkotmánybíróság 23/2019. (VII. 18.) AB határozatában adott alkotmányértelmezés szerint járjon el, és döntésében vegye figyelembe, hogy a közhatalmat gyakorló személy a bírósági tárgyaláson sem hivatkozhat alappal a képmása védelméhez fűződő személyiségi jog sérelmére pusztán amiatt, mert egy médiatartalomban felismerhetővé válik (a Kúria Kpkf.IV.37.901/2019/3. számú végzése).

A tisztességes hatósági eljáráshoz való jogot (az Alaptörvény XXIV. cikke) a Kúria egy építési ügyben hozott határozat bírósági felülvizsgálata iránti perben értelmezte. A Kúria végzésének indokolásában kifejtette, hogy az elsőfokú bíróság a másodfokú bíróság által helybenhagyott végzésével a keresetlevelet a közigazgatási perrendtartásról szóló 2017. évi I. törvény (Kp.) 48. § (1) bekezdése l) pontjának második fordulatára tekintettel utasította vissza arra figyelemmel, hogy a felperesek a keresetlevelet ugyan elektronikus úton, de nem jogszabályban meghatározott módon terjesztették elő. Az elektronikus ügyintézés részletszabályairól szóló 451/2016. (XII. 19.) Korm. rendelet 7. § (1) bekezdésének c) pontja szerint ha az ügyfél úgy kíván e-Papír szolgáltatás útján beadványt benyújtani, hogy az ügyre vonatkozóan az elektronikus

ügyintézést biztosító szerv a 115. vagy 116. § szerinti szolgáltatás szerinti űrlapot rendszeresít, – ha jogszabály eltérően nem rendelkezik – a beadványt be nem nyújtottak kell tekinteni, és az elektronikus ügyintézést biztosító szerv erről, valamint az irat benyújtásának lehetséges módjáról az ügyfelet a kapcsolattartásra szolgáló elérhetőségén a beadvány előterjesztésétől számított nyolc napon belül tájékoztatja. A felperesek jogi képviselője nem az elsőfokú építésügyi hatóság által rendszeresített ÁNYK-űrlapon, de e-Papír szolgáltatáson keresztül, elektronikus úton nyújtotta be keresetlevelét, az alperes elektronikus ügyintézési rendszere a beadványt befogadta, az alperestől a felperes a Korm. rendelet 7. § (1) bekezdése c) pontjának utolsó fordulata szerinti tájékoztatást nem kapott.

A Kúria határozatában megállapította, hogy az alperes vonatkozó határozata olyan jogorvoslati tájékoztatást adott, amely bár tartalmazta, hogy a jogi képviselővel eljáró fél a keresetlevelet az elektronikus ügyintézés szabályai szerint köteles benyújtani, de nem tartalmazta, hogy a felpereseknek az elsőfokú hatóság honlapján található speciális formanyomtatványon kell benyújtaniuk beadványukat. A keresetlevél előterjesztését követően az alperes a Korm. rendelet 7. § (1) bekezdésének c) pontjában foglaltak ellenére nem tájékoztatta a felperesek jogi képviselőjét arról, hogy a beadvány benyújtása nem megfelelő.

A jogorvoslati tájékoztatás jogszerűsége nem függetleníthető attól, hogy a közigazgatási eljárásban kötelezően érvényesülnie kell a tisztességes ügyintézéshez való jognak és a tájékoztatáshoz való jognak. A Legfelsőbb Bíróság 7/2010. (XI. 8.) KK véleménye szerint a közigazgatási szerv téves tájékoztatása miatt az ügyfelet nem érheti joghátrány. A konkrét ügy egyedi mérlegelése során a bíróság juthat arra a következtetésre – ahogyan az adott ügyben a Kúria is tette –, hogy a téves tájékoztatás a hiányos tájékoztatást is magában foglalja.

A Kúria megítélése szerint amennyiben az elektronikus ügyintézést biztosító szerv által rendszeresített, speciális, de jogszabály által pontosan meg nem határozott űrlapon kell az ügyfélnek beadványát benyújtania, a jogorvoslatról szóló tájékoztatásnak az ügyféllel való együttműködési kötelezettség keretében és azért is, mert a jogorvoslathoz való jog érvényesülését elő kell segítenie a hatóságnak, magában kell foglalnia az elektronikus ügyintézést biztosító szerv által rendszeresített űrlapról és annak elérhetőségéről való pontos tájékoztatást. Nem várható el az ügyféltől a közigazgatási jog területén számos különböző ágazati szabály meglétére tekintettel, hogy tisztában legyen azzal, hogy mely szerv milyen speciális űrlapot rendszeresített és az pontosan hol érhető el. Az erről való tájékoztatás hiányában sérül a felperesek tisztességes eljáráshoz való joga. A Kúria álláspontja szerint a Korm. rendelet 7. § (1) bekezdésének c) pontja Alaptörvénnyel összhangban álló értelmezése alapján amennyiben az elektronikus űrlapot rendszeresített hatóság azt észleli, hogy az ügyfél nem a megfelelő módon nyújtotta be a beadványát, úgy az erről való tájékoztatástól akkor sem tekinthet el, ha a kereset benyújtására nyitva álló határidő a végéhez közeledik. A hatóság ezirányú mulasztása miatt az ügyfél jogorvoslathoz való joga nem sérülhet.

Mindezekre figyelemmel a Kúria a Kp. 121. § (1) bekezdése alapján az első- és a másodfokú bíróság végzését hatályon kívül helyezte, továbbá az elsőfokú bíróságot új eljárás lefolytatására és új határozat hozatalára utasította. Az új eljárás lefolytatása során az elsőfokú bíróság nem értékelheti a felperesek terhére azt, hogy a keresetlevelet nem az alperes által rendszeresített formanyomtatványon nyújtották be. Amennyiben egyéb, tartalmi okból szükséges a felperes hiánypótlásra való felhívása, annak az elsőfokú bíróság tegyen eleget, ellenkező esetben folytatni kell az eljárását (a Kúria Kfv. III.37.971/2019/3. számú végzése).

A jogorvoslathoz való jog [az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdése] kérdésköre a Kúria előtt két ügyben merült fel.

Az első ügyben a Kúria egy kártérítési határozat hatályon kívül helyezése iránti perben hozott ítéletének indokolásában rámutatott arra, hogy a felperes a felülvizsgálati kérelmében alaptalanul sérelmezte – a munkakörében történő eljárása során okozott kár miatt – a munkáltatója ellen indított kártérítési perbe való beavatkozásról történő értesítés hiányának a kármegosztás körében történő helytelen értékelését. Az elsőfokú bíróság ítéletének indokolásában helytállóan állapította meg, hogy a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvény (Pp.) 58. § (1) bekezdésében szabályozott perbehívás a fél számára nem kötelező, csupán lehetőség, amelynek elmulasztása önmagában nem ad alapot a kármegosztásra. A felperesnek az Alaptörvény XXVIII. cikkének (7) bekezdésében biztosított jogorvoslati joga a felperes büntetőjogi felelősségének megállapítására irányuló büntetőeljárásban, illetve a felperes és a munkáltató alperes közötti jelen munkaügyi perben is biztosított volt, érdemi védekezését és álláspontját ezen eljárások alatt terjeszthette elő.

A felperes alaptalanul panasolta, hogy a kártérítési eljárás során a tényállásfelderítési kötelezettség elmulasztásra került volna. Helytálló az eljárt bíróságok azon álláspontja, amely szerint a munkáltató mindent megtett a tényállás felderítése körében, így beszerezte a polgári és büntetőeljárás iratait, valamint a felperest is nyilatkoztattatásra hívta fel, amely garanciális jogával azonban a felperes nem élt, bizonyítási indítványt nem terjesztett elő. Az ekként rendelkezésre álló jogerős bírósági ítéletek alapján a felperes magatartásának szándékossága, valamint e magatartás és a kár közötti okozati összefüggés bizonyított volt. Alaptalan volt a felperes sértetti közrehatásra történő hivatkozása is. Az ítéltábla jogerős ítéletében kifejtette, hogy a kártérítés alapját képező testi sérülést a felperes a gerincbe térdeléssel és a megbilincseléssel okozta, míg a személyiségi jogsértés e magatartásokon túl a sértett előállításával valósult meg. Az emberi méltóság megsértése mint személyiségi jogi sérelem abszolút szerkezetéből következően a közrehatás értékelése kizárt, így kármegosztás alapjául sem szolgálhat.

Megalapozatlan volt a felperes azon érvelése is, hogy a felperesnek csupán a polgári eljárásjog szabályai szerinti magatartása volt vizsgálható és a bűnösség megállapításán túl a büntetőügy iratai figyelmen kívül hagyandóak lennének. A felperest a büntető bíróság hivatali visszaélés és hivatalos eljárásban elkövetett bántalmazás büntette miatt jogerősen elítélte, amely bűncselekmény alapjául szolgáló szándékos

magatartással összefüggésben keletkezett a sérült kára. Ebből következően az eljárt bíróságok jogszabálysértés nélkül állapították meg, hogy nem voltak figyelmen kívül hagyhatók a büntetőeljárásban beszerzett bizonyítékok, ezért a polgári peres eljárás során magát a szándékos bűncselekmény elkövetését a munkáltató már megalapozottnan nem vitathatta.

Az eljárt bíróságok a Pp. 54. § (1) bekezdésében szabályozott beavatkozás lehetőségéről történő értesítés hiányát az együttműködési kötelezettség megsértéseként értékelve kármegosztást alkalmaztak, amely körben ítéletüket a Pp. 221. § (1) bekezdésének megfelelően, kellő részletességgel indokolták. A felperes e körben előterjesztett felülvizsgálati érvelése megalapozatlan volt, az általa előadottak az alperesre terhesebb kármegosztást nem alapoznak meg. A fentiekre tekintettel a Kúria a jogerős ítéletet a Pp. 275. § (3) bekezdése alapján hatályában fenntartotta (a Kúria Mfv. II.10.049/2019/4. számú ítélete).

A második ügyben a Kúria egy kártérítési perben hozott hatályon kívül helyezős és új eljárásra utasító végzésének indokolásában leszögezte, hogy az elsőrendű alperesi állami tulajdonú vállalat magatartásának vizsgálata tekintetében helyes az a kiindulási pont, hogy a fellebbezési jog a jogorvoslathoz való alapvető jog adta cselekvési lehetőség, ebből következően gyakorlása önmagában jogszerű. A fellebbezési joggyakorlás azonban csak addig fogadható el és tekinthető jogszerűnek, amíg nem ütközik a visszaélésszerű joggyakorlás tilalmába, amíg nem irányul az adott jog társadalmi rendeltetésével össze nem férő célra, különösen más személy jogainak, törvényes érdekeinek csorbítására vagy illetéktelen előnyök szerzésére. Az Alaptörvény a XXVIII. cikkének (7) bekezdésében nemcsak deklarálja a jogorvoslathoz való alapvető jogot, de egyben meghatározza a fogalmát és társadalmi rendeltetését is, ami nem más, mint a jogot vagy jogos érdeket sértő (vagy annak vélt) határozattal szemben a sérült jog vagy jogos érdek orvoslása. Hangsúlyozta a Kúria, hogy amennyiben a fellebbezésre jogosult személy e jogát visszaélésszerűen gyakorolja, részéről a jogorvoslati lehetőség igénybevétele nem fér össze annak társadalmi rendeltetésével, kártérítési felelősséget alapozhat meg.

Osztotta a Kúria a felülvizsgálati kérelem hivatkozását arra, hogy a felperes által kezdeményezett használatbavételi engedélyezési eljárásban az elsőrendű alperes fellebbezési joga gyakorlásával nem úgy járt el, ahogy az az adott helyzetben elvárható, a számára nyitva álló jogorvoslatot megállapíthatóan a rendeltetésétől eltérő, azzal össze nem férő célra vette igénybe. Alátámasztotta a fellebbezési jog visszaélésszerű gyakorlását az elsőrendű alperes részéről az azonos tárgykörbe tartozó nyilatkozatainak ellentmondásossága, nem egyértelmű, illetve utóbb módosított tartalma.

Megállapítható, hogy az elsőrendű alperes és jogelődje fellebbezései, bejelentései ellentmondásosságuk, nem kellően egyértelmű tartalmuk miatt egyáltalán nem voltak alkalmasak a hatósági eljárás előbbre vitelére. A perbeli megállapodással és egymással is ellentétes tartalmú, az elsőrendű alperesnek a szerződéses jogokra, kötelezettségekre, a hiányzó tulajdonosi, illetve vagyonkezelői hozzájárulásra vonatkozó nem egyértelmű és nem következetes nyilatkozataiból nem lehetett következtetni

a fellebbezési joggyakorlás társadalmi rendeltetésével összeférő céljára. Helyesen utalt a felperes az elsőrendű alperest szerződő félként terhelő együttműködési kötelezettségre is, illetve arra, hogy jogai jóhiszemű és tisztességes gyakorlására adat nem merült fel a perben. Az elsőrendű alperes fellebbezési joga tekintetében nem állapítható meg, hogy joggyakorlása az általa sérültnek jelzett jog, jogos érdek szükséges, ennél fogva hatékony és mielőbbi orvoslására irányult volna. Az elsőrendű alperes a jogorvoslat adta cselekvési lehetőséggel nem annak társadalmi rendeltetése szerint élt, eljárásának egyedüli tényleges és előre látható eredménye a felperes által kezdeményezett használatbavételi engedélyezési eljárás elhúzódása volt.

Hangsúlyozta a Kúria, hogy a jogorvoslathoz való jog tényleges és hatékony érvényesülése nem csupán a jogalkotóval szemben fennálló követelmény, hanem az Alaptörvény 28. cikkéből következően a jogszabályok értelmezése során a jogalkalmazó szerveket is kötelezi. A jogbiztonság és a jogorvoslat hatékonysága ellen hat, lerontja azok érvényesülését, amennyiben a hatóság jogalkalmazó tevékenysége során nem nyomban tárja fel a kérelem valamennyi hibáját és hiányosságát, hanem adott ügyben többszöri intézkedéssel jelöli meg az engedélyezési kérelem olyan hiányosságát, amelyet már eredetileg is észlelhetett volna, de amelyre korábbi döntésében nem hivatkozott, és az újonnan azonosított hiányosságra alapítottan a kérelem teljesítését megtagadja. Amennyiben a hatóság nem így jár el, nem tárja fel lehetőség szerint egy intézkedéssel, illetve egy eljárás keretében a kérelem valamennyi álláspontja szerint korrigálást igénylő hiányát, a kérelmező jogorvoslati lehetősége illuzórikussá, fölöslegessé válik, mivel nem tudhatja, milyen egyéb ok akadályozza a kérelme teljesítését, még ha adott jogorvoslati eljárást sikerrel is kezdeményez.

Mindezekre tekintettel az alperesek jogellenes magatartásának hiányára hivatkozással tévesen rendelkezett a másodfokú bíróság a keresetet elutasító elsőfokú ítélet helybenhagyásáról, ezért a Kúria a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, és az ügyben eljárt másodfokú bíróságot új eljárásra és új határozat hozatalára utasította (a Kúria Pfv.VII.21.050/2019/7. számú végzése).

Az internetes keresőmotor működtetőjének az adatvédelmi szabályok betartásáért való felelősségének a terjedelme a harmadik fél által közzétett weboldalakra mutató keresési eredmények tekintetében

LEHÓCZKI BALÁZS

A Bíróság a Google Spain és Google ügyben 2014. május 13-án meghozott ítéletében¹ kimondta, hogy az uniós adatvédelmi irányelv² alapján az internetes keresőmotor működtetője felelős a harmadik fél által közzétett weboldalakon megjelenő személyes adatokat érintő, általa végzett adatkezelésért. Ezzel összefüggésben a Bíróság pontosította, hogy amennyiben egy személy neve alapján indított keresés nyomán megjelenő találati listán egy olyan weboldalra mutató link szerepel, amely a kérdéses személyre vonatkozó információkat tartalmaz, az érintett közvetlenül megkeresheti a működtetőt, vagy ha az kérelmének nem ad helyt, a hatáskörrel rendelkező hatóságokhoz fordulhat annak érdekében, hogy – bizonyos feltételek fennállása esetén – töröljék ezt a linket a találati listáról.

Két, szintén a Google-lel kapcsolatos, Franciaországból érkezett ügyben 2019. szeptember 24-én meghozott ítéleteiben³ a Bíróság új elemekkel bővítette az internetes keresőmotor működtetőjének a személyes adatok védelme területén fennálló felelősségére vonatkozó ítélkezési gyakorlatát. A Bíróság egyrészt kimondta, hogy a személyes adatok védelmével kapcsolatos uniós jogszabályok⁴ által előírt, a különleges adatok bizonyos kategóriáinak kezelésére fő szabály szerint vonatkozó tilalom a keresőmotorok működtetőire is alkalmazandó. A Bíróság ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a különleges adatokat tartalmazó weboldalakra mutató linkeknek a találati listáról való törlésére irányuló kérelem elbírálásának keretében mérlegelni kell egymással szemben a törlést kérő személy és az ezen információk iránt esetlegesen érdeklődő internethasználók alapvető jogait.

Másrészről a keresőmotor működtetője említett felelősségének területi terjedelmével összefüggésben a Bíróság megállapította, hogy e működtető

1 A Bíróságnak a C-131/12. sz. ügyben 2014. május 13-án meghozott ítélete.

2 A 95/46/EK irányelv.

3 A Bíróságnak a C-136/17. és a C-507/17. sz. ügyekben 2019. szeptember 24-én meghozott ítéletei.

4 A 95/46/EK irányelv, valamint az azt 2018. május 25-i hatállyal felváltó 2016/679/EU rendelet (az Általános Adatvédelmi Rendelet).

nem köteles elvégezni a linkek közüli törlést a keresőmotorjának valamennyi változatán. A Bíróság szerint ugyanakkor a keresőmotor működtetője köteles e törlést a keresőmotor tagállamok szerinti változataira alkalmazni, olyan intézkedésekkel együtt, amelyek eltántorítják az internethasználókat attól, hogy a tagállamok valamelyikéből hozzáférjenek a szóban forgó, e keresőmotor Unión kívüli változatain elérhető linkekhez.

The scope of the internet search engine operator's responsibility for compliance with data protection rules as regards search results pointing to web pages published by third parties

By its judgment of 13 May 2014 in the Google Spain and Google case⁵ the Court set out that, under the EU data protection directive⁶, an internet search engine operator is responsible for the processing that it carries out on personal data which appear on web pages published by third parties. Thus, if, following a search made on the basis of a person's name, the list of results displays a link to a web page which contains information on the person in question, that data subject may approach the operator directly and, where the operator does not grant his request, bring the matter before the competent authorities in order to obtain, under certain conditions, the removal of that link from the list of results.

By two judgments of 24 September 2019 in two French cases over Google⁷, the Court added new elements to its case-law on the internet search engine operator's responsibility for protecting personal data. On the one hand, the Court ruled that the personal scope of the prohibition, which, under EU law on the protection of personal data⁸, applies as a general rule to processing certain categories of sensitive personal data, also encompasses the operators of search engines. Moreover, the Court pointed out that, in the context of a request for de-referencing regarding sensitive data, a balance must be struck between the fundamental rights of the person requesting the de-referencing and those of internet users potentially interested in that information.

On the other hand, as to the territorial scope of the internet search engine operator's responsibility at issue, the Court set out that the operator is not required to carry out a de-referencing on all versions of its search engine. It is, however, required to carry out that de-referencing on the versions which specifically target the general public of any of the EU member states, and to discourage internet users from gaining access, from one of the member states, to de-referenced links appearing on versions of that search engine outside the EU.

5 Judgment of 13 May 2014 in case C-131/12.

6 Directive 95/46/EC.

7 Judgments of 24 September 2019 in cases C-136/17 and C-507/17.

8 Directive 95/46/EC, repealed with effect from 25 May 2018, from which date Regulation 2016/679/EU (the GDPR Regulation) applies.

Bevezetés⁹

Az Európai Bíróság (a továbbiakban: a Bíróság) a Google Spain és Google ügyben 2014. május 13-án meghozott ítéletében¹⁰ kimondta, hogy az európai uniós adatvédelmi irányelv¹¹ alapján az internetes keresőmotor működtetője felelős a harmadik fél által közzétett weboldalakon megjelenő személyes adatokat érintő, általa végzett adatkezelésért. Ezzel összefüggésben a Bíróság pontosította, hogy amennyiben egy személy neve alapján indított keresés nyomán megjelenő találati listán egy olyan weboldalra mutató link szerepel, amely a kérdéses személyre vonatkozó információkat tartalmaz, az érintett közvetlenül megkeresheti a működtetőt, vagy ha az kérelmének nem ad helyt, a hatáskörrel rendelkező hatóságokhoz fordulhat annak érdekében, hogy – bizonyos feltételek fennállása esetén – töröljék ezt a linket a találati listáról.

A keresőmotor működtetője felelősségének a mértékét illetően a Bíróság a szóban forgó ítéletében megállapította, hogy bizonyos feltételek teljesülése esetén az internetes keresőmotor működtetője köteles arra, hogy egy személy nevére való keresés nyomán megjelenő találati listáról törölje a harmadik fél által közzétett és e személyvel kapcsolatos információkat tartalmazó weboldalakra mutató linkeket. A Bíróság hozzátette, hogy ez a kötelezettség abban az esetben is fennállhat, ha ezt a nevet vagy az ilyen információkat korábban vagy egyidejűleg nem törölték ezekről a weboldalakról, mégpedig adott esetben akkor is, ha önmagában az említett oldalakon történő közzététel jogszerű.

Mivel azonban a linkek találati listáról való, különösen a magánélet tiszteletben tartásához való jog és a személyes adatok védelméhez való jog védelmének biztosítására irányuló törlése hátrányosan érintheti azon internethasználók jogos érdekeit, akiknek esetleg érdekük fűződik a kérdéses információhoz való hozzáféréshez, a Bíróság megállapította, hogy meg kell találni a megfelelő egyensúlyt ezen érdekek, valamint az említett alapvető jogok között. E tekintetben a Bíróság rámutatott arra, hogy bár fő szabály szerint az érintettet megillető jogok megelőzik az internethasználók említett érdekeit, a szóban forgó egyensúly azonban egyes egyedi esetekben a kérdéses információ jellegétől, illetve attól is függhet, hogy az információ mennyire érzékeny az érintett személy magánélete szempontjából, illetve hogy a nyilvánosságnak milyen érdeke fűződik ezen információ megszerzéséhez, ami többek között attól függően változhat, hogy e személy játszik-e valamilyen közéleti szerepet.

Annak kapcsán, hogy az irányelv alapján az érintett kérheti-e, hogy az ilyen találati listáról egyes weboldalakra mutató linkeket töröljenek azzal az indokkal, hogy egy bizonyos idő elteltével az ott szereplő, a személyével kapcsolatos információk tárolásának megszüntetését kívánja, a Bíróság rámutatott arra, hogy ha az érintett által benyújtott kérelem nyomán megállapítást nyer, hogy e linkek listán való feltüntetése aktuálisan már összeegyeztethetetlen az irányelvvvel, akkor az e listán szereplő

9 A Bevezetésben ismertetettek a Bíróság 2014. május 13-ai 70/14. sz. sajtóközleményén alapulnak.

10 A Bíróságnak a C-131/12. sz. ügyben 2014. május 13-án meghozott ítélete.

11 A 95/46/EK irányelv.

információkat és linkeket törölni kell onnan. A Bíróság ezzel összefüggésben megállapította, hogy idővel még a pontos, nem hibás adatokat érintő, eredetileg jogszerű adatkezelés is összeegyeztethetlenné válhat az irányelvvel, ha úgy tűnik, hogy ezen adatok az ügy körülményeinek összessége alapján a gyűjtésük vagy kezelésük céljára és az eltelt időre tekintettel nem megfelelőek, nem vagy már nem relevánsak, illetve túlzott mértékűek. A Bíróság hozzátette, hogy a keresőmotor működtetőjének adatkezelésével szemben az érintett által benyújtott kérelem elbírálása során többek között azt kell vizsgálni, hogy e személynek joga van-e ahhoz, hogy a vele kapcsolatos információkat aktuálisan már ne lehessen a neve alapján indított keresés nyomán megjelenő találati lista segítségével a nevével összekapcsolni. Ha ez így van, akkor az ilyen információkat tartalmazó weboldalakra mutató linkeket törölni kell erről a találati listáról, kivéve, ha valamilyen sajátos ok, például e személy közéletben játszott szerepe igazolja a nyilvánosság ahhoz fűződő nyomós érdekét, hogy ezekhez az információkhoz egy ilyen keresés segítségével hozzá lehessen férni.

Jóllehet a Google Spain és Google ügyben a Bíróság megteremtette az irányelv a keresőmotor működtetőjével szembeni érvényesíthetőségének a jogi kereteit, a vonatkozó jogi szabályozás összetettsége és szerteágazósága ugyanakkor értelemszerűen nem tette lehetővé az uniós bírák számára, hogy e kérdéskör valamennyi aspektusát lefedő ítéletet hozzanak. A kérdéses ítéletben emellett a Bíróság nem vállalkozhatott arra sem, hogy a keresőmotor működtetője tevékenységének az internet jellegével összefüggő valamennyi területi jellemzőjét figyelembe vegye.

Ezzel összefüggésben a Conseil d'État (a francia államtanács) a különleges adatok a keresőmotor működtetője általi kezelésével, valamint a személyes adatok törlésére vonatkozó kötelezettség területi hatályával kapcsolatban kereste meg két ügyben a Bíróságot.

A C-136/17. sz. GC és társai ügyben felmerült kérdések¹²

G. C., A. F., B. H. és E. D. a Conseil d'État (államtanács) előtt keresetet indítottak a Commission Nationale de l'informatique et des Libertés-vel (adatvédelmi hatóság, Franciaország, CNIL) szemben azon négy határozat kapcsán, amelyekkel a CNIL megtagadta a Google arra való kötelezését, hogy intézkedjen az említett személyek neve alapján végzett keresés eredményeként megjelenített találati listán feltüntetett különböző linkek törlése érdekében.

G. C. konkrétan egy olyan link törlését kérte, amely egy 2011. február 18-án a Youtube-ra álnév alatt feltöltött olyan szatirikus fotómontázsra mutat, amely őt egy önkormányzat polgármestere mellett tünteti fel, akinek G. C. a hivatalvezetője volt, kifejezetten utalva a köztük állítólagosan fennálló intim kapcsolatra, valamint e kapcsolatra az ő politikai karrierjére való kihatására. E fotómontázst azon helyhatósági választások választási kampánya során tették fel az internetre, amely választáso-

¹² A C-136/17. sz. G. C. és társai ügy bemutatása a Bíróság 2019. szeptember 24-ei 113/19. sz. sajtóközleményén alapul.

kon G. C. jelöltként indult. A link törlése iránti kérelmének elutasítása időpontjában az érintett nem volt megválasztott helyhatósági képviselő, sem ilyen képviselői helyre jelölt személy, és már nem volt a helyi önkormányzat polgármesteri hivatalának vezetője sem.

A. F. a *Libération* című napilapnak a szcientológiai egyház egyik híve által 2006 decemberében elkövetett öngyilkossággal kapcsolatos, 2008. szeptember 9-ei cikkére mutató, a Centre Contre les Manipulations Mentales (CCMM, Franciaország) honlapján megjelenített linkek törlését kérte. A. F.-et ebben a cikkben a szcientológiai egyház PR-felelőseként említik, amely hivatás gyakorlásával azóta felhagyott.

B. H. olyan cikkekre, főként sajtócikkekre mutató linkek törlését kérte, amelyek a republikánus párt (PR) finanszírozásával kapcsolatos, 1995 júniusában indított vizsgálóbírói eljárásra vonatkoztak, amelynek keretében öt több üzletemberrel és politikussal együtt vizsgálat alá vonták. Az öt érintő eljárást okafogyottság miatt 2010. február 26-án végzéssel lezárták. A vitatott linkek többsége olyan cikkekre mutat, amelyek a vizsgálat megindítása idején születtek, és így nem tartalmazzák az eljárás kimenetelére vonatkozó információkat.

E. D. a *Nice Matinben* és a *Le Figaróban* megjelent két cikkre mutató linkek törlését kérte, amely cikkek azon büntetőeljárás tárgyalásáról tudósítanak, amelynek során öt hét év szabadságvesztésre, továbbá tíz év bűnügyi felügyelet mellékbüntetésre ítélték, 15 éves kiskorúak ellen elkövetett szexuális bűncselekmények miatt. E bírósági tudósítások egyike ezenfelül E. D.-re vonatkozóan több olyan intim részletet is említ, amelyre az eljárás során derült fény.

Ezzel kapcsolatban a Conseil d'État (államtanács) a személyes adatok védelméről szóló uniós jogszabályok¹³ értelmezésére irányuló több kérdést terjesztett a Bíróság elé. A Conseil d'État (államtanács) különösen arra kívánt választ kapni, hogy az adatok bizonyos különleges kategóriái (például a politikai véleményre, vallási vagy világnézeti meggyőződésre és a szexuális életre vonatkozó adatok) alá tartozó adatok kezelésére vonatkozó, más adatkezelőkkel szemben előírható tilalom a keresőmotor működtetőjére is alkalmazandó-e, tekintettel annak felelősségi körére, hatásköreire és különleges lehetőségeire.

A Bíróságnak a G. C. és társai ügyben hozott ítélete

2019. szeptember 24-én meghozott ítéletében a Bíróság mindenekelőtt emlékeztetett arra, hogy az irányelv alapján bizonyos kivételekkel és eltérésekkel a tagállamok megtilthatják az olyan személyes adatok kezelését, amelyek a faji vagy etnikai hovatartozásra, a politikai véleményre, a vallási vagy világnézeti meggyőződésre,

13 A Bíróság a feltett kérdéseket a 95/46/EK irányelv szempontjából vizsgálta, ugyanakkor az elemzése során figyelembe vette az ezen irányelvet 2018. május 25-ei hatállyal felváltó 2016/679/EU rendelet (az Általános Adatvédelmi Rendelet) rendelkezéseit is annak érdekében, hogy a válaszai mindenképpen hasznosak legyenek a kérdést előterjesztő bíróság számára.

a szakszervezeti tagságra, az egészségi állapotra vagy a szexuális életre vonatkoznak. Ezenfelül a bűncselekményekre, büntetőítéletekre vagy biztonsági intézkedésekre vonatkozó adatok kezelése kizárólag a hatóság ellenőrzése mellett – vagy külön eltérés szerint – történhet, és a büntetőítéletekről teljes körű nyilvántartást csak a hatóság ellenőrzésével lehet vezetni.

A Bíróság szerint e tilalom és e korlátozások – az uniós jogban előírt kivételekkel – az ilyen adatkezelést végző valamennyi adatkezelőre alkalmazandók.

A Bíróság – visszautalva a Google Spain és Google ügyben hozott ítéletére – hangsúlyozta ugyanakkor, hogy a keresőmotor működtetőjének felelőssége nem az említett rendelkezések szerinti személyes adatoknak valamely harmadik fél által közzétett weboldalon való fellelhetőségén, hanem e weboldal találati listán való feltüntetésén, és konkrétabban az ilyen weboldalra mutató linknek valamely keresés eredményeként az internethasználók számára megjelenített találati listán való feltüntetésén alapul. A tilalom vagy a korlátozások tehát a találati listán való e feltüntetés alapján alkalmazandók e működtetőre, és következésképpen azáltal, hogy az érintett által előterjesztett kérelem nyomán és a hatáskörrel rendelkező nemzeti hatóságok ellenőrzése mellett e működtető vizsgálatot folytat.

A Bíróság ezt követően a különleges adatok kezelése vonatkozásában is kimondta, hogy jóllehet fő szabály szerint az érintettet megillető jogok megelőzik az internethasználók tájékozódási szabadságát, ez az egyensúly a kérdéses információ jellegétől, illetve attól is függhet, hogy az információ mennyire érzékeny az érintett személy magánélete szempontjából, illetve hogy a nyilvánosságnak milyen érdeke fűződik ezen információ megszerzéséhez, ami többek között attól függően változhat, hogy e személy játszik-e valamilyen közéleti szerepet.

A Bíróság így megállapította, hogy a különleges adatokat közlétező weboldalra mutató link törlése iránti kérelem elbírálásakor a keresőmotor működtetőjének – az adott ügy valamennyi releváns körülménye alapján, és figyelembe véve az érintett személy magánéletének tiszteletben tartásához és személyes adatainak védelméhez való alapvető jogaiiba való beavatkozás súlyosságát – meg kell vizsgálnia, hogy e linknek az érintett személy neve alapján végzett keresés nyomán megjelenített találati listán való feltüntetése feltétlenül szükséges-e azon internethasználók tájékozódás szabadságához való jogának gyakorlása céljából, akiknek esetleg érdekük fűződik ahhoz, hogy az ilyen keresés alapján hozzáférjenek e weboldalhoz.

Mindazonáltal ha az adatkezelés az érintett személy által egyértelműen nyilvánosságra hozott adatokra vonatkozik, a keresőmotor működtetője jogosult visszautasítani a link törlése iránti kérelem teljesítését, amennyiben az adatkezelés egyúttal a jogszerű adatkezelés többi feltételének is eleget tesz, és feltéve, hogy az érintett személy nem jogosult arra, hogy a sajátos helyzetével kapcsolatos lényeges jogos érdekből tiltakozzon ezen adatkezeléssel szemben.

A valamely konkrét személy elleni büntetőeljárásra vonatkozó olyan információkat közlétező weboldalakkal összefüggésben, amelyek ezen eljárás korábbi szakaszára vonatkoznak, és már nem tükrözik az aktuális helyzetet, a Bíróság kimondta,

hogy a keresőmotor működtetőjének feladata annak megvizsgálása, hogy e személy jogosult-e arra, hogy a szóban forgó információt a neve alapján végzett keresés eredményeként megjelenített találati lista segítségével aktuálisan már ne lehessen a nevével összekapcsolni. E jogosultság megvizsgálásakor a keresőmotor működtetőjének tekintettel kell lennie az ügy összes körülményére, így különösen a szóban forgó jogsértés jellegére és súlyára, az említett eljárás lefolyására és kimenetelére, az eltelt időre, e személy közéleti szerepére és a múltban tanúsított magatartására, a nyilvánosságának a kérelem időpontjában fennálló érdekére, a közzététel tartalmára és formájára, valamint az említett személyre gyakorolt hatásokra.

A keresőmotor működtetője tehát köteles teljesíteni a valamely természetes személy elleni bírósági eljárásra, valamint – adott esetben – az annak során hozott büntetőítéletre vonatkozó információkat tartalmazó weboldalakra mutató linkek törlése iránti kérelmeket, ha ezek az információk a szóban forgó bírósági eljárás korábbi szakaszára vonatkoznak, és ezen eljárás kimenetelére tekintettel már nem tükrözik az aktuális helyzetet, amennyiben megállapítást nyer, hogy az ügy összes körülményére tekintettel az érintett személy alapvető jogai elsőbbséget élveznek az esetlegesen érdekelt internethasználók alapvető jogaival szemben.

A Bíróság emellett kifejtette, hogy még ha a keresőmotor működtetője meg is állapítja, hogy az érintett személy nem jogosult az ilyen linkek töröltetésére, mivel a szóban forgó link megjelenítése feltétlenül szükségesnek bizonyul az e személy magánélet tisztelgetéséhez és személyes adatok védelméhez való jogának az esetlegesen érdekelt internethasználók tájékozódási szabadságával való összeegyeztetéséhez, e működtető mindenképpen köteles legkésőbb a link törlése iránti kérelem alkalmával oly módon megváltoztatni a találati listát, hogy az internethasználó számára abból eredő átfogó kép a bírósági eljárás aktuális állását tükrözze, amihez többek között az szükséges, hogy az e tárgyra vonatkozó információkat tartalmazó weboldalakra mutató linkek e listán legfelül jelenjenek meg.

A C-507/17. sz. Google ügyben felmerült kérdések¹⁴

A 2016. március 10-ei határozatával a CNIL 100 ezer euró összegű bírságot szabott ki a Google Inc. társasággal szemben, mivel az megtagadta, hogy a link törlése iránti kérelem teljesítésekor e törlést a keresőmotorja doménnevének valamennyi kiterjesztésén alkalmazza.

Miután a CNIL 2015. május 21-én felszólítást intézett a Google Inc.-hoz, hogy a törlést valamennyi kiterjesztésén alkalmazza, a Google Inc. megtagadta, hogy eleget tegyen e felszólításnak, és a szóban forgó linkeket kizárólag a keresőmotorja tagállamoknak megfelelő doménnevein végzett keresések eredményeként megjelenített találatok közül törölte. A Google Inc. a Conseil d'État (államtanács, Franciaország) előtt kérte a 2016. március 10-ei határozat megsemmisítését. Álláspontja szerint ugyanis

¹⁴ A C-507/17. sz. Google ügy bemutatása a Bíróság 2019. szeptember 24-ei 112/19. sz. sajtóközleményén alapul.

a törléshez való jog nem követeli meg szükségképpen azt, hogy a vitatott linkek törlésére földrajzi korlátozás nélkül, a keresőmotorja valamennyi doménneven sor kerüljön.

A Conseil d'État (államtanács) előzetes döntéshozatal céljából több, arra irányuló kérdést terjesztett a Bíróság elé, hogy a személyes adatok védelméről szóló uniós jogszabályokat¹⁵ úgy kell-e értelmezni, hogy amikor a keresőmotor működtetője teljesíti a linkek közüli törlés iránti kérelmet, e törlést a keresőmotorjának valamennyi változatán köteles elvégezni, vagy ellenkezőleg, azt csupán a keresőmotor tagállamok szerinti változataira vagy akár kizárólag a törléssel érintett személy lakóhelye szerinti tagállam szerinti változatára köteles alkalmazni.

A Bíróságnak a C-507/17. sz. Google ügyben hozott ítélete

2019. szeptember 24-én meghozott ítéletében a Bíróság mindenekelőtt hangsúlyozta, hogy a globalizált világban az, hogy az internethasználók – különösen az Európai Unión kívüli internethasználók – a találati listák révén hozzáférnek az olyan személyekre vonatkozó információkra mutató linkekhez, akik érdekeltségeinek központja az Unióban található, az Unión belül is közvetlen és jelentős hatásokat gyakorolhat e személyekre, ezért a linkek közüli törlés egész világra való kiterjesztése maradéktalanul megvalósítaná az uniós jog által megvalósítani kívánt célkitűzést. A Bíróság ugyanakkor rámutatott arra, hogy számos harmadik állam nem ismeri a linkek közüli törléshez való jogot, illetve eltérő megközelítést alkalmaz e joggal kapcsolatban. A Bíróság mindehhez hozzátette, hogy a személyes adatok védelméhez való jog nem abszolút jog, hanem azt a társadalomban betöltött szerepének függvényében kell figyelembe venni, egyúttal az arányosság elvével összhangban biztosítva, hogy egyensúlyban legyen más alapvető jogokkal. Ezenfelül egyrészt a magánélet tiszteletben tartásához és a személyes adatok védelméhez való jognak, másrészt az internethasználók tájékozódási szabadságának egymással szembeni mérlegelése a világ különböző részein jelentősen eltérhet.

Márpedig a jogszabályszövegekből nem tűnik ki az, hogy az uniós jogalkotó elvégezte volna ezt a mérlegelést a találati listáról való törlés Unión kívüli hatályára vonatkozóan, sem pedig az, hogy az uniós jogalkotó úgy döntött volna, hogy a magánszemélyek számára biztosított jogokat a tagállamok területén túlnyúló hatállyal ruházza fel. Emellett az sem tűnik ki, hogy a gazdasági szereplőkkel szemben – mint a Google – a linkek törlésére vonatkozó olyan kötelezettséget kívánt volna előírni, amelyet a keresőmotorjuk azon nemzeti változatain is kötelesek elvégezni, amelyek

15 Bár az előzetes döntéshozatal iránti kérelem benyújtásának időpontjában a 95/46/EK irányelv volt alkalmazandó, ezen irányelv 2018. május 25-ei hatállyal hatályát veszítette, amely időponttól a 2016/679/EU rendelet (az Általános Adatvédelmi Rendelet) alkalmazandó. A Bíróság az előterjesztett kérdéseket mind ezen irányelv, mind e rendelet szempontjából megvizsgálta annak érdekében, hogy a válaszai mindenképpen hasznosak legyenek a kérdést előterjesztő bíróság számára.

nem a tagállamoknak felelnek meg. Ráadásul az uniós jog nem rendelkezik ilyen eszközökről és együttműködési mechanizmusokról a linkek törlésének Unión kívüli hatálya tekintetében.

A Bíróság következtetése szerint tehát a jelenleg hatályos uniós jog nem ír elő olyan kötelezettséget a keresőmotor működtetőjével szemben, amely szerint – adott esetben valamely tagállami felügyelő hatóság vagy bíróság általi felszólítást követően – az érintett személy link törlése iránti kérelmének teljesítésekor e törlést a keresőmotorjának valamennyi változatán el kell végeznie.

Ezzel szemben az uniós jog megköveteli, hogy a keresőmotor működtetője az ilyen törlést a keresőmotorjának a tagállamok szerinti összes változatára alkalmazza, és megtegye az érintett személy alapvető jogainak tényleges védelmét biztosító, kellően hatékony intézkedéseket. E törlést tehát szükség esetén olyan intézkedéseknek kell kísérniük, amelyek révén ténylegesen megakadályozhatók a tagállamok internethasználói abban, vagy legalábbis határozottan eltántoríthatók attól, hogy az érintett személy neve alapján a tagállamok valamelyikében végzett keresés eredményeként megjelenített találati lista révén – e keresőmotor „Unión kívüli” változata útján – hozzáférjenek a törlés iránti kérelem tárgyát képező linkekhez.

A Bíróság végül megállapította, hogy jóllehet a jelenleg hatályos uniós jog nem teszi kötelezővé a link törlésének a keresőmotor valamennyi változatán történő elvégzését, azt nem is tiltja meg. Következésképpen a tagállami felügyeleti hatóságok és bíróságok továbbra is az alapvető jogok védelmének nemzeti szintjét alkalmazhatják, amikor egymással szemben mérlegelik egyrészt az érintett személy magánéletének tisztelgésben tartásához és a rá vonatkozó személyes adatok védelméhez való jogát, másrészt pedig a tájékozódás szabadságához való jogot, és e mérlegelés eredményeként adott esetben előírhatják e keresőmotor működtetőjével szemben, hogy a törlést az említett keresőmotor valamennyi változatán végezze el.

Az Alkotmánybíróság fontosabb döntései 2019. július 1-je és december 31-e között

SZABÓ ATTILA

Az Alkotmánybíróság 2019 második félévében 253 döntést hozott, amelyek közül 65 érdemi határozat volt. Az Alkotmánybíróság normakontrollos hatásköreiben négy esetben mondta ki jogszabály alaptörvény-ellenességét. A vizsgált időszakban négy esetben mondott ki jogalkotói mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet és három esetben alkotmányos követelményt. Az Alkotmánybíróság legtöbbet gyakorolt hatásköre továbbra is az alkotmányjogpanasz-eljárás, amelyek közül továbbra is kiemelkedik a bírói ítéletekkel szemben előterjesztett panasz. Ebben a hatáskörében eljárva a második félévben tizenhat bírói döntést semmisített meg.

A cikk hat fontosabb döntést foglal össze a vizsgált időszakból. Az Alkotmánybíróság a sajtó szabadsága és a képmásvédelem szempontjából fontos elveket rögzített a 23/2019. (VII. 18.) AB határozatban. A magánélet védelméhez való jog és a sajtószabadság ütközésének kérdésében a 26/2019. (VII. 23.) AB határozat is a sajtó szabadságát védi, a közszereplőkre vonatkozó korábban kidolgozott mércét kiterjesztve a közhatalommal nem rendelkező, de politikai életre hatással bíró személyekre. A 20/2019. (VI. 26.) AB határozatban az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség megállapítása mellett egy jogállami büntető eljárásjogi garancia érvényesítésére hívta fel a jogalkotót. A 29/2019. (XI. 4.) AB határozatban az Alkotmánybíróság a közszereplők bírálhatósága szempontjából fontos, a szólásszabadságot védő határozatot hozott. Az Alkotmánybíróság a 3294/2019. (XI. 18.) AB határozatban a fegyelmi eljárás megszüntetése miatt visszatartott illetmény ügyében született diszkriminatív döntés miatt megsemmisítette a Kúria ítéletét. A 34/2019. (XI. 29.) AB határozatban az Alkotmánybíróság megállapította az illetékekről szóló törvény (Itv.) egy hatályon kívül helyezett rendelkezése alaptörvény-ellenességét, mert a diszkrimináció tilalmába ütközött.

Certain Significant Decisions of the Constitutional Court between 1 July and 31 December 2019

The Constitutional Court (hereinafter: CC) made 253 decisions in the second semester of 2019. From these, 65 decisions were on the merits. In the competences of norm control the CC has declared the unconstitutionality of four legal regulations, it declared three constitutional requirements and four legislative omissions. The mostly practiced competence of the CC is still

the constitutional complaint procedure, mainly the one against judicial decisions. In its competence, the Court annulled sixteen judicial decisions in the second semester of 2019.

The Article summarises six significant decisions of the CC from the second semester of the year. The CC has established certain principles that are important from the viewpoint of the freedom of press and the protection of images [CC decision 23/2019. (VII. 18.) AB]. Also CC decision 26/2019. (VII. 23.) protects the freedom of press, and extends the measure used for the public persons also to the people who do not bear public power but still have some influence on political life. In CC decision 20/2019. (VI. 26.) the CC declared a legislative omission and called upon the lawmaker to ensure a criminal law procedural guarantee under the rule of law. CC decision 29/2019. (XI. 4.) has made an important decision protecting free speech and the criticism of public figures. CC decision 3294/2019. (XI. 18.) annulled a decision of the Curia (Supreme Court) which applied a legal regulation in a discriminatory manner in case of an officer whose disciplinary procedure was ceased. CC decision 34/2019. (XI. 29.) declared the unconstitutionality of a provision of the Act on Revenues as it violated the prohibition of discrimination.

A)

Az Alkotmánybíróság testületei (teljes ülése, illetve öttagú tanácsai) 2019 második félévében 253 döntést hoztak, amelyek közül 65 érdemi határozat, míg 187 – többnyire a befogadási eljárás során hozott – visszautasító végzés¹. Az érdemi határozatok – az Alkotmánybíróság hatásköreire figyelemmel – a következők szerint oszlanak meg. Az Alkotmánybíróság a vizsgált időszakban, öt esetben utólagos normakontroll indítvány [az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény (a továbbiakban: Abtv.) 24. §-a] alapján (az országgyűlési képviselők egynegyedének indítványára) járt el. Az Abtv. 25. §-a szerinti bírói kezdeményezés alapján tíz esetben hozott határozatot. Az Alkotmánybíróság legtöbbször gyakorolt hatáskörében, alkotmányjogipanasz-eljárásban összesen 50 érdemi határozatot hozott, amelyből 30 – az Abtv. 27. §-a alapján – bírói ítélettel szemben előterjesztett panasz volt, hat – az Abtv. 26. § (1) bekezdése szerinti – bírói ítéletben alkalmazott normával szemben előterjesztett panasz, négy pedig – az Abtv. 26. § (2) bekezdése szerinti – közvetlen panasz. Fentiekén túl – az őszi önkormányzati választásokra tekintettel – választási, illetve népszavazási ügyben előterjesztett alkotmányjogi panaszokat is elbírálta a testület.

A határozatokban megállapított jogkövetkezményeket tekintve az alábbi döntések születtek. Jogszabályi rendelkezés alaptörvény-ellenességének megállapítására és megsemmisítésére a második félévben három esetben került sor. Már határon kívül helyezett jogszabály alaptörvény-ellenességét egy esetben állapította meg

¹ A statisztikai adatok alapján a 2019. július 1. és 2019. december 31. között az *Alkotmánybíróság Határozatai* című kiadványban, illetve a *Magyar Közlönyben* közzétett döntések adják.

az Alkotmánybíróság. Bírói, illetve hatósági döntést alaptörvény-ellenesség miatt 16 esetben semmisített meg az Alkotmánybíróság. Két esetben a jogszabály alkalmazási tilalmát mondta ki. Mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet négy ügyben állapított meg, három alkalommal állapított meg alkotmányos követelményt. Az indítványokat határozatban 47 esetben utasította el, 188 esetben pedig visszautasító végzéssel zárta le az eljárást.

A bírói döntések felülvizsgálatakor, azok megsemmisítése esetén a következő alapjogok védelme érdekében állapította meg az Alkotmánybíróság az alaptörvény-ellenességet a második félévben: emberi méltósághoz való jog, véleménynyilvánításhoz való jog, sajtószabadság, hátrányos megkülönböztetés tilalma, tisztességes eljáráshoz való jog, jogorvoslathoz való jog és a visszaható hatályú jogalkalmazás tilalma.

A testület normakontrollos hatáskörében eljárva, a jogszabály megsemmisítésekor az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdésébe (jogállamiság, visszaható jogalkotás tilalma), a T) cikk (3) bekezdésébe (jogszabályi hierarchia), a XII. cikk (1) bekezdésébe (vállalkozáshoz való jog), valamint a XV. cikk (1) bekezdésébe (hátrányos megkülönböztetés tilalma) való ütközést állapította meg.

B)

Az alapjogok védelme és a magyar alkotmányjog dogmatikájának szempontjából, időrendi sorrendben, a következő döntések részletes ismertetése szükséges a 2019. év második félévének határozatai közül.

1. Közhatalmat gyakorló személy esetében a képmásvédelem csak akkor lehet a sajtószabadság valós korlátja, ha a képmás közzététele – a felismerhetővé váláson túlmutatóan – valamilyen alapjog sérelmét vagy más alkotmányos érték sérelmét okozza.

Az Alkotmánybíróság a 23/2019. (VII. 18.) AB határozatban a sajtó szabadsága és a képmásvédelem szempontjából fontos elveket rögzített.

1.1. Az indítványozó televíziós csatorna alkotmányjogi panaszában kérte, hogy az Alkotmánybíróság semmisítse meg a Fővárosi Ítéltábla ítéletét. Az indítványra okot adó ügyben a Fővárosi Törvényszék ítéletében az indítványozót marasztalta és sérelemdíj fizetésére kötelezte. Az indítványozó televíziós csatorna a híradójában tudósított egy, a Kúria előtt folyó tárgyalásról, amelynek során a vádlott arcát kitakarta, de az őt kísérő büntetés-végrehajtási dolgozóét nem, így ő a képmása védelméhez fűződő jogának megsértése miatt fordult bírósághoz. A Törvényszék megállapította, hogy a felperes a képmás nyilvánosságra hozatalához nem járult hozzá. Rámutatott, hogy nem minősül nyilvános közéleti eseménynek a tárgyalótermi jelenlét, és a felperes egyedi ábrázolása sem minősíthető tömegfelvételnak. Hivatkozott az ítélet arra, hogy sem a rendőrök, sem a büntetés-végrehajtási alkalmazottak nincsenek abban a helyzetben tevékenységük ellátása során, hogy a képkészítés ellen tiltakozzanak; öncélú ábrázolásuk jogsértő.

Az indítványozó fellebbezése folytán a Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú döntést helybenhagyta. Indokolásban kitért arra, hogy az indítványozó a tájékoztatási kötelezettségének akként is eleget tehetett volna, hogy a felperest felismerhetően nem jeleníti meg. Az alperes olyan eseményről nem számolt be, ami miatt a felperes kifejezetten a tudósítás középpontjába került, a konkrét esetben tehát a képmáshoz való jog védelme megalapozta a sajtószabadság érvényesülésének a korlátozását.

1.2. Az indítványozó televíziós csatorna szerint a bíróság döntése ellentétes a véleménynyilvánítási szabadságot és sajtószabadságot biztosító alaptörvényi rendelkezésekkel.

1.3. Az Alkotmánybíróságnak abban az új alkotmányossági kérdésben kellett állást foglalnia, hogy a sajtószabadságra hivatkozással szabadon közzétehető-e a közhatalmat gyakorló személy bírósági tárgyaláson készült képmása, azaz hozzáférhetővé tehető-e olyan médiatartalom, amelyen egy bírósági tárgyaláson jelen lévő, közhatalmat gyakorló személy felismerhető.

1.4. A médiaszolgáltató alkotmányos jogát gyakorolja, amikor a közérdeklődésre számot tartó eseményekről tudósít. E szabadsága kiterjed annak meghatározására is, hogy mely eseményekről milyen részletességgel és tartalommal ad tájékoztatást. Amennyiben a sajtószabadság gyakorlása sérti más alapjogát vagy valamilyen alkotmányos célt, akkor az Alkotmánybíróságnak kell döntést hoznia arról, hogy a konkrét esetben a sajtószabadság gyakorlásának vagy az azt korlátozó célnak kell-e inkább teret engednie.

Az Alkotmánybíróság korábbi gyakorlata alapján valamely közhatalmat gyakorló személy képmásának sajtó általi közzététele esetén négy szempontot kell vizsgálni. Egyrészt, hogy a képmás közzététele összefügg-e az érintett emberi méltóságával vagy magánszférájával. Másrészt, amennyiben igen, akkor vizsgálni kell, hogy sérül-e az emberi méltósághoz való jog, illetve a magánszférához való jog. Harmadrészt, esetről esetre kell vizsgálni, hogy a támadott határozat egyensúlyt teremt-e a konkrét esetben a szabad tájékoztatás és az emberi méltóságra visszavezethető képmásvédelem eltérő szempontjai között. Negyedrészt a mérlegelés során vizsgálni kell, hogy a képmás közzététele öncélú volt-e. Az Alkotmánybíróság szerint tehát a „képmásvédelem” csak akkor lehet a sajtószabadság valós korlátja, ha a képmás közzététele – a felismerhetővé váláson túlmutatóan – valamilyen alapjog sérelmét (különösen az emberi méltóság vagy a magánélethez való jog megsértését) vagy más alkotmányos érték sérelmét okozza. Külön nevesített alapjog hiányában a közhatalmat gyakorló személyek e tevékenységük során túrni kötelesek képmásuk közzétételét.

A fénykép- és videófelvétel készítése tekintetében a szólás- és sajtószabadság gyakorlásának mércéi eltérnek egyfelől a bírósági tárgyalóterem és tárgyalás, másfelől az egyéb helyszínek és ott zajló közéleti események esetén. A tárgyalás nyilvánossága a tárgyalóterem nyilvánosságát, a bírósági eljárás és döntés figyelemmel követhetőségét

gét jelenti. Alapvető indoka nem a közéleti vita általános információs érdeke, hanem az eljárásban érintettek védelme azzal, hogy jogaikról a bíróság a tárgyalás nyilvánosságának színe előtt döntsön. A tárgyalás nyilvánossága nem jelent sajtónyilvánosságot. Az igazságszolgáltatás függetlensége és a tárgyalás rendje olyan alkotmányos értékek, amelyek megvalósulása érdekében korlátozni lehet a sajtó tevékenységét, így ezen belül azt is, hogy kiknek a képmását teszik közzé.

Bár a tárgyalás rendje és az igazságszolgáltatás függetlensége olyan alkotmányos értékek, amelyek általánosságban alapot adnak a sajtószabadság korlátozására, ez nem jelenti azt, hogy a sajtó tevékenysége teljesen korlátozható lenne a bírósági tárgyaláson. Esetről esetre vizsgálva kell a bíróságoknak és végső soron az Alkotmánybíróságnak állást foglalnia arról, hogy a sajtó szabadságának védelmi körébe tartozó képi tudósítás lehetőségének biztosításához vagy annak korlátozásához fűződik-e erősebb alkotmányos érdek.

A tárgyalás vezetése a bíró feladata. Elsődlegesen a bíró tudja megítélni, hogy az adott tárgyaláson a sajtószabadság gyakorlása mennyiben alkalmas az igazságszolgáltatás rendjének, a bíró függetlenségének a megzavarására. Ha a tárgyalást vezető bíró szerint a zavaró körülmény fennáll, akkor sem jelenti ez automatikusan a sajtószabadság kizártságát, azt viszont igen, hogy mérlegelni kell, hogy a sajtószabadság gyakorlásához vagy korlátozásához fűződik-e erősebb alkotmányos érdek.

Amennyiben valamely per közvetlen érintettjei nem kifogásolják a média tudósítását (ideértve a képi tudósítást is), akkor más személyek az igazságszolgáltatás rendjére hivatkozással nem kifogásolhatják a sajtószabadság gyakorlását. Jelen esetben a bíró nem zárta ki a nyilvánosságot (és ezzel a sajtót) a tárgyalásról és a per tárgya közérdeklődésre számot adó ügy volt, így az Alaptörvény IX. cikkére hivatkozással a sajtó szabadon közzéteheti a közhatalmat gyakorló személyek képmását. Ilyenkor is feltétel azonban, hogy a megjelenítés nem sértheti az emberi méltóságot.

Az Alkotmánybíróság – a fentiek alapján – a támadott ítéletet megsemmisítette, mivel az az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdésében garantált sajtószabadságot sértette.

2. A magánélet védelméhez való jog és a sajtószabadság ütközésének kérdésében a közhatalommal nem rendelkező, de a politikai életre hatással bíró személyek magánélete sem zárható ki teljes mértékben a közérdeklődésből, különösen, ha ez a nyilvánosság előtt zajlik, feltéve, hogy az erről készült tudósítás a közéleti vitához hozzájárul, és nem sérti az érintett jó hírnevét vagy becsületét.

A 26/2019. (VII. 23.) AB határozat is a sajtó szabadságát védi, a közszereplőkre vonatkozó korábban kidolgozott mércét kiterjesztve a közhatalommal nem rendelkező, de politikai életre hatással bíró személyekre.

2.1. Az indítványozó alkotmányjogi panaszában azt kérte, hogy az Alkotmánybíróság állapítsa meg a Fővárosi Ítéltábla ítéletének alaptörvény-ellenességét, és semmisítse meg azt. Az indítványozó szerint az ítélet ellentétes az Alaptörvény II. cikkében rögzí-

tett emberi méltósághoz való joggal, valamint a VI. cikk (1) bekezdése szerinti magánélet tiszteletben tartásához fűződő alapvető joggal.

Az indítványra okot adó ügyben egy internetes honlap közzétett egy cikket, amelyben az indítványozó külföldi nyaralásáról írt, és a cikkhez az indítványozóról több kép- és videófelvételt használt fel. Az indítványozó előadta, hogy sem a felvételek felhasználásához, sem azok közzétételéhez nem járult hozzá.

Az indítványozó keresetet terjesztett elő a sajtótermék kiadójával szemben, kérve a képmáshoz való joga megsértésének a megállapítását, az internetes sajtótermék közzétételét a jogsértés abbahagyására, a megállapított jogsértések közzétételére és nyilvános bocsánatkérésre. Az internetes sajtótermék kiadója azzal érvelt, hogy az indítványozóról egy olyan szórakozóhelyen készült kép, ahova csak jeggyel lehetett bemenni, és a jegyértékesítés általános szerződési feltételei szerint a jegy vásárlója hozzájárul ahhoz, hogy reklámcélra a személyére is kiterjedő felvétel készüljön, és azt a szórakozóhely a saját tevékenysége során felhasználja. Az alperes másodlagosan azzal érvelt, hogy az indítványozó állítólag kormányzati tanácsadóként működik, rendszeresen feltűnik politikai vezetők, kormányhoz közel álló személyek társaságában, és ebből következően a jövedelmi helyzetére utaló, életmódjával kapcsolatos információ a közvélemény érdeklődésére is számot tart.

Az elsőfokú bíróság elfogadta az alperesnek azt az érvelését, hogy az indítványozó életvitelére vonatkozó információ nyilvánosság elé tárása közérdek, ezért a keresetet elutasította. Az indítványozó fellebbezése folytán eljáró Fővárosi Ítéltábla az elsőfokú bíróság ítéletét eltérő indokolással helybenhagyta. A másodfokon eljáró bíróság a döntését arra alapította, hogy az indítványozó nemcsak a képek elkészítéséhez, hanem azoknak a szórakozóhely reklámozása céljából történő felhasználásához is engedélyt adott. A bíróság továbbá nem tartotta az indítványozót olyan magánszemélynek, aki személyiségi jogvédelemre jogosult abban az esetben, ha magánéletével kapcsolatos információ jut a sajtó tudomására. Az indítványozó felülvizsgálati kérelmet nyújtott be a Kúriához, amely osztotta a Fővárosi Ítéltábla álláspontját.

2.2. Alkotmányjogi panaszában az indítványozó hivatkozott arra, hogy egy fénykép média általi felhasználása általában a véleménynyilvánítás szabadságának oltalma alá tartozik, jelen esetben azonban a perben kifogásolt felvételek semmilyen „véleményt” nem közölnek, pusztán az indítványozó arcképét ábrázolják. Az indítvány szerint a képfelvételek (azok helyszíne, az azokon látható környezet) nem hordoznak olyan információt, amely a közérdekű társadalmi vita lefolytatására alkalmas lenne. Azt is előadta, hogy soha nem jelent meg a nyilvánosság előtt, nem vállalt közszereplést. Személyét csupán a sajtó kapta fel, ez azonban nem lehet automatikusan velejárója személyiségi joga korlátozásának.

2.3. Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az ügy az Alaptörvény IX. cikkében biztosított véleménynyilvánítás jogának és az Alaptörvény VI. cikkében rögzített ma-

gánszféra-védelemnek, valamint az Alaptörvény II. cikkében rögzített emberi méltóságnak alkotmányjogi jelentőségű kollízióját vetette föl.

2.4. Az Alkotmánybíróság ugyan támaszkodott a bíróságok által megállapított tényállásra (ennek hiányában nem is tudott volna döntést hozni), de hatásköre jelen ügyben sem terjedhetett ki annak felülbírálatára, hogy a bíróságok milyen tények alapján hoztak döntést, vagy hogy azokat miképp értékelték. Az Alkotmánybíróság feladata abban állt, hogy meghatározza: az indítványozónak a bíróságok döntése folytán sérült-e valamilyen Alaptörvényben nevesített, indítványban hivatkozott joga.

A bíróság által megállapított tényállás értelmében az alperes az indítványozó külföldi nyaralásáról, egy szórakozóhelyen való időtöltéséről jelentetett meg médiatartalmat, amelyhez a szórakozóhely promóciós videóját is megosztották.

Az Alkotmánybíróság elsőként azt vizsgálta, hogy a Kúria az alkotmányos értelmezési tartományon belül maradt-e akkor, amikor úgy foglalt állást, hogy az Alaptörvény IX. cikkének védelme kiterjed a konkrét esetben az indítványozó magánélete egy szeletének feltárására. Az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdése értelmében Magyarország elismeri és védi a sajtó szabadságát és sokszínűségét. Az Alaptörvény IX. cikk (2) bekezdése a sajtószabadságot a demokratikus közvélemény kialakulásához szükséges szabad tájékoztatás garanciájának tekinti. Ez a tájékoztatás a „demokratikus közvélemény” információs érdekét szolgálja: azt, hogy a közvélemény a számára releváns tényekről, eseményekről adatot, tájékoztatást, illetve ezzel összefüggő véleményt kapjon.

Kitüntetett jellege ellenére sem tekinthető azonban a sajtószabadság korlátlanak vagy korlátozhatatlannak. Az Alaptörvény IX. cikk (4) bekezdése szerint a véleménynyilvánítás nem sértheti az emberi méltóságot. A rendszertani értelmezésből, a véleménynyilvánítási szabadság és a sajtószabadság tartalmi összefüggéséből az következik, hogy ez a korlát a sajtószabadság tekintetében is irányadó.

A közéleti viták szabadsága és sokszínűsége nélkül nincsen szabad közvélemény és nincsen demokratikus jogállam. Az Alkotmánybíróság gyakorlatában a politikai jellegű közéleti szólások erősebb védelmet élveznek, és korlátozásuk csak a legszűkebb körben nyerhet igazolást. A közéleti viták lényegi részét jelentik a közélet alakítóinak tevékenységét, nézeteit, hitelességét érintő megnyilvánulások. A közéleti vita nemcsak a szűkebb értelemben vett politikai vitát jelenti, hanem valamennyi társadalmi jelentőségű kérdés megvitatása is ebbe a körbe sorolandó. Alkotmányosan az vizsgálendő, hogy az adott közlésnek van-e bármilyen köze egy adott közéleti vitához, illetve közszerepléshez. Amennyiben igen, akkor csak a kivételes esetekben korlátozható a sajtószabadság.

Egy természetes személy életkörülményei, ideértve azt is, hogy hol nyaral és milyen szórakozóhelyre jár, az Alaptörvényben védett magánéletének részei. A bírósági döntések is egyhangúan jutottak arra a következtetésre, hogy az internetes honlap az indítványozó magánéletére vonatkozó tájékoztatást közölt és arról osztott meg korábban a nyilvánosság felé közvetített képet. Jelen ügyben azonban a Kúria helyesen

mutatott rá, hogy a magánélettel kapcsolatos információ megosztása (többszöröse) a közügyek vitatásához hozzájárul. A pusztán információs érdek (a közvélemény kíváncsisága, hogy az illető hol nyaral) nem szolgálhatna alapot az emberi méltóság és a magánszférához való jog korlátozására, a demokratikus vita lehetőségének biztosítása viszont igen.

A sajtószabadság fokozottabb védelme nem korlátozódik a közhatalmat gyakorló személyek tevékenységének bemutatására; a közügyek szabad megvitatásához hozzájárulhat olyan személyek magatartása is, akik egyébként közhatalmat nem gyakorolnak. A megváltozott társadalmi viszonyok, különösen a telekommunikáció terjedése révén a közszereplői kör kiszélesedett. Így olyan személyeknek is lehetőségük nyílik egy-egy közéleti vita aktív alakítójává válni, akik korábban – státuszuk alapján – nem tartoztak a közszereplői fogalmi körébe. Ezek a személyek az úgynevezett kivételes közszereplők. Ebbe a kategóriába nemcsak a médiaszereplők tartoznak, hanem azok is, akik hatással vannak politikai döntésekre és az államélet alakulására, vagy a médiában betöltött tulajdonosi szerepükön keresztül a közvéleményre. Az indítványozó kivételes közszereplői státuszának igazolása vagy cáfolata pedig a közügyek szabad megvitatásának része. Az indítványozó társadalmi szerepe jelen ügyben olyan körülmény, ami „közéleti vita”, így e vonatkozásban a sajtószabadság korlátozása csak kivételesen lenne igazolható.

Az emberi méltóság és a magánszféra védelmét a kivételes közszereplők is élvezik. Az általuk nyilvánosságra nem hozott, közügyekkel összefüggést nem mutató tevékenységüket (magánéletük védett részét) a média nem hozhatja nyilvánosságra a sajtószabadságra hivatkozással. Amennyiben viszont a közéleti vitának épp a magánélet egy szelete a tárgya, akkor – szorosan ebben a körben – a véleménynyilvánítás szabadságát kell előnyben részesíteni. Ezekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította: a Kúria nem lépte túl az értelmezés alkotmányos kereteit, amikor úgy foglalt állást, hogy az indítványozóra vonatkozó közéleti közléseket „a véleménynyilvánítás szabadságához fűződő jog legmagasabb szintű védelme illeti meg”.

Az Alkotmánybíróságnak azt is értékelnie kellett, hogy az eredetileg marketingcélből készített – és így a csekélyebb alkotmányos védelmet élvező „kereskedelmi szolás” által védett – magánéletet ábrázoló képet az eredetitől eltérő céllal, más médiafogyasztók számára tették elérhetővé. Általánosságban kijelenthető, hogy ha valaki a magánéletének valamely elemét önként tárja fel a médiának vagy egyéb módon önként nyilvánosságra hozza, akkor ezen információ vonatkozásában már nem hivatkozhat magánszférájának védelmére. A Kúria kellően bizonyítottnak találta, hogy az indítványozó hozzájárult a róla szóló kép elkészítéséhez és megosztásához, így ezt az Alkotmánybíróság is irányadónak tekintette. Az indítványozó nem hivatkozhat tehát a magánszféra sérelmére a róla promóciós célből készült kép elkészítésével és megosztásával kapcsolatban, ha ehhez előzetesen hozzájárult.

Kétségtelen, hogy az eredetileg „kereskedelmi szolásnak” minősülő médiatartalom az alperes közzététele folytán közéleti vitává, így „politikai szolássá” vált. Ez azonban nem oka a védelmi szint csökkentésének. Épp ellenkezőleg: közéleti vita lévén

az Alaptörvény IX. cikkéből eredő jogosultságokat még az eredeti védelemnél is jobban kell védeni. Mindaddig, amíg a sajtószabadság gyakorlása nem sért más alapjogot, addig megjelenési formájától függetlenül az Alaptörvény IX. cikkének védelmét élvezi.

Az indítványozó nem állította, hogy a bírói döntések sértették volna a jó hírnevét vagy becsületét. A közlés nem volt dehonesztáló, nem tüntette fel negatív színben az indítványozót. Erre tekintettel jelen esetben a bíróság helyesen mérlegelte, hogy önmagában annak a ténynek a közlése és képi bemutatása, hogy az indítványozó a nyaralása során egy szórakozóhelyen járt, nem jelenti a magánélethez való jog vagy az emberi méltóság aránytalan korlátozását.

Az Alkotmánybíróság az Alaptörvény VI. cikkének (1) bekezdésben foglalt magánélet védelméhez való jog és a IX. cikk (2) bekezdésben foglalt sajtószabadság kollíziójának kérdésében elvi élel mutatott rá, hogy a közhatalommal nem rendelkező, de a politikai életre hatással bíró személyek magánélete sem zárható ki teljes mértékben a közérdeklődésből, különösen, ha ez a nyilvánosság előtt zajlik, feltéve, hogy az erről készült tudósítás a közéleti vitához hozzájárul, és nem sérti az érintett jó hírnevét vagy becsületét.

Az Alkotmánybíróság tehát a sajtó szabadságát védve az alkotmányjogi panaszt elutasította.

3. Nem lehet a terheltre róni a hatóságok, bíróságok mulasztásának vagy a hatóságok, bíróságok által elkövetett hibáknak a következményeit, vagyis az eljárás megismétlését.

A 20/2019. (VI. 26.) AB határozatban – bírói kezdeményezés alapján – az Alkotmánybíróság mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenesség megállapítása mellett egy jogállami büntetőeljárás-jogi garancia érvényesítésére hívta fel a jogalkotót.

3.1. A Nyíregyházi Törvényszék bírója az előtte folyamatban lévő eljárást felfüggesztette, és egyidejűleg bírói kezdeményezéssel fordult az Alkotmánybírósághoz a büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (Be.) 631. §-át érintően.

Az indítvány alapjául szolgáló büntetőeljárás több terhelt ellen közokirat-hamisítás büntette miatt volt folyamatban. Az indítványozó bíró szerint az alapeljárásban a járásbíróság a II. rendű vádlott kérelmére a régi Be. alapján védőt rendelt ki, akinek a részvétele az eljárásban azt követően kötelező. Ezen a körülményen az időközben hatályba lépett Be. sem változtatott. A védő így a folyamatban lévő másodfokú eljárásban is részt vesz, és a megjelenésével összefüggésben bünygyi költség merül fel. Ezen költség viseléséről az egyéb bünygyi költséggel együtt az eljáró másodfokú bíróságnak ügydöntő határozatában a Be. szabályai alapján kell majd rendelkeznie. Az indítványozó bíró szerint ugyanakkor az ennek során alkalmazandó Be. 631. §-a több okból is ellentétes az Alaptörvénnyel. Az indítványozó szerint a Be. 631. §-ának nyelvtani értelmezése és alkalmazása azzal a következménnyel jár, hogy egy esetleges harmadfokú eljárásban felmerült bünygyi költséget – ellentétesen a Be. másik

rendelkezéseivel – minden esetben az államnak kellene viselnie. A jogszabályon belül ezért a bünyügyi költségre vonatkozó, jelzett jogszabályi rendelkezések között normakollízió áll fenn, és az ellentmondás rendszertani értelmezéssel sem feloldható. Az indítványozó tehát a fentiekre figyelemmel annak megállapítását kérte, hogy az előtte folyamatban lévő ügyben alkalmazandó szabály alaptörvény-ellenes. Álláspontja szerint ugyanis a hivatkozott rendelkezés nem tesz eleget az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadó jogállamisági követelményeknek.

3.2. Az Alkotmánybíróság kiemelte, hogy a támadott és azzal összefüggésben felhívott jogszabályi rendelkezések alkalmazása következtében a bíróságnak a megismételt másodfokú eljárásban a vádlottat kell köteleznie a bünyügyi költség megfizetésére, amennyiben a felelősségét megállapítják. A költségek vagy egy részük megfizetése alól a bíróság a terheltet legfeljebb méltányosságból mentesítheti. Az indítványozó kifogása szerint a szabályozás következtében a bünyügyi költség viselésének a meghatározásakor a bíróság nem lehet tekintettel arra, hogy a megismételt eljárás folytatása az alapeljárásban a bíróság által elkövetett eljárási szabályszegés miatt vált szükségessé. Ennek következtében pedig a szabályozás ellentétes a jogbiztonságból levezethető azon elvárással, hogy a bíróság a terheltet mentesítse azon bünyügyi költség viselése alól, amely annak folytán merült fel, hogy az eljárást meg kellett ismételni.

Az Alkotmánybíróság korábbi határozataiban is következetesen képviselte azt az álláspontot, hogy a jogállamban a bünyüldözésnek szigorú anyagi jogi és eljárási jogi korlátok között kell folynia, a bünyüldözés sikertelenségének kockázatát azonban az állam viseli. Az Alkotmánybíróság értelmezésében a bizonyítás sikertelensége éppúgy az állam kockázati körébe tartozik, mint az eljárás során elkövetett hibák, sőt az eljárást akadályozó bármely körülmény is, amely folytán a bünyüteljárás ideális célja, az igazságos és célját betöltő bünyütetés kiszabása nem teljesülhetett. Sem a bünyütelpolitika változása, sem az eljáró hatóságok mulasztása vagy hibája nem eshet az elkövető terhére.

Az Alkotmánybíróság a szabályozás áttekintése eredményeként megállapította, hogy a bünyüteljárások megismétlésének az oka valamennyi esetben a törvényi előírások megsértése. A törvényi előírások betartását a bünyüteljárásban részt vevő hatóságoknak, bíróságoknak kell felügyelniük. Így szabályszegés kizárólag valamely hatóság mulasztásának vagy hibájának lehet az eredménye. A hatóságok, bíróságok mulasztásának vagy a hatóságok, bíróságok által elkövetett hibának a következményeit, vagyis az eljárás megismétlését az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadó követelmények értelmében nem lehet a terheltre róni. A bünyüldözés sikertelenségének a kockázatát – az Alkotmánybíróság következetes gyakorlata értelmében – ugyanis az állam viseli. Az eljárás során a hatóságok részéről akár szándékosan, akár véletlenül elkövetett hibák ilyen kockázati tényezőnek minősülnek. A jogállam értékrendje szerint e kockázati tényezők következményeinek a terheltre történő áthárítása kizárt. Ezért függetlenül attól, hogy a bünyüteljárás befejezésekor a terhelte felelősséget meg-

állapítják-e, vagy sem, az eljárás szükséges megismétléséből fakadó költségeket az államnak és sosem a terheltnek kell viselni.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a jogállamiság követelményéből levezethető azon szabályozás igénye, amelynek értelmében a büntetőeljárás megismételt eljárási szakaszaiban a terhelt nem kötelezhető annak a bűnügyi költségnek a viselésére, amely annak folytán merült fel, hogy az eljárást meg kellett ismételni. Az Alkotmánybíróság úgy ítélte meg, hogy ez a követelmény nem csupán a másodfokú megismételt eljárásban, hanem az elsőfokú eljárás megismétlése esetén is érvényesítendő. A szabályozás alaptörvény-ellenessége nem a Be. 631. §-ának a szabályozásából, hanem abból fakad, hogy a Be. a bűnügyi költség perbeli megállapítására vonatkozó, egybevetett és értelmezett szabályrendszere sem tartalmaz olyan garanciális jogszabályi rendelkezést, amely a bűnügyi költség viselésére a megismételt első- és másodfokú eljárásban irányadó szabályozást a jogállamiságból fakadó követelményekkel összhangba hozná.

3.3. A szabályozás hiányossága miatt úgy ítélte meg, hogy az Alaptörvénnyel való összhang helyreállítása nem a vitatott rendelkezés megsemmisítését, inkább a hatályos szöveg kiegészítését teszi szükségessé. Ilyen módon biztosíthatóvá válik, hogy a bűnüldözés sikertelenségének kockázatát a bűnügyi költséggel összefüggésben az állam viselje. Az Alkotmánybíróság a fentiek alapján hivatalból eljárva megállapította, hogy az Országgyűlés mulasztásban megnyilvánuló alaptörvény-ellenességet idézett elő azáltal, hogy a Be. megismételt eljárásra irányadó szabályaiban nem szabályozta az Alaptörvény B) cikk (1) bekezdéséből fakadó követelményeknek megfelelően a bűnügyi költség viselését, és felhívta az Országgyűlést, hogy jogalkotói feladatának 2019. szeptember 30-ig tegyen eleget.

4. Közszerelő bírálata közösségi oldalon, a valóság bizonyítása garanciáinak érvényesülése

A 29/2019. (XI. 4.) AB határozatban az Alkotmánybíróság a közszerelők bírálhatósága szempontjából fontos, a szólásszabadságot védő határozatot hozott.

Az Alkotmánybíróság alkotmányjogi panasz indítvány alapján megsemmisítette a Kúria becsületsértés vétsége és más bűncselekmények tárgyában hozott végzését, illetve a Miskolci Törvényszék és a Tiszaújvárosi Járásbíróság ítéleteit.

4.1. Az indítványozó korábban egy internetes közösségi portálon a saját fiókjához tartozó üzenőfalán több esetben a település jegyzőjét bírálta. Később, egy helyi közmeghallgatáson nyilvánosság előtt azt állította, hogy a sértett jegyző őt kétszer is feljelentette, a rendőrségen pedig hamis tanúvallomást tett. A sértett feljelentése nyomán eljáró első- és másodfokú bíróság becsületsértés vétsége és folytatólagosan elkövetett rágalmazás vétsége tárgyában megállapították az indítványozó bűnösségét és halmozati büntetésként pénzbüntetést szabtak ki rá. A Kúria az ítéleteket hatályában fenntartotta.

Az Alkotmánybíróság az indítványozó egy korábbi panasza alapján a Kúria helybenhagyó végzését a 3263/2018. (VII. 20.) AB határozatban (Abh.) megsemmisítette, mivel az sértette az indítványozó véleménynyilvánítási szabadságát. Bár az Abh. a Kúria felülvizsgálati eljárás keretében hozott, az első- és másodfokú bírói döntéseket hatályában fenntartó végzését megsemmisítette, a Kúria a felülvizsgálati eljárást ismételten lefolytatta, és a támadott döntése a jogerős ítéletet ismét hatályában fenntartotta.

A Kúria a támadott végzésében – a korábban megsemmisített határozatával szemben – nem azt az álláspontot hagyta helyben, hogy nincs helye a valóság bizonyításának, hanem arra hivatkozott, hogy a becsület csorbítására alkalmas tény valóságát a bizonyítási eljárás keretében a szükséges körben megvizsgálta, és a tény nem bizonyult valósnak. A Kúria szerint nincs szükség a valóság bizonyításának alakszerű elrendelésére, ha a bírósági eljárás egyebekben vizsgálta az állítás valóságát.

Az indítványozó utóbbi végzéssel szemben alkotmányjogi panaszt terjesztett elő.

Álláspontja szerint a Kúria támadott döntése – az Alkotmánybíróság korábbi határozatában foglaltak szerint – továbbra is sérti a véleménynyilvánítás szabadságához való alapjogát.

Az Alkotmánybíróságnak az Alaptörvényen alapuló hatásköre, hogy megállapítsa: egy bírói döntés sértette-e az indítványozó Alaptörvényen alapuló jogát. Ahogy az Alkotmánybíróság nem kérdőjelezheti meg a bíróság által megállapított tényállást, vagy azt, hogy egy meghatározott cselekményt milyen jogszabály alapján kell megítélni, ugyanúgy az általános hatáskörű bíróságnak sincs hatásköre annak megállapítására, hogy valamely személy magatartását az Alaptörvény nem védi, ha az Alkotmánybíróság a konkrét ügyben (ugyanazon személy ugyanazon magatartása kapcsán) ezzel ellentétesen határozott. Ez a megközelítés áll összhangban azzal, hogy a bírósági szervezet legfőbb szerve a Kúria, az Alaptörvény védelmének a legfőbb szerve viszont az Alkotmánybíróság.

Egy megismételt eljárásban hozott döntés tartalmát az Alkotmánybíróság akkor teszi ismét érdemi vizsgálat tárgyává, ha az az előző döntéshez képest új alkotmányos összefüggésre mutat rá, amellyel az Alkotmánybíróság korábbi döntése nem foglalkozott.

A támadott döntés abban különbözik az Abh.-ban elbírált döntéstől, hogy a Kúria nem azt az álláspontot hagyta helyben, hogy nincs helye a valóság bizonyításának, hanem arra hivatkozott, hogy a becsület csorbítására alkalmas tény valóságát a bizonyítási eljárás keretében a szükséges körben megvizsgálta, és a tény nem bizonyult valósnak. A Kúria álláspontja szerint nincs szükség a valóság bizonyításának alakszerű elrendelésére, ha a bírósági eljárás egyebekben vizsgálta az állítás valóságát.

Az Abh. korábban arra tekintettel tartotta az ott vizsgált bírói döntést alaptörvényellenesnek, hogy az nem rögzítette, hogy a sértettre vonatkozó tényállítás miért került ki a közügyek vitájának a köréből. Az Abh.-ból az következik, hogy a terheltek a közügyek vitatása során tett, közszereplő becsületét sértő tényállítás kapcsán lehetőséget kell adni arra, hogy a valóságot bizonyítsa. A „bizonyítás” során a terheltek eljárási

jogosultságai vannak, az eljárási cselekményekre észrevételeket, indítványokat tehet, amelyek befolyásolhatják a végső bírósági döntést. Mindezeket nem pótolja, ha felülvizsgálati eljárás keretében (amikor új bizonyítékok felvételére nincs mód) a Kúria azt a következtetést vonja le, hogy a terhelti állítás valótlanságát már megállapították.

Az Alaptörvény IX. cikke a tényállításokat is védi. A véleménynyilvánítás szabadságának egyik garanciája, hogy a bíróságok az alapeljárás keretében is vizsgálják a terhelti állítás valóságtartalmát, és a terheltnek formalizált keretek között van lehetősége eljárási jogainak érvényesítésére. Mivel erre a támadott döntés nem biztosított lehetőséget, az az Alaptörvény IX. cikk (1) bekezdésével ellentétes.

Az Alkotmánybíróság ismételten rámutatott, hogy az indítványozó kifejezéseit a véleménynyilvánítás szabadsága védte, a bírálóat ugyanis nem sértette az érintett közszereplő emberi méltóságának lényegi magját. Az Alkotmánybíróság nem látta indokát annak, hogy korábbi álláspontjától eltérjen, ezért újra megállapította, hogy a Kúria hatályában fenntartott olyan bírósági döntéseket, amelyek az indítványozó védett véleménynyilvánítását bűncselekménynek minősítették. Az Alkotmánybíróság hangsúlyozta: a véleménynyilvánítás szabadságának egyik garanciája, hogy a bíróságok az alapeljárás keretében is vizsgálják a terhelti állítás valóságtartalmát, és a terheltnek formalizált keretek között van lehetősége eljárási jogainak érvényesítésére. Mivel erre a támadott döntés nem biztosított lehetőséget, azt az Alkotmánybíróság – a korábban hozott ítéletekkel együtt – megsemmisítette.

5. Az Alaptörvényből levezethető, hogy a fegyelmi eljárás megszüntetése esetén, amennyiben a fegyelmi felelősséget nem állapítják meg, a visszatartott távolléti díjat vissza kell fizetni.

Az Alkotmánybíróság a 3294/2019. (XI. 18.) AB határozatban megsemmisítette a Kúria visszatartott illetmény megfizetése tárgyában hozott ítéletét.

5.1. Az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó a rendőrkapitányságnál hivatásos szolgálatot teljesített. Egy éjszaka szolgálatteljesítés közben a fogdában fogadott egy embert, de nem észlelte, hogy nála tiltott tárgyak voltak. Miután az indítványozó ezt később felfedezte, elvette a fellelt tárgyakat, és utólag bevezette a letéti jegyzőkönyvbe. Az indítványozót az ügyészség hivatali visszaélés büntetének megalapozott gyanúja miatt gyanúsítottként hallgatta ki, elrendelte a bűnügyőrizetbe-vételét. A büntetőeljárásra tekintettel a rendőrkapitány fegyelmi eljárást rendelt el, és az indítványozó szolgálati beosztásából való felfüggesztéséről, illetőleg távolléti díja 50%-ának visszatartásáról rendelkezett. Később az indítványozóval szemben folyt összes büntetőeljárást megszüntették. Ezt követően az indítványozó szolgálati viszonyát munkáltatója felmentéssel megszüntette. A rendőrkapitány az indítványozóval szemben korábban indított fegyelmi eljárást megszüntette, azzal, hogy a visszatartott illetménye utólagos kifizetésének a szolgálati jogviszonyról szóló törvény alapján nincs helye. Az indítványozó a visszatartott illetmény kifizetésének

megtagadását jogszerűtlennek tartotta, panasszal élt, de panaszát a megyei rendőrfőkapitány elutasította.

Az indítványozó bírósághoz fordult, a Közigazgatási és Munkaügyi Bíróság a keresetnek helyt adott, majd az ítéletet a Törvényszék helyben hagyta. Az alperes felülvizsgálati kérelme folytán eljáró Kúria a jogerős ítéletet hatályon kívül helyezte, az elsőfokú határozatot pedig megváltoztatta és az indítványozó keresetét elutasította. A Kúria indokolása szerint az indítványozó szolgálati viszonya egészségi állapotára tekintettel felmentéssel szűnt meg, ami a fegyelmi eljárás megszüntetését is maga után vonta, ezt viszont nem lehet a fegyelmi felmentéssel azonosítani, így a visszatartott illetmény kifizetésére sem kerülhetett sor. A Kúria ítélete szerint ugyanis a visszatartott illetmény kifizetésére kizárólag akkor van mód, ha a fegyelmi vagy büntetőeljárás felmentéssel zárul. Álláspontja szerint mivel az adott ügyben a fegyelmi eljárás nem felmentéssel zárult, az így megszüntetett fegyelmi eljárás esetén a visszatartott illetmény kifizetését nem teszi lehetővé.

5.2. Alkotmányjogi panaszában az indítványozó a hátrányos megkülönböztetés tilalmára és a tisztességes bírósági eljáráshoz való jog sérelmére hivatkozott. Azzal érvelt, hogy a Kúria határozata és a jogszabályi rendelkezések nem megfelelő alkalmazása folytán nem kerülhetett sor a visszatartott távolléti díja kifizetésére, annak ellenére, hogy vele szemben sem a bűncselekmény elkövetését, sem a feyelemsértést nem állapították meg. Szerinte ez hátrányos megkülönböztetését jelenti azokkal szemben, akiknek ugyan szintén felmentéssel szűnt meg a szolgálati viszonya, azonban az esetleges fegyelmi eljárás ellenük a felmentésük előtt lezárult. A Kúria a jogalkotói céllal ellentétes határozatot hozott, és nem adott számot annak indokairól, hogy az ügyben releváns elvi döntést miért nem tartotta irányadónak.

5.3. Az Alkotmánybíróság a hátrányos megkülönböztetés tilalmával kapcsolatban rámutatott, hogy a Kúria a fegyelmi eljárásnak a szolgálati viszony megszűnése folytán kötelező megszüntetése esetét azonos módon értékelte azokkal az attól különböző esetekkel, amikor a feyelemsértés – érdemi vizsgálatot követő – megállapítására és szankció (valamely fegyelmi fenyítés) alkalmazására kerül sor. Tehát az indítványozó a Kúria ítélete folytán a feyelemsértést elkövetőkkel került azonos csoportba, annak ellenére, hogy a két személyi kör heterogén. Vagyis – a Kúria érvelésével ellentétben – nem a fegyelmi eljárás megszüntetésének okai, hanem a fegyelmi felelősség megállapítása vagy annak hiánya határozzák meg a csoportképzés mércéjét, ennek folytán a visszatartott illetmény kifizethetőségét, vagyis a fegyelmi eljárás alá vont személy illetményhez való hozzájutását.

5.4. A fentiekre tekintettel az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az indítványozónak a Kúria ítélete folytán a feyelemsértést jogerősen elkövetett személyekkel azonosan való kezelése a hátrányos megkülönböztetés tilalmát sérti.

A tisztességes eljáráshoz való jog sérelmével összefüggésben pedig az Alkotmánybíróság arra jutott, hogy a Kúria nem fejtette ki döntésének releváns indokait, vagyis nem tett eleget a bírói indokolással szemben támasztott követelménynek. Mindezekre tekintettel az Alkotmánybíróság a Kúria ítéletét megsemmisítette.

6. A diszkrimináció tilalmába ütközik és ezért alaptörvény-ellenes az az illetéktörvényi szabályozás, amelynek következtében az indítványozó jogkövető magatartása ellene hátrányosabb helyzetbe került, mint az, aki be sem fizette az illetékelőleget.

A 34/2019. (XI. 29.) AB határozatban az Alkotmánybíróság az illetékekről szóló törvény (Itv.) egy hatályon kívül helyezett rendelkezésének alaptörvény-ellenességét vizsgálta.

6.1. Az alkotmányjogi panasz alapjául szolgáló ügyben az indítványozó egy lakás építésére és vételére vonatkozó adásvételi szerződést kötött az eladó gazdasági társasággal. A kiszabott illetékelőleg-fizetési kötelezettségének az indítványozó eleget tett, azonban az eladó működési körében felmerült problémák miatt az építkezés leállt, az eladó cégét felszámolták, így végül az indítványozó a lakáson nem szerzett tulajdont. Ennek következtében az indítványozó illetékelőleg-visszatérítési kérelmet terjesztett elő az adóhatóságnál, amelyben arra való tekintettel kérte a visszerthes vagyonaátruházási illetékelőleg visszautalását, hogy sosem szerzett tulajdonjogot. Az Itv. akkor hatályos rendelkezéseiből az következett, hogy az illetékelőleg megfizetésétől számított öt éven belül lett volna lehetősége az indítványozónak a két részletben befizetett összeg visszatérítésének igénylésére. Ezek objektív határidők, amelyekre túl a kérelem nem teljesíthető. Kérelmét tehát az adóhatóság – elévülésre hivatkozással – elutasította. Az indítványozó kereseti kérelmet terjesztett elő a Fővárosi Közigazgatási és Munkaügyi Bíróságnál (KMB), amely helybenhagyta az adóhatóság első- és másodfokon hozott döntéseit, arra tekintettel, hogy az illetékekről szóló törvény vonatkozó rendelkezéseinek megfeleltek.

Az indítványozó ezt követően felülvizsgálati kérelemmel fordult a Kúriához, amelyben elsődlegesen a KMB ítéletének hatályon kívül helyezését kérte annak jogszabálysértő volta miatt. Másodsorban indítványozta, hogy a Kúria kezdeményezzen egyedi normakontroll eljárást az Alkotmánybíróságnál az Itv. sérelmezett rendelkezései tekintetében. A Kúria a KMB ítéletét hatályában fenntartotta és az Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdésében lefektetett, költségvetési, adó-, illetve illetékek szabályozására vonatkozó alkotmánybírósági hatásköri korlátozás miatt nem kezdeményezte az alkotmányossági felülvizsgálatot.

6.2. Az indítványozó alkotmányjogi panasszal fordult az Alkotmánybírósághoz. Az indítványban előadta, hogy az Alaptörvény XV. cikk (1) bekezdésének, azaz a hátrányos megkülönböztetés tilalmának sérelme áll fenn a szabályozás következtében. A törvény akkor hatályos rendelkezése szerint ugyanis a meg nem fizetett illeték bármikor törölhető volt, a megfizetett illeték ezzel szemben azonban csak a megfizetést köve-

tő öt éven belül volt visszatéríthető, így hátrányosabban alakult az illeték visszatérítési igénye azoknak, akik jogszabálykövető eljárást tanúsítva megfizették a kiszabott és esedékes illetéket, mint azoknak, akik az illetékfizetési kötelezettségüket elmulasztották teljesíteni. A korábbi szabályozás időközben megváltozott, hiszen 2013. január 1-jétől a megfizetett, valamint a meg nem fizetett illeték visszatérítésének határidejére is egységesen az adózás rendjéről szóló törvény (a továbbiakban: Art.) elévülésre vonatkozó szabályait kell alkalmazni. A hátrányos megkülönböztetést tehát a jogalkotó is felismerte és ezért meg is szüntette. Az indítványozó ügyében azonban a korábbi szabályokat kellett alkalmazni.

Az indítványozó a tulajdonhoz való joga sérelme mellett kiemelte, hogy esetében konkrétan is tetten érhető a diszkrimináció, mivel az eladó több olyan magánszeméllyel is kötött adásvételi szerződést, akik az illetékelőleget nem fizették meg, és végül a szabályozásnak köszönhetően illetékfizetési kötelezettségüket törölték, valamint olyanokkal is, akik az illetékelőleget csak többéves késedelemmel fizették meg, és így számukra azt az adóhatóság visszatérítette.

Az indítványozó hangsúlyozta, hogy amennyiben az adóhatóság határozataiban foglaltaknak eleget nem téve, az illetékelőleget nem vagy csak jelentős késedelemmel fizette volna meg, abban az esetben semmilyen jogvita nem alakult volna ki, hiszen az adóhatóság illetékfizetési kötelezettségét törölte volna vagy a már teljesített fizetést visszatérítette volna.

6.3. Mivel a támadott szabályozás az illetékekről szóló törvény egyik rendelkezése, az Alkotmánybíróságnak elsőként vizsgálnia kellett, hogy az Alkotmánybíróság eljárása a hatáskört korlátozó szabály [Alaptörvény 37. cikk (4) bekezdés] alkalmazási hatálya alá tartozik-e a támadott jogszabályi rendelkezések tekintetében.

Az Alkotmánybíróság a jelen ügyben is hangsúlyozta, hogy az alkotmányossági felülvizsgálatot korlátozó szabály alkalmazási hatályát megszorítóan értelmezi, ez a megközelítés áll ugyanis összhangban az Alkotmánybíróság alkotmányvédelmi funkciójával, amely abban az alaptörvényi szabályban gyökerezik, miszerint „[a]z Alkotmánybíróság az Alaptörvény védelmének legfőbb szerve”. A támadott rendelkezések közül az egyik a hatásköri korlátozás alá esik, ezért azt az Alkotmánybíróság nem vizsgálhatta. A másik, elévülésre vonatkozó szabályt azonban igen. Az előbbieken alapján az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az nem tartalmazott anyagi fizetési kötelezettséget, és törvényi tényállási elemet sem rejtett magában. Tartalmilag egy jogvesztő határidőt fektetett le a megfizetett illetékelőleg visszatérítésére. Ezért nem esik a korlátozó szabály hatálya alá, tehát az Alkotmánybíróság vizsgálhatja a tulajdonhoz való joggal és a diszkrimináció tilalmával összefüggésben is. Hangsúlyozandó, hogy nem az előleg – jelen esetben az illetékelőleg –, mint az adójogban alkalmazott jogintézmény volt tehát alkotmányossági vizsgálat tárgya.

6.4. Az Alkotmánybíróság vizsgálata során abból indult ki, hogy a jogalkotót széles mozgásteret illeti meg a visszatérítési kérelem időbeli korlátjának meghatározása tekin-

tetében. A jogszabályban lefektetett objektív határidő csak szélsőséges esetben tekinthető önkényesnek a közpénzügyi jogviszonyokban.

Az Alkotmánybíróság megállapította, hogy a sérelmezett szabályozás észszerű indok nélkül tett különbséget a visszatérítésre jogosult alanyok homogén csoportján belül. A már hatálytalan szabály azért lépte túl a jogalkotó számára mindig is nyitva álló széles mérlegelési mozgásteret, mert egyszerre volt megállapítható, hogy a határidő az igénylési lehetőség megnyílta előtt vette kezdetét, figyelmen kívül hagyta az illetékjogviszony lényeges sajátosságát, megbontotta e jogviszony felei közti egyensúlyt, mindeközben a kiszabott illetékelőleg visszatérítésére jogosult alany hatókörén kívül állt a felszámolási eljárás befejezésének időpontja. Ezek miatt a támadott rendelkezés szélsőséges volt.

Miután a sérelmezett eljárási szabály nem elégíti ki a rá vonatkozó speciális alkotmányossági követelményeket, az Alkotmánybíróság arra a következtetésre jutott, hogy a törvényhozó az illetékelőleg-visszatérítésre jogosult homogén személyi kör egy részét hátrányosabb helyzetbe hozta, mint a másikat, és ennek nincs a tárgyilagos mérlegelés szerinti észszerű indoka. Ezért az Alkotmánybíróság megállapította, hogy az illetékekről szóló törvény 2012. december 31. napjáig hatályos „a megfizetett illeték a megfizetést követő öt éven belül téríthető vissza” tagmondata alaptörvény-ellenes volt, valamint megtiltotta a folyamatban lévő illetékelőleg visszafizetésével kapcsolatos ügyekben való alkalmazását.

